AIDAI

1956
NR. 6

TURINYS

psl.

Vytautas S. Vardys — Žvirzdys — Lietuviškasis dialogas 241
Juozas Brazaitis — Lietuvos teatro sukaktis 246
Leonardas Andriekus — Priesaika, žemė Fontanas (eil.) 251
P. Gaučys — José Ortega y Gasset 252
P. Būtėnas — Vartos-Nočios tarpo prūsų pėdsakai 257
Vitalija Bogutaitė — Matau tamsias akis (eil.) 259
Rabindranath Tagore — Keliavimas 261
Z. Ivinskis — Žemaičių religinė padėtis prieš vysk. Markelį Giedraitį 265
R. Spalis — Kerštas 270
A. Merkelis — Du Lietuvos girių ąžuolai: Vincas Kudirka ir Petras Kriaučiūnas 275

KŪRYBOS PASAULYJE

LITERATŪRA

Aug. Raginis — Semeniškių idilės 278

MENAS

P. Jurkus — Religinio meno paroda Čikagoje 279
A. Žemaitis — Vilnius sovietiniame albume 282

MOKSLAS

Dr. A. Baltinis — Laisvės problema 285

VISUOMENINIS GYVENIMAS

J. Grigolaitis — Ar betikime žodžio šventumu? 286

ĮVYKIAI 287

ILIUSTRACIJOS

Šis numeris iliustruotas religinio meno parodos darbais:

J. Daugvila — Sopulingoji (kilimas) ..... viršelių 1 psl.
Vytautas Kasiulis — Bėgimas į Egiptą (litogr.) 243
Alfonsas Dargis — Šv. Jurgis 245
Bronė Jameikienė — Trys karaliai (vitražas) 249
Antanas Mončys — Malda (švinas) 255
Anelė Pagalytė — Į amžinybę (alie_us) 285
Adolfas Valeška — Šv. Kazimieras (vitražas) 267
Paulius Augius — Po sumos (medžio rėžinys) 272
Religinio meno parodos atidarymas (nuotrauka) 280
Bronė Jameikienė — Šv. Pranciškus (vitražas) virš. 4 psl.
Telesforas Valius — Vinjetė 251

JUNE, 1956

AIDAI-ECHOES, cultural magazine published monthly, except July and August, by the Franciscan Fathers, Kennebunkport, Maine. Subscription $6.00, single copy 60c. Entered as second class matter at the post office at Kennebunkport, Maine, February 7, 1950, under the act of March 3, 1879. Additional entry at Brooklyn, N. Y.

AIDAI
MĖNESINIS KULTŪROS ŽURNALAS
1956 METAI BIRŽELIO MĖNUO Nr. 6 (92)

LIETUVIŠKASIS DIALOGAS

VYTAUTAS S. VARDYS - ŽVIRZDYS

Hear me with patience but to speak a word.
Kantriai išklausyk mano žodžio.

W. Shakespeare,
Romeo ir Julija, III, 5

Šis pokalbis yra bandymas atsakyti į seną, bet visad aktualų klausimą: kaip išlaikyti mokslus einančio jaunimo lietuviškumą? Bandymas skirias nuo svarstymų panašiais klausimais tuo, kad užuot nurodinėjus, ką *jaunimas* turi daryti lietuviškumui išlaikyti, stengiamasi prisiminti *vyresniųjų funkciją* lietuviškumo išlaikymo procese. Pokalbis tačiau nepretenduoja nusakyti "pareigas": mūsuose ir taip jau rašoma nemažai apie socialinių ar amžiaus grupių pareigas, kurias pačios grupės įvairiai supranta ir, išvadoje, dėl kurių nesutaria. Čia reiškiamos mintys tik bandys nusakyti mokslus einančio jaunimo JAV būvio realybę ir iškelti tos realybės iššaukiamus klausimus, į kuriuos tik vyresnioji karta gali atsakyti.

Truizmas būtų teigti, kad lietuvybė emigracijoje bus gyva, kol nemirs lietuviškoji bendruomenė. Autorius taipgi prileidžia, kad lietuviškoji bendruomenė gyvuos, kol bus nesuplėšyta iščentrinių jėgų, kurias pagamina JAV ar kurio kito krašto civilizacija. Kitaip tariant, lietuvybė išsilaikys tiek, kiek išsilaikys į lietuviškąją bendruomenę traukiančios jėgos. Tik icentriniam traukimui viršijant, bendruomenės integralumas negalės subirti. Bendruomenės visuotinumas — toliau prileidžiama — įmanomas palaikyti, tik išsaugant nenutrūkstamą ryšį tarp vyresniosios ir jaunesniosios kartos, ryšį, kuris dažnai ima dilti ir tobuloje (pilnutinėje) visuomenėje, vyresniesiems nebedarant pastangų jaunesniuosius *suprasti ir pripažinti.* Taip yra atsitikę lietuvių katalikų tarpe. To pat reiškinio beveik tiek pat randame ir lietuvių liberalų santykiuose. Netobulose sąlygose ne tik temperamentinės, psichologinės, idėjinės ar politinės, bet ir kultūrinės, civilizacinės priežastys, lyg šmėklos, tyko jaunimą atskirti nuo vyresniųjų. Emigracinėje JAV aplinkoje visas kompleksas veiksnių ardo jaunimo-vyresniųjų dialogą, tuo pavojun išstatydamas lietuviškosios bendruomenės tęstinumą, o kartu ir pačią lietuvybę. Emigracinėje aplinkoje didelis kyla pavojus jaunimui ir vyresniesiems prarasti susipratimą pagrindiniuose dalykuose, kuris būtinas bet kokio, o ypač lietuviškojo dialogo tęsimui. Jau esama reiškinių, kad mokslus einąs jaunimas nebesutaria su vyresniąja karta ne tik politiniais, bet ir kultūriniais, net ir paties lietuviškumo klausimais. Konfliktas daugiur yra atėjęs į šeimą: ne tik tarp pačių mažųjų ir tėvų, bet ir tarp šiandien mokslus einančio jaunimo ir vyresniųjų. Reikia konstatuoti, kad esama, tiesa, dar tik atsitiktinių, individualių pavyzdžių, iliustruojančių greitą ir pirmesnį pačių vyresniųjų totalų pasidavimą JAV civilizacijos įtakoms. Leisti — ar net skatinti — emigracinėms, ne tik natūralioms psichologinėms priežastims, kurios egzistuoja kiekvienos jaunosios-vyresniosios kartos santykiuose, ardyti jaunimo su vyresniaisiais susikalbėjimą

reiškia didinti ir taip jau devyngalvę lietuviškosios bendruomenės diferenciaciją, kuri gali baigtis ne kuo kitu, kaip tik socialine tos bendruomenės dizintegracija, įcentrines jėgas galutinai sunaikinus savo pačių lietuviškomis rankomis.

Kokie yra pagrindiniai veiksniai, šalia natūraliųjų psichologinių, kurie JAV lietuviškąjį jaunimą įtaigoja skirtingai galvoti ir elgtis nuo vyresniųjų?

Tų veiksnių yra trys pagrindai: tautinės bendruomenės kaita, religinės bendruomenės transformacija ir visuomeninės civilizacijos persiorientavimas, kitaip tariant, religija, bendruomenė, ir kultūra, suprasta plačiąja prasme. Šių veiksnių įtaka iššaukia pagrindinių visuomeninių grupių, t. y. tautinės, religinės ir kultūrinės keitimąsi. Jisai nėra dalinis, bet radikalus, tiesioginėj proporcijoj su laiko tėkme. Procesas, kurį dabar mokslus einantis jaunimas turi pereiti ir kurį galima vadinti priešingumų dialektika, yra, schematiškai, sekantis:

Pradžia

Lietuvių tauta: dauguma, tobula bendruomenė.

Dauguma: Katalikų Bažnyčia.

Dauguma: Europietinės civilizacijos bendruomenė.

Dabartis

Mažuma: tautinė, lingvistinė, kultūrinė grupė.

Mažuma mažumoje: lingvistinė mažuma JAV Katalikų Bažnyčioje, kuri pati mažumoje JAV.

Mažuma: europietinės kultūros sala amerikinės civilizacijos jūroje.

Pabaiga

Dauguma: Amerikiečių tauta.

Mažuma daugumoje: Katalikų Bažnyčia JAV.

Dauguma: Amerikietinės civilizacijos bendruomenė.

Dabarties mokslus einantis jaunimas yra atsidūręs tarp dviejų visuomeninių daugumų, taigi, pakraštinėje, pereinamojoje padėtyje. Jis yra tapęs objektu, dėl kurio varžosi du pasauliai. Tai yra labai skirtingas augimo procesas ir sąlygos nuo tų, kurias turėjo vyresnioji karta, laisvoj Lietuvoj mokslus ėjusi. Lietuvoje asmuo buvo "įmestas", gimė į lietuviškąją bendruomenę, kuri buvo dauguma valstybėje. Kiekvienas mūsų buvo natūralus tautos narys. Lietuviškoji tautybė buvo tiek fizinė, tiek moralinė būtinybė. Tautinė lytis daugumos grupei teikė galimybes organizuoti įvairias civilizacijos pasireiškimo formas lietuviškai. Žmogiškasis asmuo toje bendruomenėje galėjo pasiekti pilno asmenybės realizavimo ir išsiskleidimo socialinėj, kultūrinėj, religinėj ar politinėj plotmėj. Šiandien JAV esame tautinė mažuma, vadinama lingvistine kultūrine grupe. Dargi nepriklausome prie rinktinių, t. y. įvairiose gyvenimo srityse pripažintų JAV mažumų. Lietuviškoji bendruomenė JAV nėra ir nepajėgia būti tobula, pilnutinė bendruomenė, kaip Lietuvoje, galinti parūpinti visas asmeninio ir bendruomeninio pasireiškimo priemones ir progas per tautinę lytį. Mokslus einąs jaunimas todėl jau neįmano būti pasitenkinęs *vien* lietuviškąja bendruomene, nes jinai negali patenkinti visų jo asmeninių, visuomeninių, kultūrinių, politinių, pagaliau ekonominių reikalų. Vyresnioji karta dažnai linksta šitai užmiršti. Dažnai tik dėl aštrios socialinės sankcijos, kurią neapgalvotai vyresnieji prieš jaunimą pavartoja, persekiodami už bandymus pasidalyti tarp lietuviškos ir amerikietiškos bendruomenės, jaunimas pagreitina savo žingsnį pabėgti iš lietuviškosios bendruomenės, t. y. iš mažumos, kuri daug reikalauja, bet nebe tiek daug gali duoti. Jaunimo raginti pabėgti nereikia: gyvenimas pats skuba rekordisto kojomis. Reikia taipgi pabrėžti, kad, kaip minėta, lietuviškoji bendruomenė, buvusi tobula Lietuvoje, JAV neturi visų žmogiškajam pasireiškimui reikalingų priemonių ir galimybių. Jinai yra mažuma amerikietiškoje jūroje. Ją reikia rinktis. Todėl lietuviškoji bendruomenė JAV yra voluntarinė, laisvanoriška. Dažnai net religinės sankcijos šaukiamasi įrodyti, jog pats Viešpats Dievas yra įpareigojęs emigrantą lietuvį priklausyti Lietuviškajai bendruomenei. Bet taip nekalba Katalikų Bažnyčia JAV. Nusileidžiant iš moralinių normų tikrovės į nuogą faktinę realybę, galime tik konstatuoti, jog *emigrantas mokslus einąs lietuvis yra pasidalinęs tarp dviejų bendruomenių ir lietuviškąją turi asmeniškai rinktis, už ją turi egzistenciškai apsispręsti.* JAV lietuviškoji bendruomenė nėra neišbėgama būtinybe mokslus einančiam emigrantiniam jaunimui. Faktas, tiesa, skaudus, bet sykį reikalingas pasakyti. Daugelis vyresniųjų šio fakto nenori suprasti nei žinoti, nes tai nesutinka su tradicinėmis jų įgytomis tautybės ir bendruomenės koncepcijomis. Jie būtų teisūs Lietuvoje, pastoviai organizuotoje tautinės daugumos visuomenėje. Jie suklysta, betaikydami anos visuomenės sąvokas dinaminei mažumos grupei, kuria esame. Konstatuojant faktą, kad lietuviškoji bendruomenė JAV nėra pilnutinė ir tik voluntarinė, reikia taipgi pridėti, jog jaunimo dauguma neturi ir

VYTAUTAS KASIULIS

BĖGIMAS Į EGIPTĄ (litograf.)
Paveikslas, laimėjęs pirmąją premiją (300 dol.)

nejaučia intereso kovoti ir varžytis už dalyvavimą toje bendruomenėj ir už atsakomybę dalyvauti jos vadovavime. Jaunimui todėl kovos "dėl valdžios" yra bereikšmės; jeigu tos kovos nepasmerkiamos visiškai, nuo jų bėgama, kiek tik įmanoma pabėgti.

Antra, radikalus pasikeitimas yra įvykęs ir tebesitęsia religinėje srityje. Vyresnioji karta išaugo krašte, kur katalikai buvo daugumoje. Katalikybę kaip religiją išpažinti buvo ne tik saugu, bet — kartais — ir tam tikras fasonas. JAV katalikybė yra mažumoje. Nevisur katalikiškąja mažuma pasitikima. Būti kataliku JAV, ypač kai kuriose profesijose ir kai kuriuose krašto rajonuose, reikia būti drąsiu žmogumi. Amerikos kataliko santykis su kitomis grupėmis yra mažumos nario santykis. Jaunimas gyvena kultūroje, kuri nėra bendrais bruožais krikščioniška, kaip Lietuvoje, bet turi labai didelę dozę gryno sekuliarizmo. Mažumoje buvimo savisąmonė turi daug įtakos žmogui ne tik tautinėje, bet ir religinėje srityje. Mažumos žmogaus elgesys yra daugiau defensyvinis. Mažumos žmogus yra taipgi jautresnis nei daugumietis. Jisai, be to, mažiau pabrėžia teoretinį, ideologinį motyvą ir šūkius, bet daugiau koncentruojasi į savo tikėjimo praktikavimą, jeigu iš viso tikėjimui išlieka ištikimas. JAV katalikas yra atskyręs ir politiką nuo religijos ir nuo organizuotos pasaulėžiūros, JAV katalikai nėra nei pasaulėžiūriniai, nei klerikaliniai. Jų specifinis katalikiškumas yra jų respektas Bažnyčiai ir jų religinis praktikavimas. JAV katalikai yra nepasaulėžiūriniai ir grynai teoretine prasme, t. y. katalikai nesurišti su jokia tam tikra iš katalikybės principų išvesta politine teorija ar dėsniu. Būtina pažymėti taip pat, kad katalikai šiame krašte politikoje nedalyvauja kaip grupė, nors kultūrinėje srity vis labiau pasireiškia katalikų grupinė veikla. Visa šitai atsispindi ir lietuviškajame katalikiškajame jaunime, kuris mažiau bemėgsta teoretinius ideologinius svarstymus, daugiau religinę akciją; kuris ideologines kovas akcentuoja mažiau, negu pozityvinę kultūrinę

kūrybą; kuriam kultūrinėse srityse, o ypač politikoj, darosi neprasmingi ir nesuprantami.

Nereikia taipgi užmiršti, jog Katalikų Bažnyčia JAV yra amerikietiška, ne lietuviška Bažnyčia. Pastoracijos metodas čia skiriasi nuo lietuviškojo: parapija ir kunigas čionai yra pastoracijos centras ir galva, kuri vadovavimu nesidalina su pasauliečiais. Ir prestižu ir funkcija pastarųjų veikimas religijoj yra subordinuotas parapijos kunigui. Lietuvoje pasaulietis buvo didesnis kunigo dalininkas pastoracijoje nei JAV. Pasaulietis katalikas, augąs čia, įsigyja mažiau pasaulėžiūrinės ir organizacinės iniciatyvos nei Lietuvoje. Reikia pridėti, kad ir religiniai papročiai JAV nėra lietuviški. Pagaliau, lietuviškosios parapijos ir Katalikų Bažnyčioje JAV yra laikomos mažumos bažnyčiomis, lingvistinių grupių parapijomis. Tos parapijos yra, daugumoje, tik toleruojamos, ne palaikomos, ir tuo labiau ne skatinamos. Dar daugiau: JAV Bažnyčia, ypač dėl specifinių amerikietiškų istorinių sąlygų, yra daug daugiau nacionalistinė, nei Lietuvoje buvo įprasta apie Bažnyčią manyti. Lietuvių kalba vertinama ir traktuojama tik kaip apaštalavimo, ne lietuvybės išlaikymo priemonė. Lietuviškumui išlaikyti jaunimo tarpe katalikybė jau nebeturi tos reikšmės, kuria ji galėjo didžiuotis šimtmečio pradžioje. Šis pastarasis reiškinys vyresniųjų yra matomas ir skaudžiai, labiau negu jaunesniųjų, išgyvenamas. Faktas tačiau lieka, jog *naujasis lietuvis katalikas, šiandien baigias aimnaziją ar studijas universitete, yra kitokio temperamentinio nusiteikimo, atlaidžiau traktuoja pasaulėžiūros reikšmę ir labiau yra linkes neužsidaryti nei lietuviškoje nei katalikiškoje bendruomenėje.*

Pagaliau jaunimas bręsta skirtingoje civilizacijos aplinkoje. Vyresnioji karta augo civilizacijoje, kuri savo pagrinduos tebebuvo klasiškai agrarinė. Technika ir jos rezultatai dar nebuvo apardę Lietuvos visuomeninio audinio. Žmogus tebebuvo giliai įsišaknijęs ne tik į savo žemę, bet dar ir į daugelį tautinių tradicijų, tebegyveno tradicinės moralės ir gyvenimo stiliaus rėmuose. Toje civilizacijoje, kaip geras ūkininkas daigui, gyvenimas buvo pakantus ir davė laiko palaipsniam kultūriniam tautos brendimui. JAV jaunimas gyvena industrinėj civilizacijoj, kurios pagrindinė savybė yra judrumas, aktyvumas. Per paskutiniuosius penkiasdešimt metu techninis ir industrinis išsivystymas sukrėtė pačią Amerikos socialinę santvarką ir šiandien, kai lietuviškasis jaunimas eina mokslus, socialinė santvarka dar nėra pilnai susiorganizavusi naujais pagrindais, ji tebėra nervingai nerami. Joje augti todėl daug kam rizikinga.

Antra, jaunesnioji karta auga skirtingose politinėse sąlygose. Jeigu vyresniųjų brendimo *laiką dominavo ribotas prancūziškasis parliamentarizmas* ar — ilgesnį tarpą — lietuviškas nacionalistinis autokratizmas, šiandien mokslus einančiųjų laikotarpiui viešpatauja nacionalistinė amerikietiškoji demokratija. Politinė santvarka, kaip ir pačios visuomenės socialinė sąranga, turi daug įtakos auklėjimui, nes ir jinai prisideda prie visuomeninių, ne tik asmeninių elgesio standartų formulavimo, susidarymo, ugdymo. Demokratijoj verčių kategorija ir gradacija yra kita nei autokratiniame režime. Pagaliau europietiškoj demokratijoj verčių hierarchija taipgi skirtinga nuo amerikietiškosios sistemos. Jaunimas JAV labiau nei vyresnieji yra pasisavinęs kai kurias dažnai ir Europoj, ypač Centro ir Rytų Europoj, nepajėgtas įgyvendinti demokratijos savybes, kaip principą, kad valstybinės vienybės galima atsiekti tik politiniame įvairume ir kad svarbiau yra ne įvykdyti daugumos valią, bet respektuoti mažumos opoziciją. Kita vertus, politinėse nuomonėse jaunesnieji labiau "oportūnistai", t. y. praktiški, nenori ginčytis dėl filosofinių politinės teorijos detalių, bet energingai nusiteikę dirbti pozityvų darbą su tais, kurių vadovavimu pasitiki. Aštrūs "principiniai" ar asmeniniai ginčai mūsų partijų tarpe jaunimui ne tik neimponuoja, bet nuo partijų ir atgraso. Per šitai, laikui bėgant, jaunimo didelė dalis gali būti atgrasyta ir nuo aktyvios paramos Lietuvos laisvės kovai.

Išvada darytina trumpa: *auga jaunimas, nuo vyresniosios kartos skirtinaas ne tik psichologija ar temperamentu, bet įsitikinimais ir kultūra. Auga jaunimas padalintu lojalumu.* Juo toliau, t. y. juo generacija bus jaunesnė, juo tie skirtumai didės. Pagautas dviejų daugumų susikirtime, jaunimas gyvenimo veiksnių yra stumiamas į dabar esamą amerikietišką daugumą ir bendruomeniškai, socialiai, ir kultūriškai, ir religiškai. Juo toliau, juo — asimiliacijos proceso nebandant stabdyti — mažiau saitų bebus jaunimą pririšti prie lietuviškosios bendruomenės. Bendruomenės sankcija, t. y. pririšimas baime, greit jam nereikš nieko. Liks tik šeimos sankcija, kuri irgi ne amžina. Nėra lauktina, kad jaunesnioji karta savo įgyjamas sąvokas bandytu atmesti vardan tų, kurias tėvai ar bendruomenės vyresnieji sugebėtų perduoti.

Vyresnioji karta turi daryti sąmoningas pastangas išlaikyti jaunąją kartą bendruomeniškai ir kultūriškai kiek galima arčiau savęs, kad jaunimas persiimtu bent dalimi tų rūpesčių Lietuvos ir lietuvybės klausimais, kurie gyvi vyresniųjų širdyse. *Kitaip tariant, vyresniosios kartos funkcija jaunimo požvilgiu yra veikti kaip jaunimo integratorius į lietuvišką bendruomenę ir kultūrą.* Reikia sudaryti sąlygas, kad lietu-

viškoje bendruomenėje (plačiąja prasme) daugumą jaunimo turėtų nenutrūkstantį asmeninį žmogiškąjį interesą. Bendruomenei jaunimas turi ne tik priklausyti, bet tapti integraline jos dalim, ne tik vykdyti nutarimus, bet dalintis ir sprendimų darymo atsakomybe. Vyresniosios kartos funkcija reikalauja ir aktyvios ir pasyvios rolės, padarant pakankamai vietos jaunimui visuose gyvenimo baruose. Visų pirma, reikia stengtis jaunimą suprasti. Naujų kultūrinių ar filosofinių, ne europietiškai tradicinių idėjų susidarymas apie gyvenimą ir kūrybą nereikalinga ir žalinga traktuoti kaip nutautėjimas ar suamerikonėjimas. Taip jau dažnai pasitaiko. Vyresnioji karta turi parodyti didelio kantrumo ir atvirumo, nesidrovėdama ir nebijodama diskutuoti dažnas neortodoksines jaunimo mintis, nors ir tautybės klausimais. Profesinės vyresniųjų organizacijos turėtų traukte sutraukti jaunuosius profesionalus ir duoti jiems atitinkamą atsakomybės dalį. Vyresnieji intelektualai turėtų išvystyti ypatingai glaudų intelektualinį bendradarbiavimą, įtraukdami jaunąsias intelektualines pajėgas į lietuviškosios kultūros kūrybą. Šito ypatingai tenka pasigesti. Pagaliau visuomeninės mūsų organizacijos turi įtraukti jaunimą į aktyvų darbo sūkurį. Patyrinėjus ALTo, VLIKo, ALRKF, ALRKS, SLA, JAV Lietuvių Bendruomenės, Kultūros Fondo senųjų partijų vadovybių sudėtį, jaunimo tektų kai kur ieškoti su žiburiu. Vargiai sektųsi rasti visose tose organizacijose daugiau kaip vienos rankos pirštų jaunimo, kuriam būtų patikėta atsakomybė. Šiandien tai gal dar nėra tragedija, bet už penkių ar dešimties metų ji ateis, gal dar ir greičiau. Ateis ji, kai tie, kurie šiandien mokosi ar mokslus baigia, savo jėgas bus įtraukę į amerikietiškos bendruomenės tarnybą, kur jie buvo laukiami, ir kai jų nebebus įmanoma pervesti į lietuviškuosius barus, kadangi tam bus per vėlu. Nereiktų pakartoti senos Amerikos lietuvių klaidos: nesugebėjimo įtraukti savąjį mokslus einantį ar baigusį jaunimą ne tik į organizacijų narius, bet ir į visuomeninę atsakomybę. Taip ir likosi, kad iš tūkstančių tik būrelis šiandien čia gimusių ir mokslus baigusių benori girdėti apie Lietuvą, jau nekalbant apie lietuvybę. Vyresnioji karta turėtų būti atidi, kad nepakartotų tos klaidos su dabar augančia, dar Lietuvoj gimusia, bet JAV mokslus einančia karta.

Alfonsas Dargis — Šv. Jurgis

LIETUVOS TEATRO SUKAKTIS

JUOZAS BRAZAITIS

Lietuvos teatro 35 metų minėjimas pavergtoje Lietuvoje kėlė aikštėn lietuvių teatro ryšius su Rusija; reiškė dėkingumą ne tiek lietuvių kūrėjams, kiek jų tikriems ar tariamiems mokytojams.

Minėjimas laisvėje neduoda galimybės taip pat surikiuoti visų teatro veikėjų į bendrą galeriją vardais, pavardėmis ir pridėti kiekvieno darbų sąrašą. Tenka apžvalgoje praeiti paskubom pro daugel simpatingų ir mielų teatro žmonių, gyvų ir mirusių, čia esančių ir tėvynėje palikusių, nors jie nešė po rąstą ar po smilgą bendram teatro pastatui. Žiūrint žmogiškai suprantama, kaip kiekvienas apkarsta, jausdamasis nepastebėtas, ir kaip kiekvienas savo širdyje nušvinta pajutęs, kad į jį nukreiptas šiltas dėmesys. Bet teatras yra kolektyvas. Jam tinka labiau nei rašytojui Vaižganto žodis, kad veikėjas yra nelyginant telegrafo vielos, kuriomis eina prasmingos gilios, deginančios ar žudančios mintys.

Lietuvių teatras buvo taip pat toks laidininkas, reiškėjas, kondensuotojas tautos gyvenamo laikotarpio dvasios — tos pačios dvasios, kuri reiškėsi tuo metu literatūroje, mene, politikoje. *Teatro vertė ir didybė reiškėsi tuo, kiek* jis, gyvendamas ta pačia dvasia, davė teatrinio palikimo ateinančiai kartai; kiek ugdė ir išvedė į teatrinį gyvenimą naujų teatrinių jėgų; kiek auklėjo žiūrovą ir ugdė teatrinės publikos kadrus, be kurių neįmanoma teatras.

*

Tautinio lietuvių teatro istoriją pradėjo "Amerika pirtyje" 1898 Palangoje. Ten buvo rodoma kasdieninių žmonių kasdieninė istorija: žydelis, siuvėjas, mergina, norinti pakliūti į Ameriką ir pakliuvusi į pirtį. Publika juokėsi ir buvo patenkinta. Bet tas juokas ir pasitenkinimas kilo iš gilesnio šaltinio, kuri spektaklis tik prakasė, atvėrė. Tai tas, kad žiūrovas pajuto savo galios augimą, naujų laikų pasiilgimą, tikėjimą *juos ateisiant. Tai buvo masinė patriotinė* manifestacija teatro pavidalu. Tokia pat kaip po 7 metų Vilniaus seimas politinėje scenoje.

Be Vilniaus seimo sunkiai būtų įmanomas Vasario 16 aktas; sunkiai būtų įmanomas profesinis teatras be "Amerikos pirtyje", be "Birutės" operetės (1906), be visame krašte išplitusių vaidinimų, lietuviškų vakarų, arba klojimo teatro. Amerika pirtyje davė pradžią klojimų teatrui, kuris truko iki pat nepriklausomybės ir dar toli į jos laikus įsibrovė. Nebuvo artistų, nebuvo veikalų, nebuvo scenos. Buvo daug ambicijų, nesutarimo, kurie vaidintojų kuopeles gimdė ir vėl žudė. Bet buvo dar daugiau kūrybinio entuziazmo. Iš jo augo du dalykai — augo aktorius mėgėjas, augo teatro žiūrėtojas ir didėjo jo teatrinis alkis.

Tarp vaidintojų kuopelių, kurios kilo Vilniuje, Kaune, Šiauliuose, Panevėžyje, Petrapilyje, tebus čia primintas vienas jų entuziastas — Juozas Vaičkus. Nuo 1905 iki karo pradžios su savo skrajojančia trupe jis aplankė 50 vietų ir *suvaidino 180 spektaklių. Jis pirmasis įsteigė* dramos studiją (1916) Petrapily. Iš jos išėjo būsimieji aktoriai — P. Kubertavičius, J. Stanulis, Dineika, Kurmytė, Vaičiūnienė, o 1918 Vilniuje dar Vainiūnaitė, V. Steponavičius ir kt. Tokį kadrą jis paruošė būsimajam laisvos Lietuvos profesiniam teatrui.

*

Lietuva nepriklausoma. Vilnius 1919 užimtas lenkų. Tas faktas subloškė į Kauną ir teatralus, kurie skyrium su savomis mėgėjų trupėmis tenkino publikoje jaučiamą teatro pasiilgimą. O kokis buvo tas pasiilgimas, teiliustruoja B. Sruoga, kuris pasakoja apie tada susidariusį satyrinį klubą. Esą, būrelis jaunų poetų ir dailininkų įsteigė klubą, vardu Vilkolaki. "Steigimas *vyksta karo lauko nuotaikoje. Užima* vokiečių apleistą ir nežinia kam tuomet priklausantį namą Laisvės Alėjos 3 num. (dabar jo vietoj stovi Ateitininkų namai), išlaužia vieną mūrinę vidaus sieną, pasidaro sceną, savavališkai prisijungia elektrą, be jokio patento isisteigia bufetą ir pradeda "linksmuosius posėdžius" su improvizuojamais vaidinimais... Salė visuomet sausakimšai pilna stačių žmonių... Publikai sėdėti yra vos keli paprasti suolai ir vienas suduzusio aeroplano propeleris. Užsienio atstovybių *galvos ant langų sustoję* vargsta, "vaidinimų" žiūrėdami. Tai buvo satyros, dažnai politinės satyros... Savaime suprantama, kad tie vaidinimai meninės formos nedaug teturėjo (Lietuva 1918-1938, 215 p.).

Alkis didelis, o teatro tikro, nuolatinio nėra. 1920 įsikūrė Meno Kūrėjų Draugija. Ji pajėgė sutelkti Kaune buvusią ir apylinkėse gastroliavusią A. Sutkaus vaidintojų trupę "Tautos Teat-

rą", iš Vilniaus atkilusį J. Vaičkų su jo paruoštais aktoriais, pritraukė iš Petrapilio parkilusį K. Glinskį ir Kauno vaidintoją bei režisierių Al. Vitkauską. Jie visi sudarė profesinį lietuvių dramos teatrą.

Pirmas jo spektaklis įvyko 1920 gruodžio 19. Suvaidintos Sudermanno "Joninės". Pastatymas J. Vaičkaus, pagrindiniai aktoriai — jo buvę mokiniai. Šia prasme J. Vaičkus ir laikomas dramos teatro kūrėju.

Tuo pačiu metu organizavosi opera. Jos tikrasis kūrėjas Kipras Petrauskas. Jis buvo vienintelis su teatriniu-operiniu stažu ir gera mokykla. Šalia jo su konservatorijų išsilavinimu, su koncertų praktika ar net operos mėginimu buvo V. Grigaitienė, Galaunienė, Dvarionaitė, A. Sodeika, A. Kutkus, P. Oleka, Byra ir kt., kurie buvo pagrindas steigiamai operai. Pati organizavimo našta teko K. Petrauskui, dirigentui Tallat Kelpšai, choro vedėjui J. Štarkai, administratoriui J. Žilevičiui. Pusbalsiu pridėkim dar ir kai kuriuos nuopelnus . . . komendanto organizuojant orkestrą. Jis turėjo prigrumoti kai kuriems orkestrantams suimsiąs juos ir ištremsiąs, jeigu neis groti į teatrą. Mat, jiems pelningiau buvo groti restoranuose ar kinuose negu gimstančioje operoje, kuria buvo sunku tikėti.

Profesionalinės operos gimimo data yra 1920 gruodžio 31 Verdi "Traviata".

Operos prieglobstyje augo ir baletas. Po penkerių metų, 1925 gruodžio 4 jis savarankiškai pasirodė scenoje su Delibo "Copelia", Dubeneckienės paruoštas.

Taip gimė visos trys teatro šakos. Teatro šeimoje buvo paskutinė — operetė, kuri savarankiškai pasirodė jau vokiečių okupacijos metu.

Nuo 1921 teatrą perėmė švietimo ministerija ir teatras virto valstybinis. Visos trys šakos augo toliau po vienu stogu, buvo valdomos tos pačios direkcijos, kurią skyrė švietimo ministerija. Jei direkcija pajėgė sudaryti teatrui kūrybines sąlygas, reikalingą užuovėją ir saulę, tai jas lygiai juto visi trys tos paties teatro šeimos nariai. Teatras perėjo per šių jo direktorių rankas: L. Giros (iki 1926), A. Sutkaus (1926-28), J. Savickio (1928-30), Olekos Žilinsko (1930-1934?), V. Kasakaičio (1934-35), V. Žadeikos (1935-38?), A. Juškos (1938-40). Visi jie atnešė šį tą naujo teatro gyvenimui. Vieni daugiau, kiti mažiau.

Kai teatras buvo, kai dėl jo buvimo nereikėjo kovoti, ilgainiui pirmykštis eutuziazmas baigėsi. Prasidėjo kietas, ilgas rutinos ir net biurokratijos darbas, kurį ne visi lygiai pakėlė; ir ne visi lygiai išlaikė kilimo ir pažangos dvasią. Pažangos bangų teatro gyvenime galima buvo pastebėti tris ar net keturias. Bangavimas mažiau reiškėsi operos ir baleto šakose. Jose gyvenimas ėjo lygesne linija. Labiausiai bangavo dramoje.

Pirmas tarpas — tai teatro organizavimasis-konsolidavimasis. Jis sutapo su Giros, Sutkaus, Savickio vadovavimo laikais. Visų buvo stengiamasi sutelkti teatrines jėgas. Tai buvo ne taip lengva. Sutkus netrukus šalia valstybės teatro atgaivino savo Tautos Teatrą. Tai truko iki 1936. Kai Sutkus buvo paskirtas Valstybės Teatro direktoriumi, jis įjungė ir savo teatrą — tada jis praturtino teatro kolektyvą naujomis jėgomis. Atėjo iš Tautos Teatro H. Kačinskas, Juršys, Siparis, Oškinaitė, Pinkauskaitė, Tamaliūnas ir kt.

Meninė vadovybė tuo metu buvo K. Glinskio, nuo 1923 atvykusio B. Dauguviečio ir Sutkaus rankose. Jie daugiausia veikalų statė. Glinskis didelės kultūros, kruopščios, apgalvotos ir elegantiškos vaidybos aktorius. Bet jis reiškėsi daugiau savo individualia vaidyba, o ne ansamblio organizavimu. Mokyklos jauniems aktoriams jis maža tedavė. Daugiau mokyklos davė Sutkus, bet jo praktiniams pastatymams trūko kūrybinės vaizduotės. Daugiausia jos turėjo B. Dauguvietis — didelės fantazijos, išradingumo, entuziazmo režisierius. Bet jis neištesėdavo išbaigti ir įvykdyti iki galo savo plano. Jo buvo dideli nuopelnai naujiems autoriams, lietuviškiems, įvesti į sceną, bet teatrinės auklybos priaugliui davė taip pat mažoka.

Antras laikotarpis — teatro meninis kilimas. Kada tai buvo? Į tokį klausimą ir operos ir dramos du atstovai atsakė vienodai: Olekos Žilinsko direktoriavimo laikais. Jis davė gerus mokytojus teatrui. Operai jis pakvietė režisierių Pavlovskį. Dramai pakvietė režisierių Čekovą, baletui Zvierevą, Obuchovą, Nemčinovą, didelio masto baletmeisterius. Atskiriems spektakliams diriguoti įtraukė pasaulinio masto dirigentus (Malko, Cooper, Couts). Jis pats taip pat režisavo operas ir dramas. Jis savo studijoje stipriausios įtakos padarė jaunimo prieaugliui. Jį sutelkė į Jaunąjį Teatrą. Paties Olekos Žilinsko pastatymų viršūnė lietuviškoje dramoje buvo Krėvės "Šarūnas". Juose buvo naujas tuo, kad nuo Dauguviečio realistinių pastatymų, kurie veikia žiūrovą savo paduodama medžiaga, jis pasuko į teatrinės formos kūrimą. Tuo buvo nauji jo pastatymai lietuviškoje scenoje.

Suprantamas buvo susižavėjimas juo tų aktorių, kurie bijo teatre štampo, sustingusių formų ir nuolat jieško ko naujo. Taiklíai išsireiškė H. Kačinskas sakydamas: jam, esą, įdomi kiekviena rolė, kurioje jis gali atrasti savyje ką nors nauja ir gali tai išreikšti . . . Tokios kūry-

BRONĖ JAMEIKIENĖ

TRYS KARALIAI

Vitražas, laimėjęs 100 dol. premiją

binės prigimties aktoriai gyrė Žilinską ir jo pastatymus. Jį gyrė gal labiausiai teatro teoretikas B. Sruoga (Lietuva 1918-39).

Tačiau čia prasideda ir Olekos Žilinsko pastatymų tragedija. Išskyrus "Šarūną", jie nerado publikoje pasisekimo. Nei jo nei jo atkviesto Čechovo pastatymai. Sumesti dideli kapitalai, o publika neina žiūrėti. Tokis pat likimas buvo ištikęs ir Dauguviečio "Šiaip arba taip", kurį Sruoga laikė Dauguviečio kūrybos viršūne. Panašiai ištiko nepasisekimas ir jaunesniojo režisieriaus Jakševičiaus pastatymą "Marko milijonus". O švenčiant 15 metų sukaktis buvo pastebėta, kad publika ligi tada mieliausiai lankė Maironio "Kęstučio mirtį", Čiurlionienės "Aušros sūnus", Šilerio "Klastą ir meilę". Paskesniais laikais mielai lankė tokius "Siuvėjų dienas Silmačiuose", Binkio "Atžalyną", Santvaro "Žvejus", Vaičiūno "Aukso gromatą", "Naujus žmones" ir kitus Vaičiūno veikalus.

Tai buvo ženklas, kad tarp teatro ir publikos atsirado skilimas. Teatras reiškėsi teatrinės formos jieškojimu ir kurimu. Žiūrovas jieškojo turinio, medžiagos, kuri jį domintų. O domino jį iš pradžių lietuviškas heroizmas, žmogiškieji nesudėtingi jausmų pergyvenimai, a la "klasta ir meilė". Dar daugiau: stiprėjant miesčioniškajai klasei, nyko ir patriotinio idealizmo pajutimas, jo vietoje stiprėjo pomėgis lengvam žanrui, linksmam vaidinimui, kuris nereikalautų minties ir vaizduotės įtempti, kuris būtų tik pramoga. Šitokiems pomėgiams visuomenėje stiprėjant, turėjo didelio pasisekimo tokie menkaverčiai daiktai kaip Griciaus "Palanga".

Teatras atsidūrė kryžkelėje. Kuriuo keliu: ar meno ar publikai patikimo keliu. Tuo metu paskirtas naujas direktorius V. Žadeika apdėtį išreiškė:

"... kūrybinė dvasia viešpatavo teatro kūrimosi ir jo gyvenimo pradžios gadynėje. Bet ilgainiui teatras, tai dvasiai "supraktiškėjus", neišvengė pavojaus nugrimsti į šabloniškumą...

"... visi teatre statomi veikalai galima būtų suklasifikuoti dviem kategorijom. Pirmoji kategorija — tai neabejotinos meniškosios vertės kūriniai, kultūrinantieji žmogaus dvasią... Pastarieji kasdieniškajam mūsų publikos skoniui kartais atrodo "per sunkūs". Tas tebyloja platesniųjų masių estetinį skonį dar per maža esant kultūriškai rafinuotą. Antrojoj veikalų kategorijoje, kuri gali patenkinti to neaugšto rafinuotumo publikos skonį... retai tebūna grynojo meno perlu... Šitai kategorijai priskirtinas ir vadinamas "pramoginis" repertuaras, kurs gauna savo pateisinimo tik kaip savotiška išsiblaškymo priemone".

Šitam trečiam laikotarpiui, kuris teko pakelti Žadeikai (1935), teatras išgyveno meninio susilpimo laiką. Oleka Žilinskas pasitraukė, nenorėdamas nusileisti "iki minios". Dauguvietis lankstesnis. Jis apsisprendė duoti žiūrovui to, ko jis nori, ir pripildyti teatro kasą. Jei kiekvienas laikas turi pasirinkti ką nors, apie ką labiausiai šnekėtų ir ką labiausiai koliotų, tai tada tokis puolamasis spaudoje ir diskusijoje buvo teatras. "Siūliau sudaryti teatrui gelbėjimo draugiją", baigė savo kalbą V. Steponavičius "N. Romuvos" diskusijoje.

Tai, kas dėjosi teatre ir dėl teatro, buvo išraiška visos to meto lietuvių visuomenės. Kol neturėjo laisvės, lietuviai į ją heroiškai veržėsi. Kai ją įgijo, sakė minėjimuose prakalbas apie savo heroinę praeitį, bet patys nesusidarė naujo ateities idealo, į kurį turi veržtis. Ir ėmė visuomenės didelė dalis stingti dvasiškai, tenkintis patogiu saugiu buržuaziniu gyvenimu. Tai žudė visuomenės dvasios pažangą. Žudė ir teatrą.

Tačiau du dalykai rodė giedrėjančias prošvaistes. Vienas — tai naujas aktorių kelias. Klaipėdoje įkurtame teatre susitelkė jaunasis atžalynas, daugumas iš Olekos Žilinsko Jaunojo Teatro. Klaipėdos teatro, kuris paskui atsidūrė Vilniuje, pastatymai rado daugiau atgarsio publikoje ir pasireiškė kūrybiniais švystelėjimais. Daugiausia K. Juknevičiaus pastatymai. Jie turėjo publikoje didesnio pasisekimo negu Olekos Žilinsko. Galima manyti, greičiausia dėl to, kad šių pastatymų autoriai nebuvo taip atitrūkę nuo tautos kaip Oleka Žilinskas, kuris būdamas svetur, negalėjo jos dvasinio lygio jausti. Ir Klaipėdos bei Vilniaus pastatymuose pasisekė eiti daugiau sintezės keliu — sujungiant ir publikai svarbią medžiagą, turinį ir ryškią realistinę stilizuotą teatrinę formą. Tai buvo prošvaistė iš teatro pusės.

Kita prošvaistė — augo akademinis jaunimas, ir jis paskutiniu metu parodė daugiau susidomėjimo teatru ir buvo paruoštas jo augštesniam lygiui.

Buvo viltis, kad jaunoji Lietuva pralauš bet kurį visuomenės, sykiu ir teatro sustingimą į naują kūrybinę pažangą.

Natūraliai besiplėtojančią teatrinę pažangą nulaužė okupacija. Jos slenkstyje sustojame ir metame dar sykį akis į dvidešimties metų laimėtus rezultatus... Įdomių skaičių gali pateikti statistika, tiesa, tik apytikrė, nes sunkiai prieinami šaltiniai, kurie ją patikrintų. Būtent:

Dramos teatras, kaip informavo St. Santvaras, su teatru suaugęs, suvaidino per 20 metų apie 180 veikalų. Jei dar pridėsim ketverius okupacijos metus, tai apie 200. Vadinas, metams

tenka 9 dramos premjeros. Imponuojantis skaičius.

Tarp tų veikalų buvo lietuvių autorių per 50. Vadinas, po 2-3 lietuviškas premjeras. Lietuviškų veikalų daugiausia davė Petras Vaičiūnas — 12; toliau Kymantaitė-Čiurlionienė — 6, Vincas Krėvė — 4; Maironis 3; kiti po 2 ar po 1: Santvaras, Putinas, Alantas, Grušas, Binkis, Petrulis ir kt. Taigi teatras išaugino tik vieną dramaturgą — Vaičiūną. Verstinių veikalų pirmoje eilėje eina klasikai: Shakespeare 6; Šilerio 5; Moljero 5; Ibseno 5, Hauptmanno 4 ir t.t.

Kas daugiausia veikalų pastatė? Dauguvietis — 84, Glinskis 33, Sutkus 11, Oleka Žilinskas 8. (Toliau: J. Vaičkus 3, A. Vitkauskas 1, Gira 1, J. Petrauskas 1, S. Pilka 6, V. Fedotas Sipavičius 6, M. Čechovas 3, A. Žalinkevičaitė 3, K. Juršys 4, A. Jakševičius 1, K. Jurašiūnas 2, B. Lukošius 2, A. Juknevičius 2, A. Marten 1). Vadinas, leista visiems pasireikšti. Iš jaunųjų neabejotini sugebėjimai buvo Juknevičiaus, Jakševičiaus, Monkaus. Bet tarp gyvųjų likęs tik pirmasis.

Jei sustabdysim žvilgsnį prie aktorių jėgų, kurios išaugo jau teatre, rasim daug jėgų, kurios parodė aiškų talentą. Jū eilės pradžioje iš ankstesnių aktorių stovi H. Kačinsko vaizdas, jų eilės gale stovi iš jaunesniųjų M. Mironaitė. Ir vis tai išaugę jau lietuviškame teatre, namie.

Operos teatras pastatė 63 operas — kasmet po tris premjeras. Taip pat skaičius nemažas. Lietuvių kompozitorių buvo šios operos: Jurgio Karnavičiaus "Gražina" (libreto K. Inčiūros), J. Karnavičiaus "Radvila Perkūnas" (libr. B. Sruogos), M. Petrausko-J. Dambrausko "Eglė-Žalčių karalienė", Antano Račiūno "Trys talismanai" (libreto K. Inčiūros), Stasio Šimkaus "Pagirėnai" (libreto St. Santvaro)... Ar tai tik lietuviui pažiūrėti tos operos, sunku čia spręsti. Bet vienas iš operos žmonių, klausiamas, ar tiktų kurios tų operų svetimai scenai, nurodė į dvi operas — "Radvilą Perkūną" ir "Pagirėnus". Anot jo, "pačios savaime jos nėra efektingos, nebuvo ir mūsų pačių gerai suvaidintos, bet 'Pagirėnu' chorai galėtų patikti ir Metropolitan klausytojui".

Operos pastatymais labiausiai pasižymėjo Pavlovskis. Lietuviškųjų jėgų išvedė tose nedaug, berods, P. Oleka statė.

Dirigentais nuo pradžios buvo Tallat Kelpša. Paskui didžiausi darbai priklausė Bukšai. Tik apie 1935 įsijungė nauja didelio temperamento ir talento jėga — V. Marijošius, išaugusi užsieniuose.

Kai prisimenam solistus, neabejotinai stovi prieš akis didžioji pajėga, K. Petrauskas, bet šalia anksčiau suminėtų teatro pradininkų, randame jau teatro darbo eigoje išaugusius naujus pirmaeilius pajėgius talentus — Nauragį, Kučingį, Mažeiką. Jie yra grynai jau lietuviško teatro padaras, kuriuo galėtų remtis bet kuris teatras ir su didesnėmis tradicijomis. Jau svetimos mokyklos, vakarų auklėtinės, bet pirmaeilės reikšmės operoje įsigijusios pasireiškė V. Jonuškaitė, Rakauskaitė, Staškevičiūtė, Kardelienė, Augaitytė.

Pridėkim dar J. Štarkos puikų chorą. Pridėkim dar dekoratorius, kurių vieni buvo seni meistrai — Dobužinskis, Dubeneckis, Didžiokas, Galdikas; bet taip pat ir lietuviškame teatre išaugę Truikys, Palaima, Andriušis.

Apie baletą tenka pasakyti bent du dalyku. Viena, kad svetimi baletmeisteriai paruošė mūsų atskirus jaunus šokėjus. Bet neparuošė lietuviško su didesniu užsimojimu baletmeisterio. Antai, baletas buvo vienintelė lietuvių teatro šaka gastroliavusi sėkmingai užsieniuose — 1935 Monte Carlo (10 spektaklių) ir Londone (32 spektakliai).

Tokis yra teatro darbų buhalterinis balansas. Tik apytikris... Tie, kurie juos kūrė, šiandien yra perskelti. Tie, kurie yra likę Lietuvoje, turi sceną, žiūrovą ir algą, bet jie neturi kūrybai pagrindinės sąlygos, be kurios neįmanoma jokia nė teatro kūryba — laisvės. Tie, kurie atsidūrė tremtyje, turi laisvę, bet jie neturi po kojų kitos būtinos teatrui sąlygos — gimtosios žemės, kuri duoda žiūrovą. Dėl to jie yra degraduoti į klojimų teatro padėtį, ar į koncertinį meną.

LEONARDAS ANDRIEKUS

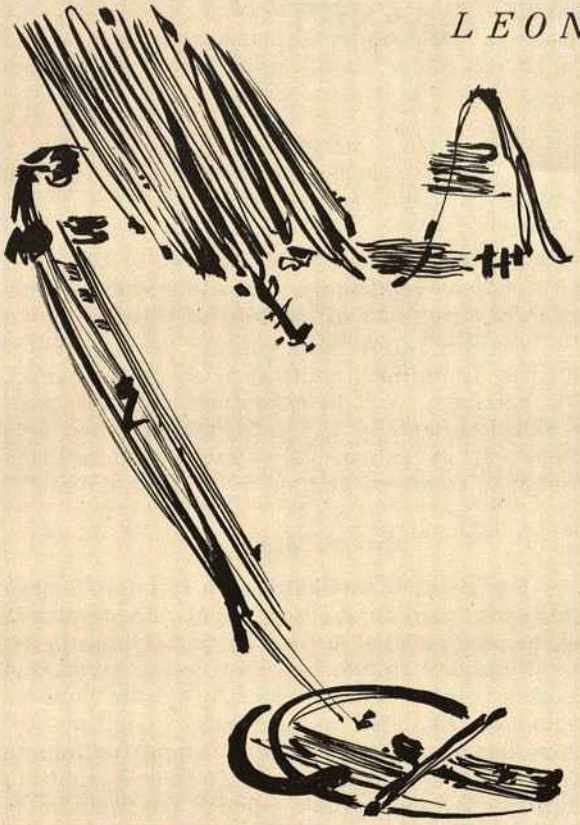

PRIESAIKA

Kai tampa mėlyni kalnai,
Staiga nutirpsta sniegas,
Tokiom dienom esu dažnai
Tave mylėt prisiekęs.

Tokiom dienom visai arti
Šviesos banga ateina,
Ir žodžiai, niekam netarti,
Susitelkia į dainą.

Vėl kyla vėjas iš pietų,
Vėl ima švelniai lyti,
Upely suka verpetus
Didžiulės ledo lytys.

O tu skubiai ant jų vienos
Srove tolyn iriesi —
Aš palieku dainuot kalnuos,
Baugių uolų pavėsy.

ŽEMĖ

Vėl nebėra nė pėdai vietos —
Aplinkui saulė ir žiedai —
Žmogus vėl pradeda žavėtis
Didingais žemės pažadais.

Laimingas, kas neabejoja
Jos motinišku dosnumu —
Atras varge, atras pavojuj
Po obelies šaka namus.

Neišsigąs lietaus, griaustinio —
Žaibų ir trenksmo nebijos.
Pirmųjų vaisių prisiskynęs,
Ramiai ilsėsis ant vejos.

FONTANAS

Ir balandžiai šiandieną nebaikštūs,
Ir fontanas tylus.
Tuščios miestų alėjos ir aikštės —
Kas atkels vartelius?

Nuostabu, kad visi taip nurimo,
Užsitrenkę duris.
Tik dar tu nuo lašelių kritimo
Atsibusti turi.

Įsakei eit nuo durų prie durų —
Neprašyti, o duot.
Nežinai — mane išverkė jūra,
Išdainavo ruduo . . .

Lig fontano žinau tiesų kelią —
O paversk balandžiu!
Atsiverkit, sidabro varteliai —
Krinta lašas, girdžiu.

Čia kiekvieną balandį paglosto
Asyžiečio ranka.
Klauso paukštis jo broliško mosto,
Klauso palmės šaka.

JOSĖ ORTEGA Y GASSET

(1883-1955)

P. GAUČYS

Žymiausias šių dienų ispanų filosofas ir eseistas kartu yra ir vienas brandžiausių mūsų laikų mąstytojų. Jo įtaka toli prasiveržia už Ispanijos sienų ir paplito po pasaulį, o jo raštai išversti į dvylika kalbų ir įvairių luomų skaitytojų labai mėgiami. Jo veikalas "La rebelion de las masas" (Masių sukilimas) išverstas į beveik visas kalbas (išskyrus lietuvių) ir turėjo didelės įtakos pastarųjų laikų pasaulio diagnozei nustatyti. Kadangi šis gilus mąstytojas lietuviams tebėra mažai težinomas, tariuos nors ir labai trumpais bruožais su juo supažindinti mūsų skaitytoją.

José Ortega y Gasset gimė 1883 m. Madride. Mokslus ėjo jėzuitų kolegijoje Malagoje, kur įsigijo puikų humanistinį pagrindą. Vėliau studijavo Madride filosofiją ir literatūrą. Po to išvyko į Vokietiją ir ten specializavosi įvairiuose universitetuose. Grįžęs konkurso keliu laimėjo metafizikos katedrą Madrido universitete ir nuo 1910 m. ligi 1936 m. ispanų jaunimui diegė filosofinę mintį. Nuo 1902 m. jis pradėjo rašyti į įvairius žurnalus, o nuo 1914 m. knygas, kurios sekė viena po kitos. Šitie darbai, profesūra, paskaitos namie ir užsieniuose ir leidėjo veikla lemiamai paveikė ispanų gyvenimą. Jo įtaka augo ir už jo tėvynės ribų, ypačiai gi Amerikoje. 1923 m. jis įsteigė žurnalą "Revista de Occidente" (Vakarų apžvalga), kuris kartu su jo leidžiamomis bei verčiamomis knygomis buvo efektingiausias ispanų šio amžiaus intelektualinio gyvenimo instrumentas

Būdamas steigėju ir redaktorium vieno iš įtakingiausių Ispanijos dienraščių (EL SOL), jis daug prisidėjo, nuverčiant monarchiją ir 1931 m. buvo išrinktas atstovu į parlamentą. Nuo pilietinio karo pradžios (1936) ligi 1946 m. jis gyveno užsienyje. Po to sugrįžo į Madridą 1948 m. įsteigė Humanistikos Institutą ir iš Berceo teatro scenos ugningu, žaviu žodžiu skelbė savo idėjas. Jis ikvėpė naujos gyvybės ir paskatinimo ispanų filosofinei minčiai ir begyvendamas stovėjo tose augštumose, kokių begali pasiekti filosofas. Jis darė įtakos kiekvienai kūrybingai filosofijos mokyklai užsieniuose ir paliko visą eilę mokinių pačioje Ispanijoje, kurių dėka ji tapo šiandieną reikšmingu filosofinių studijų centru. Jis mirė 1955 m. rugsėjo m. 18 d.

Ortegos raštai labai gausūs: jis lietė literatūrines, filosofines, politines ir socialines temas. Čia nenagrinėdami jo folosofinės sistemos, pasitenkinsime trumpu jo minčių atpasakojimu apie žmogų ir gyvenimą, paliesdami jo literatūrinę veiklą ir mesdami žvilgsnį į "Masių sukilimą".

Ortegos asmenybė

Socialiniu ir intelektualiniu atžvilgiu Ortega priklauso naujam rašytojo tipui. Jo savaranki *ekonominė padėtis, jo pradinis įsitikėjimas* jo nevertė užsidėti tipinės naujosios kartos gyvenimo kaukės prieš esamą aplinką. Jo kultūra buvo ne autodidaktiška, bet universitetinė, pagilinta žymiausiuose tų laikų Europos intelektualiniuose centruose. Jis daugiausia pasisėmė iš vokiečių kultūros ir buvo pirmas ispanas, pagrindiniai ją pažinęs ir jos esmę skleidęs savo tėvynėje. Jis buvo pilnutinis ispanas su europinio masto kultūra. Savo raštuose Ortega parodė absoliutų minčių ir tikslų ryškumą ir absoliutų apvaldymą *priemonių, reikiamų jo intelektualinei misijai.* Jau nuo pat pradžios jis susidarė intelektualinėje visuomenėje labai įtakingą poziciją. Stovėdamas tarp dviejų kartų, jis galėjo, iš vienos pusės, iškelti 1898 metų kartos rašytojų vertę, o iš kitos — vadovauti sekančiai kartai, kurios pasirodymas tautiniam gyvenime buvo jo įtakos pasėka. Toji dviguba įtaka dar padidėjo, pasirodžius "Vakarų apžvalgai", kurioje sutelpa ir sugyvena trijų kartų nariai. Tame laikotarpyje Ortegai pavyko pakelti intelektualų prestižą, laimėti jiems visuomenės pagarbą ir juos įgalinti svariai pasireikšti krašto istoriniam gyvenime.

Jis to pasiekė ne vien tik savo dailios prozos dėka. Jis sugebėjo giliai, ryškiai ir elegantiškai paliesti ispano gyvenamojo momento temas ir problemas. Tas ispanas, nors ir nesutikdamas su Ortegos pažiūromis ar sprendimais, rado jame aktualiai išgyventą pagrindinę mūsų laikų temą.

Ortega išimtinai rašė apybraižos (essay) forma. Šis rašymo būdas neatmeta nei minties griežtumo, nei jos gilumo, nei preciziškumo, bet

atmeta mokslinę veikalo formą. Tuo būdu jį tenka vertinti kaip eseistą, kaip Montaigne, besidarbuojantį ispanų tautoje, gabiai besinaudojantį literatūrine forma, kurioje išgarsėjo Unamuno ir Azorinas.

Ortega pamėgęs metaforą, ne vien tik kaip puošmeną, bet ir kaip instrumentą, leidžiantį parodyti intelektualinius ar jauslinius atspalvius, kurių grynas suvokimas būtų nepilnas ar pažeistas (Tarp kitko, Ortega yra parašęs gilią studiją apie metaforą).

Ortegos apybraižų turinys platus ir įvairus: pradedant giliausiomis minties ir kultūros problemomis, baigiant kasdieninio gyvenimo menkniekiais. Jam pavyko beveik be turinio parašyti vienas iš gražiausių savo apybraižų (Pvz. mąstymai apie rėmus). Jis turėjo absoliutų aiškumo talentą. Jis nesikoncentravo ties viena tema, bet kiekvienam žingsnyje kėlė šalutinių temų antplūdį, jų kelią kartais apšviesdamas žiežirba ir tučtuojau ją apleisdamas.

Ortega yra apmąstęs daugybę dalykų, bet didžiausias jo įtakos svoris krenta ant literatūrinių. Jojo mintys apie žmogų, gyvenimą, stilių, formas, žanrus, neskaitant neįprastos estetikos, įvelia didelę dalį asmeninio galvojimo.

Mintys apie žmogų

"Žmogus — sakė Ortega — yra ypatingiausia būtybė, reikalinga išryškinti, kas ji yra, reikalinga, nori ar nenori, pasiklausti jos pačios, kokie daiktai ją supa ir kas ji yra tarp tų daiktų". Savaime aišku, ne kiekvienam žmogui reikia tiesiogiai to savęs klaustis, bet ar jis taip daro ar ne, atsakymas į tą klausimą visados iškyla. Ir dar daugiau, tas atsakymas, daugiausia, nebūna originalus, bet surištas su "laiko" mintimis. Ir kaip tik čia glūdi kultūros vaidmuo: pagelbsti žmogui tame neišvengiamame klausime, kurį jis kelia visatai. Jeigu XIX a. žmogus buvo kultūros tarnyboje, tai dabar kultūra yra žmogaus įrankis pagelbėti jam gyventi savo gyvenimą.

Iš čia tik vienas žingsnis į samprotavimus apie kultūros galimybes, o ypačiai — Vakarų kultūros. Jeigu žmogus tam tikru laiku priklauso nuo "kultūrinių momentų", o šie pastarieji nuo laipsniško ankstybesniųjų kultūrinių momentų sukaupimo, viso to raktas turi būti istorijoje. Žvelgdamas į ją, Ortega mato, jog "naujieji amžiai padarė baisią klaidą tikėdami, kad žmogaus esmė glūdi galvojime (Dekartas), kad pirminis santykis su daiktais yra intelektualinis santykis. Dabartinė mūsų krizė yra bausmė už tą klaidą. Mintijimas nėra žmogaus esmė: mintijimas tėra tik įrankis, galimumas, kokį jis turi, nei daugiau nei mažiau, kaip, pavyzdžiui, galėjimas valdyti kūną. Gyvenimas susidaro iš to, kad žmogus susiranda pats save, pats nežinodamas kaip, turėdamas egzistuoti *tam tikrose nepakeičiamose aplinkybėse*. Kiekvienas, ar jis nori ar ne, gyvena čia ir dabar" (Ortega, Obras Completas V, 123).

Kiek jos paliečia žmogų ir jo gyvenimą, tos aplinkybės dalintinos į tris momentus ir aspektus:

I. Aplinkybės kaip dabartis. Dabartinis laikas, epocha ar pasaulis, kuriuose mums tenka gimti, mums yra duotas, ir mes negalime jo pakeisti. Kaip žmogus turi žiūrėti į savo aplinkybes? "Kadangi toji aplinkuma, pačiu savo esimo faktu, yra kitoks, skirtingas nuo žmogaus dalykas, jam svetimas ir esąs už jo, būti aplinkybėse nereiškia pasyvaus pritapimo prie jų, dalyvavimo jose. Žmogus neprivalo dalyvauti savo aplinkybėse, priešingai, jis visados atsiduria jų priešakyje, už jų, ir gyventi kaip tik reiškia ką daryti, kad aplinkybės mūsų nesužlugdytų. Tad aplinkybės yra esmėje plati problema, klausimas, sunkenybės, reikalas, kurį reikia nuspręsti".

2. Aplinkybės kaip praeitis. Aplinkybės, kurias mes paveldime, yra praeities kūrinys. Jos yra istorinis mūsų kultūros momentas, kuris savo sąvartoje yra vienas po kito sekąs, sukraująs, prieštaringas, ir t.t., praeities kultūros produktas. Tą praeitį daugiau ar mažiau tiksliai turime žinoti, daugiau ar mažiau sąžiningai atsiminti, bet, ar kas mūsų nori ar ne, ar kas mūsų sąžiningai žinome ar ne, visa tai yra dabartinės mūsų aplinkybės. Mes esame praeitis. "Žmogus niekados nėra pirmas žmogus, bet visados paveldėtojas, žmogiškos praeities sūnus".

3. *Aplinkybės kaip ateitis.* Kaip žmogus negali pabėgti iš savo dabarties ir praeities aplinkybių, taip jis negali išvengti savo ateities aplinkybių regėjimo nuo pačių menkiausių ligi pačių reikšmingiausių mūsų veiksmų, minčių, sprendimų, etc., mes juos atliekame, atsižvelgdami į ateitį. Mes galime būti daugiau ar mažiau tuo įsisąmoninę, o regima ateitis gali būti daugiau ar mažiau tolima — paprasčiausiuose veiksmuose artimiausia ateitis — bet pačioje veiksmo prigimtyje (=žmogiško gyvenimo esmei) yra įdiegtas noras žvelgti į ateitį. Netgi tada, kai mes nusprendžiame nieko nedaryti ar viską palikti, kaip yra, mes tai darome, viena akim žiūrėdami į ateitį. Unamuno sako: "Kas yra tikrasis pasaulis, jei ne svajonė, kurią mes visi bendrai svajojame?". Ortega kitais žodžiais tvirtina tą patį: "Vienas esmingiausių žmogaus gyvenimo bruožų yra vaizduotės darbas". Žmogus kuria save patį, ar jis to nori ar ne — iš čia gilus švento Povilo posakis, reikalavimas, kad žmogus būtų statytojas. Iš esmės mes kuriame patys save, kaip romanistas kuria savo herojus.

Dabar mes galime suvesti į daiktą visa, ką Ortega galvoja apie žmogaus prigimtį. Mes ją matome neatšaukiamai skirtą gyventi *laike*. Mes matėme, nesvarbu kokiu momentu jam buvo skirta gyventi, kad jo laikas visados susidaro iš praeities, dabarties ir ateities. Mes neatšaukiamai stovime dabartyje, bet dabar mes žinome, kad dabartis, kaip tolydžio judanti platforma, yra sudaryta ir judinama praeities ir mūsų ateities svajonių. Tačiau žmogaus atmintis ir sugebėjimas svajoti veikia ne tuštumoje. Jie veikia tarsi ant kokio audeklo, o tasai audeklas yra istorijos audeklas, "aplinkybės". Kiekvienas žmogus yra istorinė būtybė, istorijos kūrėjas ir produktas. Ir iš tikrųjų, jis yra vienintelė būtybė, kurios gyvenimas yra gryna istorija.

Masių sukilimas

Šitame veikale Ortega nagrinėja Europos nupuolimą, kuris įvyko dėl masių maišto ir žmogaus-masės laimėjimo. "Jau nebeliko vyriausių veikėjų, tėra tik choras".

Jis kritikuoja netolimąją praeitį (XIX šmt.) ir iškelia aikštėn du būdingus šių laikų bruožus: amžių ir lytį. Kaip ir žmonės, istorinės epochos turi savo amžių ir lytį. Yra senos epochos ir yra jaunos, vyriškos ir moteriškos. Mūsoji, anot Ortegos, būdinga kaip jaunatvės epocha, kurioje vyrauja jaunatvės jausmas. Kitais laikais vyravo seniai, o ir patys jaunuoliai laikėsi kaip kandidatai į senius, besipuošdami kaip seniai, kalbėdami ir galvodami kaip seniai. Šių dienų jaunuolis, vaikinas ar mergaitė, priešingai, pirmiausia nori būti jaunas, gyventi jaunuolio gyvenimu. Kaip jaunuolis jis rengiasi ir kalba, šoka ir žaidžia. Ir tasai jausmas toks stiprus, kad ne vien tik pavergia jaunuosius, bet taip pat ir subrendusius bei senus žmones. Vieni ir kiti stengiasi išlaikyti savo jaunystę, jei dar bent kiek jos liko, atgauti ją, jeigu prarado. Tiek apie amžius. Ortega tvirtina, kad lyties būdingą bruožą sudaro vyriškumas. Žmogus pirmiausia nori būti vyras, ir norėdamas juo būti ir tokiu jaustis, niekina ir atmeta visa, kas gali atrodyti moteriška. Šiandieną visur vyrauja vyriškos manieros, lygiai kaip ir vyriško grožio idealas. Ir reikšminga tai, kad pati moteris fiziniu, dorioviniu ir dvasiniu atžvilgiu stengiasi priartėti ir labiau panešėti į vyrą.

Tačiau mūsų laikų žmonės paveldėjo iš XIX šmt. įsitikinimą, kad jie yra "modernūs", "liberalūs"; jie didžiuojasi tuo savo pažangumu ir net neįtaria, kad jų gyvenimo būdas gali būti pralenktas ir pakeistas. Ir tokia dvasios nuotaika tampa didžiausiu tikros pažangos ir modernumo priešu. XIX šmt. išmokė žmones moderniojo gyvenimo technikos, bet neįstengė jų išauklėti. Žmonėms buvo duota priemonių intensyviai gyventi, bet nesuteikta jautrumo didžioms istorinėms pareigoms. Jiems paskubomis buvo įskiepyta moderniųjų priemonių pasididžiavimas ir galia, bet ne dvasia. Taigi, šitam civilizuotam pasaulyje gyvena žmogus-masė, tikras barbaras, nesidomįs civilizacijos esme. Žmogus-masė linkęs matyti civilizacijoje natūralų dalyką, gamtos padarą, ir kaip toks santykiauja su ja. XIX šmt. mokėjo pažadinti ir patenkinti vidutinio žmogaus apetitus, bet nesugebėjo duoti jam pajusti jo aprėžtumo, jo priklausomybės, reikalo skaitytis su kitais ir pajungti savo gyvenimą augštesnei instancijai. XIX šmt. vadovaują vyrai neturėjo atsakomybės jausmo, neatliko savo pareigų ir paliko mases savo pačių likimui. Šios gi ilgainiui užėmė vadovaujamas vietas ir ligi šiai dienai jose tebesilaiko. Masės negali pačios sau vadovauti. Rinktinės mažumos turi ir vėl perimti vairą ir joms vadovauti. Galutinoje išvadoje Ortega mato Europos išsigelbėjimą tik jos tautų apsijungime į vieną didelę valstybę, kuri jai sugrąžintų normalų pulsą. Tada ji vėl atgautų pasitikėjimo savimi ir susidrausmintų. Bet jeigu tai neįvyks, visai galima, kad Europą užlies rusų komunistų tvanas.

Menas: Visos Ortegos mintys apie meną ir literatūrą yra sukauptos veikale "Apie meno nužmoginimą ir idėjos apie romaną". Jame jis išryškina meno nužmoginimo teorijos tris principus:

a) norint atsiliepti į mūsų laikų reikalavimus, menas turi būti privilegijuotųjų menas.

b) stilizuoti reiškia deformuoti tikrovę. Stilizavimas suderintas su nužmoginimu.

c) meninis objektas tik tada yra meninis, kai jis atsietas nuo tikrovės.

Pagal Ortegą menas turi eiti į mažumas, į rinktines mažumas. Menininkas teprivalo siekti savo kūrinio tobulumo; socialinė reikšmė neturi menininkui rūpėti.

Šia savo naujojo meno teorija Ortega konkretizuoja pakitimą naujųjų laikų žmonių jausmuose, kurie dabar pastebimi mene. Šito pakitimo didžiausia svarba pasireiškia aristokratinėje pasipriešinimo dvasioje prieš viešpataujančią demokratiją ir romantinį, realistinį ir natūralistinį meną. Besivaduodamas tuo aristokratiniu jausmu, Ortega gina mene rinktinumo, hierarchijos, geriausiojo tarp geriausių principus. Naujajam menė jis mato ryžtingą pasipriešinimą ir protestą prieš XIX šmt. meninę dvasią.

Literatūrinė veikla

Literatūrinė kritika Ortegai reiškia ne "išskirti, kas yra gera ir kas bloga", bet "sustiprinti nagrinėjamą veikalą ar autorių, paverčiant

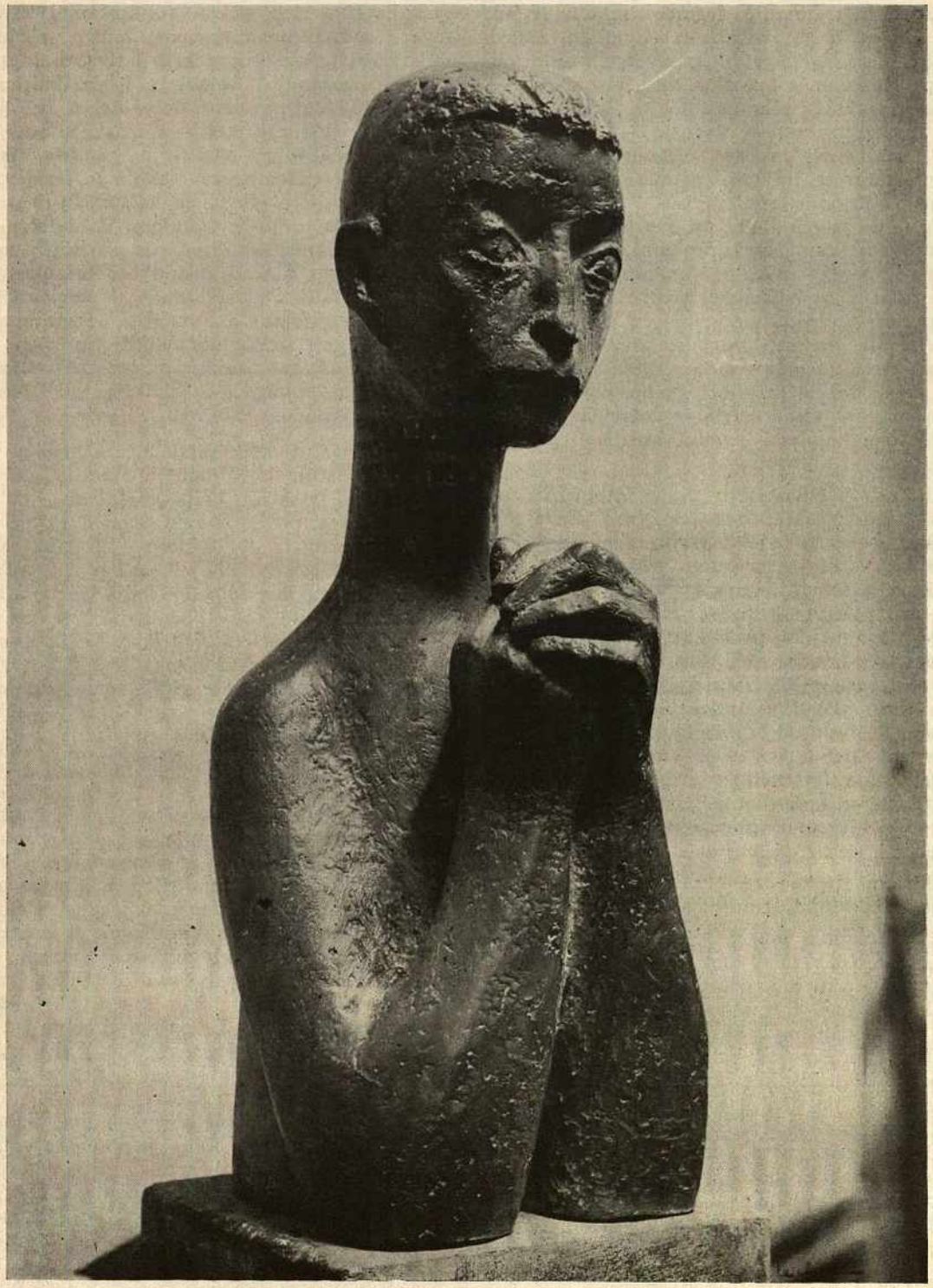

ANTANAS MONčYS

MALDA (švinas)

Skulptūra, laimėjusi 100 dol. premiją

juos specifinės žmonijos formos simboliu ir šiuo būdu *išgauti iš jų kultūrinių atspindžių maksimumą*". Visų pirma reikia atsižvelgti į autoriaus tikslą. "Kiekvienas autorius turi teisę reikalauti, kad jo veikale jieškotume to, ką jis norėjo įdėti". "Ir nesuprantu, — priduria, — koks galėtų būti literatūrinės kritikos uždavinys, jeigu ne mokyti skaityti knygas, pritaikant skaitytojo akis prie autoriaus intencijų".

Šitie du pagrindiniai principai, besivystydami ir betaikinami, yra remiami labai aiškių, griežtų ir gerai surištų idėjų apie estetinių objektų pasaulį, *apie kūrybos psichologiją ir estetinį pasitenkinimą*, apie meną ir poeziją, apie empirinę ir meninę tikrovę, apie literatūros žanrus. Visos tos idėjos sudaro ištisą estetinę sistemą, labai dažnai prieštaringą nusistovėjusioms pažiūroms, bet visad aštrią ir vaisingą.

Nekomentuodami pacituosime kai kuriuos jo principus ir aptarimus.

Stilius: "Kalbos stilius, t. y. žodinės ir gramatinės faunos parinkimas, tesudaro tik labiausiai išorinę dalį ir todėl mažiausiai būdingą literatūriniam stiliui, paimtam visoje pilnumoje. Visi, kurie rašome, žinome, kokie yra siauri spielčiai, tarp kurių gali judėti mūsų pasirinkimas kalbos atžvilgiu. Mūsų laikotarpio kalba mums primeta savo bendrą struktūrą, ir pakeitimai, kuriuos gali pasiekti didžiausias išraiškos meisteris, tėra niekas, palyginus su tuo originalumu, kurio jis pasiekia kituose kūrybos laukuose . . ." "Kiekvienas laikotarpis turi turėti savo nuosavą stilių ir niekad negali savintis kito laikotarpio stiliaus. Žmogus, apdovanotas tikru estetiniu jautrumu, šlykštisi savintis praėjusių laikų stilių..."

Forma ir nuotaika: "Forma ir nuotaika yra neatskiriami, ir poetinė nuotaika laisvai liejasi, nes neįmanoma jai primesti abstrakčių normų..."

Literatūriniai žanrai: "Senoji poetika literatūriniais žanrais laikė tam tikras kūrybos taisykles, prie kurių poetas turėjo prisitaikyti, tuščais schemas, formalias struktūras, į kurias mūza, nelyginant nuolanki bitė, sudeda savo medų. Ne ta prasme aš kalbu apie literatūrinius *žanrus... Literatūriniais žanrais aš laikau... priešingai* senajai poetikai, tam tikras griežtas temas, kurių negalima pakeisti, tikras estetines kategorijas. Pvz. epas nėra vardas poetinės formos, bet individualinės poetinės nuotaikos, kuri išsakymų keliu pasiekia savo pilnybę. Lyrika nėra konvencionali kalba, į kurią galima perkelti tai, kas jau pasakyta dramos ar romano kalboje, bet kartu tam tikras dalykas pasakyti ir vienintelis būdas tai pasakyti pilnutiniškai".

Poezija: Poetinis pasaulis yra... akivaizdžiausias pavyzdys to, ką esu pavadinęs "išvidiniais pasauliais"... Mes aiškiai suprantame, kad tai *grynas mūsų prasimanymas*, mūsų vaizduotės padaras. Į ją nežiūrime kaip į tikrovę ir vistik mes rūpinamės jos objektais, lygiai kaip rūpinamės išorinio pasaulio dalykais, t. y., jeigu gyventi reiškia rūpintis — dažnai, įsijautę, gyviename poetiniam pasaulyje, užmiršę tikrąjį. Poezija yra eufemizmas: apėjimas kasdieninių daiktų vardų, stengdamasis, kad mūsų dvasia su jais nesusidurtų jų įprastiniam, išvalkiotam kelyje. O netikėtu posūkiu mus pastatytų mums įprasto daikto niekad nematytos briaunos akivaizdoje. *Naujas pavadinimas jį magiškai pradžiugina*, atgaivina ir atnaujina. Poeziją sudaro nutylėjimas tiesioginių daiktų vardų, jų jieškojimą paverčiant žavinga mįsle . . . Poezija yra tai ir tik tai, o jeigu esti kas kita, tai ji jau nei poezija nei niekas . . ."

Romanas: Jį apibūdindamas, Ortega y Gasset sudarė ištisą literatūrinę anatomiją, apie kurią reikėtų atskirai kalbėti. Įdomu joje tai, kad jis laikosi pažiūros apie temų išsekimą. Dabarties romanistą jis vadina "genialiu malkų kirtėju Sacharos dykumoje", su kuo, žinoma, negalima sutikti, nes romano, kaip žanro, žaliava neišsemiama. Jo dabartinė krizė yra greičiau formų pavargimas, dramatiškas ilgėjimasis atrasti naujas formas; tikėjimas, kad tame grynai techniškai atsinaujinime glūdi romanisto talentas. Ir taip pat, — o tai svarbiausia, — skaitytojų abejingumas, kuriuos patraukia lengviau suvokiamos meninės apraiškos, kaip pvz. kinas, o dabar ir televizija.

Patsai Ortega rašo puošniu, *vaiskiu stilium*, kuriame randame ir ironiją, mokslinį rimtumą, emocingumą, o taip pat ir aštrumą, pasipiktinimą. Jis laikomas didžiuoju ispanų prozos meisteriu, pasireiškiančiu žanre, kuriame leidžiama žodinė prabanga, — apybraižoje. Jo raštai išpuošti metaforomis, palyginimais ir atrodo, kaip koks barokinis pastatas. Tasai jo stilius yra sutapęs su jo mintijimo būdu, kuris vyksta iš dalies aplinkiniu keliu. Jis pats apibūdina šių dienų poeziją kaip "augštąją metaforų algebrą", o jeigu tai tiesa, Ortega *su savo prozine kūryba* stovi visų ispanų poetų priekyje, nes visi jo raštai — tai vaizdų ir metaforų sietynas. Pavyzdžiu, palyginimu, simboliu, pasakėle, paveikslu ar metafora, — visomis tomis priemonėmis Ortega tolydžio naudojasi, norėdamas konkrečiai išryškinti kurią daugiau ar mažiau abstrakčią idėją, ir savaime aišku, tos priemonės suteikia jo minčiai nepaprastą plastiškumą.

Jau neminint jo filosofinės veiklos, tenka pažymėti, kad ispanų literatūroje Ortega yra viena didžiųjų jos viršūnių.

VARTOS - NOČIOS TARPO

PRŪSŲ PĖDSAKAI

P. BŪTĖNAS

Archeologinė žinia.

Tarp 550 ir 400 m. pr. Kr. klajokliai skitai nuo Juodosios jūros srities skverbėsi į vidurinę Europą ir net siekė Vyslos žemupį. Jų antpuolius čiabuviai atlaikė konsoliduotomis jėgomis ir gerai įrengtomis tvirtovėmis. Tų tvirtovių viena buvo pastatyta ežero iškyšulyje iš visos eilės namų bei gatvių, mediniais palisadais, grioviais, bokštais sutvirtinta, vandens apsemta, ir todėl išlikusi ligi mūsų laikų su visu savo inventoriumi. Ši didžioji pietryčių (nuo D. ir M. Lietuvos tai yra pietvakariuose P. B.) Pabaltijo archeologijos atrakcija surasta *Žnino* aps. *Biskupine*, š. Lenkijoje. Joje rastasis inventorius priklauso vakarų baltų kultūrai, nors ir jos tyrinėtojai lenkų archeologai baltams jos pačios nepriskiria.

Sustabdžius skitų įsiveržimą, apie 400 m. pr. Kr. vakarų baltai pasistūmė į pietus pagal Vyslą ir V. Bugą (Vokiečių archeologai šią baltų ekspansiją sieja su rytų germanų arba bastardų ekspansija, bet archeologiniais duomenimis tai neįrodoma). Kitais šimtmečiais pr. Kr. prasidėjusi stipri keltų ekspansija į rytus iš vidurinės Europos baltus suspaudė senojoje teritorijoje, bet į tos teritorijos širdį neįsibrovė. Apie II a. pr. Kr. germanų kraustymasis į pietus užkliudė vakarinių baltų dalį (Liet. Enc. II t. 145 psl.).

Proistorinė vietovė

Prieš ketverius metus prieš Liet. Enc. II t. 1954 m. pasirodymą su ana archeologine Biskupino atkastosios tvirtovės žinia iš vokiečių štabinių žemėlapių man yra tekę jieškoti baltų pėdsakų Vartos (Odros deš.-r. įt.) žemupio ir iš dalies vidurupio bei jos deš.-š. įtako Nočios tarpe. Tuokart užtikau ir *Urstätt* vietovę, apie kurią jokių žinių neturėjau, tik mačiau, kad ta tokio vardo vietovė, kaip čia vėliau pamatysime, yra apsiausta baltiškųjų vietovardžių. Šiandien apie tą vietovę jau galima duoti šių žinių:

Urstätt "proistorinė vietovė, pilis" arba yra lenk. Biskupin (nesenas vietovardis nelyginant "Vyskupynė" iš krikščionybės meto), arba greičiausiai tas Biskupin yra 2,5 km į pietryčius nuo Urstätto vok. Gerlingen miesčiokas (Iš Lenkijos stambesnio žemėlapio, neturėdamas visiškai smulkaus, tikrai negalėjau nustatyti, — žodziu, Urstättas stovi ten pat.). Urstättas yra Gonzavkos (Nočios augštupio kair.-p. įt. į pietvakarius nuo Bydgoszcz-Bromberg mst.) augštupio ištisinės ežerų grandies vakarų šone, o tie ežerai plačiose šalies nemiškingose augštumose ir įsibrukę tarp iš vakarinės pusės Velnos (Vartos deš.-r. įt.) augštupio ir iš rytinės pusės Nočios augštupio maždaug 25 km. tarpe, arba tarp Wągrowiec - Wongrowitz ir Inowroclaw - Hohensalza miestų. Urstättas prisiglaudęs vieno ežero pietvakarių šone, 18 km į pietus nuo Preussendorf (Gonzavkos deš.-r. šone) didelio kaimo, 12 km į pietvakarius nuo Lettow - Vorbeck (Nočios augštupio deš-r. šone) kaimo, 24 km į vakarus (piečiau) nuo Mölno (vs. vd.) vietovės ir ežero, per kurį teka Nočios augštupys, 7 km į pietus nuo savo apskritinio lenk. Žnin, vok. Dietfurt, mst., stovinčio tų ežerų grandinės tarpe, 27 km į šiaurę (ryčiau) nuo Gniezno (vs. vd.) — Gnesen mst., 45 km. į pietvakarius nuo Vyslos didžiosios kilpos. Urstättas miškais tegalimas prieiti tik nuo pietų pusės: nuo ryčiau Gniezno ežeringoje apylinkėje prasideda Velnos upė ir ties ja prasideda siauras miškų ruožas, nutįstąs į žiemryčius Gonzavkos augštupin, ir 5 km ryčiau Urstätto nueina į žiemryčius, pasibaigdamas nepasiekęs Nočios augštupio. Daugiau iš visų pusių augštumos ir vietos be miškų.

Jei, matėme, *Biskupin* yra palyginti naujas vietovardis ir lenkų darybos, o *Urstätt* vietovardis tik tėra bendras vok. vardas proistorinei vietovei pažymėti, tai spręstina, kad ta vietovė ("pilis") savo laikais visiškai kitą vardą yra turėjusi. Tas vardas arba jau yra užmirštas ir dingęs, arba gal kuriuose kituose žemėlapiuose ar knygose, raštuose jis ir tebėra. Gali būti, kad jis ir tyčia šių dienų slaviniuose ir vokietiniuose žemėlapiuose nebeskelbiamas, o tokių pavyzdžių iš baltų žemės net perdaug turime.

Plotas

Vartos—Nočios tarpo plotas yra šitoks:

Šiaurėje Nočia (lenk. Noteć, vok. Netze; Vartos, Odros žemupio deš.-r. įt., žemupio deš.-š.

ANELĖ PAGALYTĖ — Į AMŽINYBĘ

įt.) tarp Czarnków-Scharnikau mst. ir Vyslos didžiosios kilpos=110 km ilgio.

Pietuose Kościan - Kosten mst. į pietvakarius nuo Poznanės mst.—Varta į rytus ligi prie jos Konin mst.=110 km ilgio.

Vakaruose Nočios—Vartos 20 km tarpas ir už Vartos į pietus ligi Kościan - Kosten mst.= iš viso 100 km. ilgio.

Rytuose Nočios augštupio deš.-r. šonas, einąs iš pietų į šiaurę: Konin mst.—Goplo (vs. vd.) ežero — Inowroclaw-Hohen An-salza mst.— Vyslos didžiosios kilpos linija=100 km ilgio.

Administraciškai tai Lenkijos Poznanės vaivadija. Į pietus stovi Silezija, į vakarus Brandenburgo provincija, į rytus Kongresinė Lenkija ("Kongresuvka"), o į šiaurę nuo Nočios yra Pomeranijos rytinė dalis, arba vok. West-Preussen "Vakarų Prūsų" Vyslos kairė-vakarinė pusė, — baltų gyventasis kraštas. Persantė (Baltijos jūros rytinis įtakas ties Kolberg mst.) visa stovi į šiaurę nuo Nočios žemupio. Iš Vartos—Nočios tarpo pro Kujavų miškingą sritį ir tuoj pro Vyslos didžiosios kilpos Brombergo—Vogelsango—Torno—Dravantos (vok. Drewentz, lenk. Drwęca; Vyslos deš.-š. įt.) žiotis į žiemryčius prasidėjo Vok. kryžiuočių naikinamojo karo žygis jau ir prieš Vyslos deš.-rytinės pusės prūsus.

Prūso vietovardžiai

Boruschin mstl. 10 km į pietryčius nuo Prusinowo (vs. vd.) k., 15 km į pietryčius nuo Czarnków-Scharnikau (prie Nočios) mst., 44 km į žiemvakarius nuo Poznanės mst.

Prausche k. ir dv. 9 km. į pietvakarius nuo Kościan-Kosten mst., 50 km į pietvakarius nuo Poznanės mst. Šiauriau Praušės k. stovi *Alt-Presse* k. ir dv. ir *Dtsch Presse* k. ir dv.

Preisingen mstl. 17 km į vakarus (šiauriau) nuo Gniezno mst., 7 km į šiaurę nuo Lettberg bžk. prie ežero.

Preussendorf didelis kaimas 11 km. į žiemvakarius nuo Lettow-Vorbeck k., 18 km į šiaurę nuo Urstätt vietovės, prie ežero, kuris jungiasi su kitais ežerais, nueinančiais Urstätto vietovės linkan; 33 km į pietvakarius nuo Vyslos didžiosios kilpos; augštumose.

Preussenfelde k. 16 km į pietus nuo Preussenhof mstl., 26 km į žiemryčius nuo Poznanės mst.

Preussenhof mstl. prie Velnos upės. 5 km į žiemryčius nuo Rogožno (vs. vd.) — Rogasen mst., 40 km į šiaurę nuo Poznanės mst., 34 km i pietus nuo Nočios upės. Preussenfelde k. 13 km i pietus nuo šio.

Prossen k. ir dv. vakariau Budzyń - Budsin mst., 11 km į pietus nuo Chodzież-Kolmar mst., 13 km į pietus nuo Nočios upės, 43 km į šiaure nuo Poznanės mst.

Prosna liet., lenk., vok., per 150 km ilgio upė. prasidedanti 42 km į žiemvakarius nuo Čenstakavos mst., 44 km į žiemryčius nuo vok. Oppeln — lenk. Opole (Odros deš.-r. krante, kur įteka vok. Malapane — lenk. Malapanew upė) mst., tekanti į šiaurę ir yra Vartos kair.-p. įtakas žemiau Pyzdry - Peisern mst., Brombergo—Urstätto—Gniezno šiaurinėje-piet'nėje linijoje.

Prusinowo k. 5 km į pietus nuo Czarnków-Scharnikau (Nočios kair.-p. krante) mst., 10 km į žiemvakarius nuo Boruschin mstl., 53 km į žiemvakarius nuo Poznanės mst.

Let- vietovardžiai

Čia prijungtini du šaknies *Let-* vietovardžiai bendrajai orientacijai:

Lettberg "Let+kalnis" k. 7 km į pietus nuo Preisingen mstl., 16 km į vakarus nuo Gniezno mst.

Lettow - Vorbeck "Let-av-" k. 17 km į žiemryčius nuo Urstätto, 28 km į pietvakarius nuo Vyslos didžiosios kilpos, 16 km į žiemvakarius nuo Mölno (vs. vd.) k. prie ežero, per kurį Nočios augštupys teka, 11 km į pietryčius nuo Preussendorf k. Augštumose 5 km į rytus yra *Kania* k. Nuo jo į pietus Nočios augštupiu ligi Vartos upės per 70 km labiausiai randami vietovardžiai: Kowka, Kownaty, Kania, Kowo, Kownice, Kolno, Konary, Konin.

Tuose vietovardžiuose linkstu jieškoti *Leit-*, dabar *Liet.-*, kur vok. lyties šaknis *Lett-*, *Let-*, plg. Liet-uv-a, liet-uv-is ir kt. ar mūsų Let-av-a, Leitė ir k. upėvardžius; taip pat šaknį *Kaun-* ir pan. ir *Kaln-* ir pan., plg. Kaun-as, Kaun-at-a ir kt.; šaknies *Kal-n-* vietovardžiai yra išsiblaškę per visą baltų žemę, kartais besimaišą su šaknimi *Kal-v-* (kalva, "kalnelis, kauburys, kūbrys"). Toliau bejieškant, neužmirština ir šaknis *Vil-n-* (lenk. *Vel-n-*, vok. vietomis *Vil-m-*). Šaknys *Veln-* ir *Vilm-*, beartėdamos į Lietuvos pusę, pereina į šaknis *Viln-* ar stačiai *Vil-* (pvz. kamienas *Vil-ij-*), ir pvz. *Velna* upė baltų žemėje yra neviena.

Prūso vardas

Prūsai šiandien kitų vadinami vok. *Preussen* "prausai, t. y. prūsai", lenkų ir rusų *prusy* (balsis *u* jų ilgai tariamas) "prūsai", o patys prūsai 1561 m. save vadino *prūsiška tauta* (en Prūsiskan tautan; čia vienaskaitos galininkas, o pr. *-isk-* yra mūsų *-išk-* priesaga). Dar anksčiau gal pirmą kartą juos mini IX a. bavarų geografo raštai kaip *Bruzi*, o vėliau ispanų žydas Ibrahim-ibn- Jakob savo 965 m. kelionės po Vokietiją aprašyme kaip *Brus*, kur abu vardai pradedami skardžiuoju priebalsiu *b*, ne dusliuoju prieb. *p*, o šaknis yra vienbalsis *u*. Pirmą kartą lyties *prūsas* vardas patenka istorijos šaltiniuose 999 m.: an *Pruzzorum* fines adiret . . . ; *Pruzziae* deos et idola; *Pruzzorum* terris; *Prutenus* quidam nobilis ex Pomeranis (= iš Pomeranio, Pomeranijos) . . . venit in Sambiam (=Semba) terram *Prusciae;* 1073 m. *Pruzzi* (Šaltiniai imti iš K. Būgos Liet. k. žodyno 1924 m. LXXI § 1 ir P. Joniko Liet. k. istorijos 1952 m. 30 psl.), kur pradinis priebalsis visur tėra *p*, o šakninis vienbalsis irgi *u*.

Tuo būdu randame šias tautovardžio šaknis: *Bruz-*, *Brus-*, o bendroji *Brus-; Pruzz-* bus bendroji *Prus- "Prūs-"; Prusk-* lot. Prusciae), kur pošaknis *k* bus atsiradęs vakarų slavų įtakoje; žr. kamieną *Prūs-isk); Prūs-isk-*, kur yra kamienas su prūsų kalbos priesaga *-isk-*, o lietuviškai *-išk-;* vok. *Preuss- "Praus-*, kur liet. yra *Prūs-"*; lenkų ir rusų *Prus-* ir lietuvių *Prūs-:* prūsas, Prūsai, Prūsija, paprūsė, Prūsinė (pravardė), prūsiškas, -a, -ai, prūsinis ir kt.; taip pat šaknis *Prut-* (asmenvardis lot. Prutenus).

Iš tų tautovardinių šaknų būrio augščiau paskelbtuose Vartos—Nočios tarpo vietovardžiuose ir šiandien randame vok. *Preuss-* ir slavų *Prus-*, t. y. liet. *Prūs-* šaknis. Kitos šaknys šiokios:

Kamieno lenk. *Bor-uš-in* su dviem priesagomis *-uš-* ir *-in-* (dėl antrosios būdvardinės priesagos plg. *Prus-in-owo)*, jei šaknis nėra iš slavų bendrinio žodžio *bor* "miškelis", šaknis būtų galėjusi būti *Bruš-* iš *Brus-* (= Prus- "Prūs-"); tas vietovardis yra netoli (10 km) nuo lenkiškos lyties *Prus-in-ow-o* vtv., kuris priesagos *-uš-* neturi, o būdvardinė priesaga *-in-* eina tuoj po šaknies; jei tos priesagos nebūtų, tai priebalsis *n virstų* pošakniu; plg. *Pros-n-a, Pros-n-ic-a.*

Šaknis *Prauš-* (Prauše vtv.) bus iš *Praus-* (plg. vok. šaknį *Preuss)* dėl šaknies galinio priebalsio sprendžiant iš ten pat esančių šaknies

VITALIJA BOGUTAITĖ

MATAU TAMSIAS AKIS

Matau tamsias, įdubusias akis
Gelsvam, lyg vaško veide.
Ir tylias, kančios pasotintas,
Nebyles lūpas.
Visa tai matau vavėsyje —
Prabėgant šaltai srovei.
Tuomet vajuntu tą tuštumą,
Kurios nevrivildo nei lietūs,
Tą alkį, kurio nevasotina
Žemės vaisiai, ir troškulį,
Kurio nepagirdo gilūs šaltiniai.
Sustoju. Ir manyje sustoja
Plakusi širdis.
Sustoja kraujas, vingiavęs
Raizgytose gyslose.
Ištirpsta vaško veidas ir
Juodos įdubusios akys.

Pres- dviejų vietovardžių *Press-e* ir kur šaknis vienbalsis *e* bus telikęs, greičiausiai, vokiečiams nusižiūrėjus visai į kitą kitos reikšmės, bet kiek tiek panašaus skambesio žodį. *Praus-* šaknies dvibalsis *au* randamas Pomeranijos rytinėje pavyslinėje Prūsų žemės dalyje: *Praust*, lenk. Pruszcz "Praustas", mstl. 10 km į pietus nuo Dancigo mst., 20 km į vakarus nuo paties Vyslos žemupio, o 2 km nuo jo į rytus yra *Prausten* "Prausčiai" kaimas, kurių abiejų vardai, be to, dar turi pošaknį *t;* su tuo pošakniu ten plačiai išsimėčiusių yra ir kitų *prūso* vardo vietovardžių: *Brust* k., *Prust* du miesteliai.

Šaknį *Preis-* (Preis-ing-en) tuo tarpu tegaliu gretinti su turinčia *e i....* šaknimi vok. *Peis-er-n* mst. Vartos deš.-š. krante augščiau Prosnos žiočių, kuris yra lenk. *Pyz-d-r-y* ir kur šakninis *y* (kietasis) paprastai atliepia už save senesnį baltų ilgąjį balsį *ū,* randamą ir šaknyje *prūs-* (prūsas); vok. šaknis *Preis-* bus galinti būti ir iš šaknies vok. *Preuss* "Prūs-"; gal kituose žemėlapiouse čia yra *Preuss-.*

Būdingas šaknų *Pros-* (vok. *Pross-e-n* bus iš *Pros-n-)* ar *Pros-n-* atvejas, kur pošaknis yra *n.* Šaknis *Pros-n-* kaitaliojasi su baltiška šaknimi *Pers-: Pros-n-a* upė (Vartos kair.-p. įt.) ir lenk. *Pros-n-ic-a* (mažybinė lytis iš *Pros-n-a),* kuri pastaroji yra baltų *Pers-ant-ē* (ir vok. Persante; Baltijos jūros įtakas Pomeranijos viduryje; dėl priesagos *-ant-* plg. Dravantė, -a, Gausantė, Kražantė, Kregždantė, Nemunaičia ir kt. mūsų upes, taip pat Kamantavas bžk., Pagramantis bžk., Salantai mstl., Šelmentas, vok. Gr. Selment-S., ežeras, Šelmenta upė, kurie bus buvę arba Silmint-, Šilmint- arba Salmant- Šalmant šaknų, ir kt.). Taigi, kaip vakarų slavai *Persantė* upėvardį (upę) yra pavertę *Prosnica,* taip ir *Prosna* upėvardis (upė) galėjo turėti ir kitą anai analogišką šaknies *Pers- lytį.* Toliau einant, galima spręsti, bent jieškoti, ar tik tautovardis *prūsas* (įvairių šakninių lyčių) nebus atsiradęs nuo žemėvaizdžio, gamtovaizdžio ir todėl pirmiausia bene bus reiškęs tą patį, kaip ir šaknis *Pers-:* P. Jonikas Liet. k. ist. 140 psl. rašo: *Persantė* turi šaknį *pers-,* kuri bus reiškusi "tikšti, purkšti" (plg. sen. indų *pršat* "lašas"; liet. su balsių kaita *purslas,* lat. *pērsla* "sniego kristalas"); dar žr. R. Trautmanno Baltisch-Slavisches Wörterbuch 1923 m. 206-207 psl. Dėl šaknies su *Pers-ant-ē* upėvardžiu būtų galima gretinti ir *Perš-ek-ē* lenk.-vok. Pierszajka; Nemuno kair.-v. įt. ties Balbieriškio mstl. Lietuvos Sūduvoje), *Perš-uok-šn-a* upė, *Perš-uok-šn-as* ežeras ir kt., taip pat Latvijos Sėlos šiaurės *Pers-ē,* lat. *Pērse,* kuri yra Dauguvos deš.-š. įtakas ties Kuoknesės mst. ir prie kurios žemupio stovi Balbieri "Balbieriai" vietovė, nelyginant kaip prie mūsų Peršekės stovi Balbieriškis; priesagą *-išk-* vietų vardams mėgsta lietuviai ir prūsai, o XIII-XIV a. ji visai nerandama Kuršo, Sėlos, Žiemgalos ir Latvos (Latgalos) žemės vardyne (K. Būga Liet. k. žod. CXXX § 177); ji vartota ir jotvingų žemėje. Tolimoji vakarinių prūsų žemė vietovardinėmis šaknimis *Pers-* ir *Prūs-* (įvairių variantų), atrodo, syji su šaknų *Pers-* ir *Perš-* vietovardžiais rytinių baltų žemėje.

Baiga

Vartos—Nočios tarpe rastųjų vietovardžių čia teimtos ypač dvi šaknys: *Prūs-* ir *Let- "Liet-".* Šykščiai, betgi yra ir kitokių šaknų baltiškų vietovardžių. Šiaipjau kokių griežtesnių išvadų neapsiimu skelbti: tegalima pasvarstyti. Pvz. šaknies *prūs-* vietovardžių kiti čia bus galėję atsirasti ir kaip iš Prūsų žemės ištremtųjų ir čia apgyvendintųjų prūsų sodybų vardai, nors tai ir mažiausiai patikima, nes atrodo, kad tokiems vietovardžiams atsirasti būtų buvę permaža laiko; juo labiau dėl šaknies *Let* vietovardžių. Turint galvoje archeologines žinias, šiuos ir kitus čia besimaišančius baltiškus vietovardžius, taip pat ir tai, kad baltai į savo dabartinę žemę yra atkeliavę iš Europos, tikriausiai, pietvakarių, telieka spręsti, kad Vartos — Nočios tarpas baltų taip pat bus perkeliautas, tuo būdu ten palikus ir savų vietovardžių. Be to, būsimuose tyrinėjimuose, kol paaiškėtų, atrodo, iš akių neišleistinas Prosnos upynas; čia ir tautovardis *prūsas* dar nėra galutinai ištirtas ir išaiškintas. Jei šiam reikalui nepakanka šykščių istorijos šaltinių, tikriausiai ilgainiui padės tai išaiškinti vietovardynas, taip pat ir galutiniaus nužymėti kad ir prūsų pietvakarines bei vakarines toliausias ribas.

KELIAVIMAS

Pabaiga

LIV

Atsistok prieš mano akis, ir tegu tavo žėrėjimas uždega mano dainas.
Atsistok tarp žvaigdžių ir leisk man pajusti, kad nuo jų šviesų užsidegė mano garbinimo ugnis.
Žemė laukia pasaulio pakelėje;
Atsistok ant žalio jos kilimo, kurį ji nusviedė ant tavo tako;
ir leisk man pajusti jos žolėje ir pievų gėlėse savo sveikinimo didybę.
Atsistok mano vienumos vakare, kada mano širdis budi vieniša; pripildyk jos vienatvės taurę ir leisk man pajusti savy tavo meilės begalybę.

LV

Tegu tavo meilė žaidžia mano kalbėjime ir ilsisi mano tylėjime.
Tegu ji eina per mano širdį į visus mano judesius.
Tegu tavo meilė šviečia, kaip žvaigždės, mano miego tamsybėje ir užteka skaidria aušra mano pabudime.
Tegu ji dega mano troškimų liepsnoje
Ir teka visomis mano paties meilės srovėmis.
Leisk man nešiotis tavo meilę savo paties gyvenime, kaip arfa nešiojasi savo muziką, ir sugrąžinti pagaliau ją tau atgal su savo gyvybe.

LVI

Tu slepiesi savo paties garbėje, mano Karaliau.
Smilčių grūdelis ir rasos lašelis atrodo išdidesnis negu tu pats.
Pasaulis nesidrovėdamas vadina savais visus daiktus, kurie yra tavo, tačiau niekados tu jų dėl to nesugėdini.
Tu padarai mums vietos, atsistodamas nuošaliai tyloje;
todėl meilė užsidega savo pačios žiburį ir jieško tavęs:
ji neliepiama ateina tavęs garbinti.

LVII

Kai iš puotos rūmų sugrįžau atgal namo, vidurnakčio valanda nuramino mano kraujo šokį.
Mano širdis staiga tapo tyli, kaip ištuštėjęs teatras su užgesintomis šviesomis.
Mano dvasia perskriejo tamsą ir atsistojo tarp žvaigždžių, ir aš pamačiau, kad mes nebijodami žaidėme tyliame savo Karaliaus rūmų kieme.

LX

Savo rytinėmis dainomis jis pasibeldžia į mūsų duris, atnešdamas mums savuosius saulėtekio sveikinimus.
Su juo mes išgename savo gyvulius į laukus ir griežiame fleitą paunksmėje.
Mes pametame jį, bet nuolat surandame jį rinkos minioje.
Darbingą dienos valandą mes staiga jį užtinkame sėdintį pakelėje ant žolės.
Mes žygiuojame, kai jis muša savo būgną.
Mes šokame, kai jis dainuoja.
Mes lošiame iš savo džiaugsmų ir nusiminimų, kad tęstume jo žaidimą iki galo.
Jis stovi prie mūsų laivo vairo,
Ir su juo mes supamės viršum pavojingų bangų.
Mes uždegame jam savo žiburį ir laukiame, kada mūsų diena pasibaigs.

LXII

Kai rytą suskambėjo varpai tavo šventovėje, vyrai ir moterys su šviežių gėlių aukomis skubėjo miškingo krašto taku.
Bet aš gulėjau pavėsy ant žolės ir leidau jiems eiti pro šalį.
Aš manau, jog gerai, kad buvau neužsiėmęs, nes tada mano gėlės užmezgė pumpurus.
Baigiantis dienai, jos pražydo, ir aš eisiu vakare tavęs pagarbinti.

LXVIII

Daug stygų yra tavo liūtoje; leisk man pridėti prie jų ir savo paties stygą.
Nes kai tu užgausi savo stygas, mano širdis nutrauks tylėjimą, ir mano gyvenimas susijungs su tavo daina.
Leisk man padėti savo paties žiburėlį tarp nesuskaičiuojamų tavo žvaigždžių.
Tavo šviesų šventės šoky garsiai plaks mano širdis, o mano gyvenimas susivienys su tavo šypsena.

LXIX

Leisk, kad mano daina būtų paprasta, kaip pasivaikščiojimas rytą, kaip rasos lašėjimas nuo lapų,
Paprasta, kaip debesų spalvos ir lietaus kritimas vidurnaktį.

Bet mano liūtos stygos yra naujai suderintos, ir jos išduos garsus tarsi jietys, aštrios dėl savo naujumo.

Ir nors šie garsai neturės vėjo dvasios, bet jie užgaus dangaus šviesą; o mano dainų melodijos stipriai grumsis, kad sugrąžintų atgal tavo muziką.

LXX

Aš mačiau tave griežiant savo muziką gyvenimo šokių salėje;

Staigiame pavasario lapų sprogime tavo juokas atėjo pasveikinti manęs, ir, gulėdamas tarp lauko gėlių, aš išgirdau tavo šnabždesį žolėje.

Kūdikis atnešė į mano namus tavo vilties žinią, o moteris — tavo meilės muziką.

Dabar aš laukiu ant jūros kranto, kad pajusčiau mirdamas tave ir vėl atgaučiau gyvenimo refreną nakties žvaigždžių dainavime.

LXXI

Aš atsimenu savąją vaikystę, kada saulės tekėjimas, tarsi mano žaidimo draugas, atlėkdavo prie mano lovos šono su savo dienine ryto staigmena; kada tikėjimas nuostabiais dalykais, tarsi šviežios gėlės, kasdien žydėjo mano širdy, žvelgiančioje į pasaulio veidą su vientisu džiaugsmu; kada vabzdžiai, paukščiai, žvėrys, naudingos ir nenaudingos žolės, debesys turėjo pilniausią stebuklo vertę; kada lietaus teškenimas naktį nešė sapnus iš fėjų krašto ir motinos balsas vakare davė prasmę žvaigždėms.

Ir tada aš mąstau apie mirtį, apie užuolaidos pasikėlimą, apie naują rytą ir savo gyvenimą, prižadintą šviežiu meilės netikėtumu.

LXXII

Kada mano širdis nebučiavo tavęs su meile, Pasauli, tavo šviesa prarado savo pilną spindesį, o tavo dangus budėjo per ilgą naktį su savo uždegtu žiburiu.

Mano širdis atėjo su savo dainomis prie tavo šono, pasikeitė su tavimi šnabždesiais ir uždėjo tau ant kaklo savo vainiką.

Aš žinau, kad ji tau davė turto, kuris bus padėtas drauge su žvaigždėmis.

LXXIII

Tu užleidai man vietą prie savo lango nuo pat ankstyvos valandos.

Aš kalbėjausi su tavo tyliais kelio tarnais, bėgančiais pagal tavo įsakymus, ir dainavau su tavo dangaus choru.

Aš regėjau jūrą, nešančią neišmatuojamą savo tylą rimtyje ir besistengiančią atverti savo gelmių paslaptį audroje.

Aš stebėjau žemę ištaigingoje jos jaunystės puotoje ir jos susimąsčiusių šešėlių lėtose valandose.

Tie, kurie atėjo sėti savo sėklų, girdėjo mano sveikinimus, o tie, kurie gabenosi namo savo derlių ar nešėsi tuščius savo krepšius, praėjo pro mano dainas.

Taip pagaliau pasibaigė mano diena, ir dabar vakare aš dainuoju paskutinę savo dainą, kad pasakyčiau, jog aš mylėjau tavo pasaulį.

LXXIV

Ji teko man, tavo dainuotojo tarnystė.
Savo dainose aš daviau balsą tavo pavasario gėlėms ir ritmą tavo šlamantiems lapams.
Aš dainavau tavo nakties tylai ir tavo ryto rimčiai.
Pirmųjų vasaros lietų skambėjimas virto mano melodijomis ir rudenio derliaus bangavimu.
Neleisk, mano Mokytojau, kad mano daina pagaliau baigtųsi tada, kada tu sudaužysi mano širdį, norėdamas įeiti į mano namus, bet leisk jai linksmai sveikinti tave.

LXXVII

— Keleivi, kur tu eini?
— Aš einu maudytis į jūrą, raustant aušrai pagal medžiais nužymėtą taką.
— Keleivi, kur ta jūra?
— Ten, kur šios upės tėkmė užsibaigia, kur aušra atsiveria į rytą, kur diena nusvyra į prieblandą.
— Keleivi, kiek yra tų, kurie eina su tavimi?
— Aš nežinau, kaip juos skaičiuoti.
Jie keliauja visą naktį su uždegtais žiburiais ir dainuoja visą dieną sausumoje ir vandenuose.
— Keleivi, kaip toli jūra?
— Kaip ji toli, mes visi klausiame.
Besiveržiančių jos vandenų šniokštimas kyla į dangų, kai mes nutildome savo kalbėjimą.
Ji vis atrodo lygiai arti ir toli.
— Keleivi, smarkiai didėja saulė.
— Taip, mūsų kelionė ilga ir slogi.
Dainuokite, kurie esate nuvargusios dvasios, dainuokite, kurie esate bailios širdies.
— Keleivi, kas bus, jeigu naktis tave pasivys?
— Mes atsigulsime pamiegoti, iki naujas rytas išauš su savo dainomis, ir jūros šauksmas užtvindys orą.

LXXVIII

Kelionės Drauge,
Štai mano keleiviški sveikinimai tau!
O mano suvargusios širdies Viešpatie, atsiskyrimo ir netekimo Viešpatie, dienos galo pilkos tylos Viešpatie,
Štai mano sveikinimai tau iš sugriuvusio mano namo!
O naujai gimusio ryto Šviesa,
Amžinai trunkančios dienos Saule,
Nemarios mano vilties sveikinimai tau!
Mano Vadove,
Aš esu keliautojas begalinio kelio,
Mano keleiviški sveikinimai tau!

Išvertė J. Tininis

ŽEMAIČIŲ RELIGINĖ PADĖTIS PRIEŠ VYSK. MERKELĮ GIEDRAITĮ

*Iš "Merkelio Giedraičio ir jo laikų Lietuvos"**

Z. IVINSKIS

Žemaičiuose palikusių "septynių kunigų" legendos klausimas

Istoriškai įdomu yra sekti "septynių kunigų" legendos plitimą. Apie 1650 metus jėzuitų paduotame savo geradarių-palaikytojų aprašyme toji žinia paminima pirmą kartą. Ji pateko taip pat kartu ir į Kojalavičiaus "Miscellanea". Jis išgarsino, vienoje vietoje skelbdamas apie 6, o kitoje — apie 7 Žemaičiuose belikusius kunigus. Jokis kitas ano meto ankstyvesnis 16-jo amžiaus šaltinis tačiau šito duomens nepatvirtina. O apie tai rašo tik tie, kurie Kojalavičium vėliau naudojosi.

Valančius, tiesa, kartodamas tą septynių kunigų skaičių, pažymėjo, kad iš jų keturi "slapsties po wiskupistę". O trijų, kurie gyvenę prie Varnių katedros bažnyčios, jis paduoda ir pavardes. Pirmuoju yra minimas vysk. Petkūno brolio sūnus, Varnių kanauninkas Petras. Iš 1579 metų vizitacijos akto matyti, kad jis, nors ir buvo klebonu Betygaloje, neturėjo kunigo šventimų. Ar sūnėno ištikimumas Kat. Bažnyčiai gali būti tvirtu įrodymu dėdės vyskupo uoliam katalikiškumui, lieka atviras klausimas. Valančiaus teigimas apie vysk. Jurgio Petkūno linkimą į protestantizmą eilės senesnių autorių bei šaltinių nepažymėtas, išskyrus 17-jo amž. vieną kompiliaciją, kuriai kiti prieštarauja.

Šalia Petro Petkūno Valančius pamini išlikusius kunigus ir prie katedros gyvenusius Juozapą Bučinskį ir Benediktą Katarskį. Šis po vysk. J. Petkūno mirties nuo 1574 m. rudens kapitulos buvo išrinktas vyskupijos valdytoju. Šitaip susidaro "septyni". Anas simboliškas skaičius "septyni", lyg kokis priminimas septynių katalikų Bažnyčios teikiamų sakramentų, kurių protestantai vos porą tepripažino, nėra tačiau nepaliečiamas. Jau J. Purickis yra šitą skaičių kritikavęs. Protestantų šaltiniai, pvz., kuriems tokis faktas būtų buvęs *įdomus*, nieko panašaus nemini.

Čia nepriklauso plačiau kalbėti apie A. V. Kojalavičių kaip istoriką ir bendrai spręsti jo autentiškumo klausimą. Jo perdėta istoriko garbė, kuri buvo iškelta jubiliejiniais jo mirties (250) minėjimo metais (1677-1927), su pagrindu jau yra, lyginant su Strijkovskiu, kritiškai vertinta. Ir Kojalavičiui, kaip to laiko dvasia reikalavo, istorija turėjo teikti retorikos pamokoms medžiagos, vaizdingus pavyzdžius pamokslams ir prakalboms. Kojalavičius tad jieškojo įspūdį darančių pasakojimų. Jis papasakojo, pvz., apie istoriškai abejotiną įvykį, kuris primena šv. Ambroziejaus (Milane) žinomą žygį. Vilniaus sufraganas Kiprijonas pastojęs kelią į kalvinistų bažnyčią einančiam Zigmantui Augustui. Kojalavičius paduoda vėliau Niesieckio ir Rostovskio nekritiškai pakartotą nuotykį: kaip kalvinisto Radvilos Juodojo sūnui Mikalojui Kristupui ("Našlaitėliui") pasninko šventadienį (Kančios sekmadienį) buvęs ant stalo padėtas keptas gaidys. Kai kunigaikštis ta proga nusikeikęs, "gaidys lėkštėje atsistojo, sparnais suplasnojo ir ėmė giedoti". Šitokios ir kitokios istorijos, kurių patekdavo dar ir į Lietuvos 17-jo amž. "Litterae Annuae", verčia suabejoti ir kitomis Kojalavičiaus istorinių raštų vietomis. O Belgijoje kaip tik Kojalavičiaus amžininkas jėzuitas Jonas Bollandas (mir. 1665 m.) tuo pat metu nukreipė, su savo pradėtu garsiuoju "Acta Sanctorum", istorinius tyrinėjimus *kritiška* linme.

Kojalavičiaus žinios tad apie "7 kunigus" buvo jau sukėlusios pagrįstų abejonių J. Purickiui ir Aleknai. Su pagrindu kan. A. Aleknai jos atrodė "aiškiai perdėtos". Iš to paties meto yra autentiškų versmių, kurių duomens yra kiti negu tradicinės Kojalavičiaus žinios.

Čia reikia pirmiausia paminėti iš jėzuitų archyvo iki šiol dar *niekur nepanaudotą* Mikalojaus Sedkovskio korespondenciją. Jis, rodos, pirmasis iš jėzuitų įkėlė koją į Žemaičius 1576 m., drauge su ten vyskupauti vykstančiu M. Giedraičiu. M. Sedkovskis, pvz., kalba apie *dešimtį* (10) kunigų. Nuo Petkūno mirties buvo praėję pusantrų metų. Kai vyskupija tačiau buvo be hierarchinės galvos, negalėjo joje religinis gyvenimas stiprėti. Skirtumas, tiesa, tarp pateiktų skaičių nėra didelis. Tik jis rodo, kad Kojalavičiaus - Naramavskio - Rostovskio - Valančiaus "septynių" nereikia tiksliai imti. Jau buvo mi-

nėta, kad žmonės tada dar buvo linkę į perdėtus skaičius į vieną, ar į kitą pusę. Kai Valančius, pvz., pacituoja 17 amž. pradžios autorių, jog Žemaičiuose "isz tukstąntes kataliku woz wiens bepalika kataliku", reikia tai imti labiau kaip retorinę formulę, o ne kaip istorinę tikrovę, nors tuo posakiu ir mėgstama paremti kalvinizmo triumfą Žemaičiuose. Tokiu pat netikslumu gali būti laikomas ir Kojalavičiaus pasakymas "vos šeši berandami kunigai visuose Žemaičiuose".

Gaila, kad Valančius nepaminėjo anų keturių "pasislėpusiųjų" kunigų pavardžių. Liks nežinoma, ar jų skaičiun patenka nors vienas iš tų Petkūno laikų kunigų, kuriuos čia pavardėmis minėsime. Be to, krinta į akis, kad "Žemaičių Vyskupystėje" nebuvo paminėtas jau vysk. J. Petkūno laikais nuo 1570 metų Krakėse klebonaująs Mikalojus Daukša. O po poros metų (1572) jis buvo paskirtas ir Medininkų kanauninku. Kaip 1579 metų vizitacijos aktai rodo, jis nuo tada pastoviai gyveno Varniuose, o Krakėse laikė vikarą. Vadinasi, ir M. Daukša turėjo būti prirašytas ketvirtuoju kanauninku, kuris rezidavo Varniuose. Tad M. Valančiaus minimas vysk. Petkūno laikų katedros kanauninkų sąrašas (trys) *nėra pilnas.*

Čia porą kartų minėtoji 1579 metų vizitacija buvo atlikta nuncijaus A. Cagliari auditoriaus Tarkvinijaus Pekulo, pačiam M. Giedraičiui prašant. Gaila, kad to labai vertingo šaltinio teksto tėra išlikę tik geri du trečdaliai. Ėjo tik tretieji Giedraičio vyskupavimo metai. Negalėjo jo vyskupijoje dar įvykti didelių pasikeitimų. Kad ir nepilnuose sąrašuose randame 22 pavardes, kurių 19-ka yra *kunigų.* Trys iš jų yra aiškūs vietiniai—žemaičiai:

1) Kan. **Daukša,** Mikalojus, Krakių klebonas.

2) Kun. **Jurgevičius,** Jurgis, Ariogalos ir Butkiškės klebonas. Jis dar buvo vikaru Betygaloje, kur beneficiją turėjo kan. Petras Petkevičius.

3) Kun. **Jurgevičius,** Jonas, Viduklės, Nemakščių ir Pašaltuonio vikaras.

Čia dar, žinoma, lietuvių skaičiun priklauso ir kunigo šventimų nepasiekusis kanauninkas, būtent, mums jau pažįstamas Petras Petkūnas (Betygalos klebonas). Reikia dar paminėti dėl vysk. Protasevičiaus nesveikatos, ilgai paskutinių šventimų negavusį, iš Lietuvos kilusį Karizną Mikalojų. Jis buvo Kražių ir Kaltinėnų klebonu. Būdamas karaliaus raštininku (referendaru) ir dar turėdamas gerą beneficiją kaip Vilniaus kapitulos kanauninkas, Karizna retai tesilankydavo Medininkų vyskupijoje. Ten jo valdomose parapijose turėjo dirbti vikaras lenkas.

M. Karzinos Valančius nepamini. O jis jau 1569 m., užimdamas Vilniaus kapituloje Roiziajus vietą, kai tas pakilo į prelatūrą, aktuose užrašytas Kaltinėnų klebonu. Pagrindinę bažnytinę karjerą Karizna darė Vilniuje.

Plačiai Vilniaus kapitulos aktuose yra aprašytas charakteringas epizodas, kapitulos posėdis 1570 m. gruodžio 4 d. Ten buvo Kariznai atiduotas valdyti vienas namas mieste. Paaiškėjo, kad sostinės kapituloje jis tebuvo *vienintelis* lietuvis, ir tas pats be didžiųjų šventimų. Visi kiti kapitulos nariai "nebuvo Lietuvos piliečiai, bet svetimi". (Kurcz KZ III, p. 53).

Ne mažiau sunkus įspūdis palieka ir Medininkų vyskupijoje, kai suvedami duomens 1579 m. vizitacijos, kurie, kaip minėta, yra su žymiomis spragomis. Šalia anų penkių lietuvių, prie kurių dar reikia pridėti vysk. Petkūno laikais Krakėse kan. Daukšai vikaro pareigas ėjusį senelį altaristą Joną, visi vizitacijoje minimi parapijų kunigai buvo lenkai. Dauguma jų mažai ir lietuviškai temokėjo.

Štai vizitacijos aktai pateikia vienuolikos lenkų kunigų pavardes, kurių dešimtis 1579 m. gyveno įvairiose Medininkų parapijose:

1) **Bienkowskis,** Steponas, Veliuonos ir Vilkijos klebonas, be to, valdęs Skirsnemunę.

2) **Laskowskis,** Jonas (iš Plocko vyskupijos), Vilkijos vikaras. Nors jis Žemaičių vyskupystėje gyvenąs 32-jus metus, t. y. nuo vysk. Vaclovo Virbickio laikų, tačiau išpažintis Vilkijoje klausąs gudiškai.

3) **Mierzewskis,** Jonas, Raseinių klebonas, kurio vikaras yra buvęs

4) **Kielczewskis** Mikalojus.

5) **Bialobrzeskis,** Jonas (iš Plocko vyskupystės), Kražių kamendorius, žemaitiškai temokąs tik kas reikalingiausia.

6) **Ponikiewskis,** Jokūbas (iš Plocko vyskupystės), vikaras Kaltinėnuose pas M. Karizną. Jo lietuvių kalbos žinias vizitatorius patikrino. Nors 18 metų išgyvenęs Žemaičiuose, mažai jis temokėjo žemaitiškai.

7) **Goszliczkis,** Martynas (iš Plocko vysk.), Varnių šv. Aleksandro bažnyčios klebonas, vyskupo oficijolas. Jis turi, be to, savo žinioje Žarėnų bažnyčią, ir gerai mokąs žemaitiškai.

8) **Illinskis,** Jokūbas, Varnių šv. Petro ir Povilo katedros kustošas, subdiakonas.

9) **Kukielka de Krzinno,** Jonas (Gniezno vysk.), katedros vikaras.

10) **Gorkowskis** Peliksas, antras katedros vikaras.

11) **Swierzewskis,** Martynas, Šeduvos klebonas, kuris aptarnauja Daukšos parapiją.

Čia paminėtuose lietuvių ir lenkų kunigų ir kapitulos narių sąrašuose nebėra Valančiaus įtraukto kapitulos nario J. Bučinskio, bet minimas kan. Benediktas Kotarskis, kuris dalyvauja liudininku ir vizitacijoje. Archidijakonu buvo Matas Klodzinskis, kuris į Žemaičių kapitulą pateko prieš pat Giedraitį, būtent 1575 m. Dėl jo apsileidimo ir visiško vyskupijoje negyvenimo tuoj po Giedraičio mirties bus daug triukšmo.

ADOLFAS VALEŠKA

ŠV. KAZIMIERAS
(vitražas)

Bet jam buvo gera, kad jis turėjo "daug kitų beneficijų Lenkijoje, Lietuvoje, Mozūruose ir Žemaičiuose".

Suvedant krūvon visas vizitacijoje minimas pavardes, reikia žvilgterėti į visą kapitulos sąstatą. Be jau keturių minėtųjų (M. Klodzinskis, B. Kotarskis, P. Petkūnas ir M. Daukša), kapituloje buvo Ulickis Baltazaras, Beinartas Ambraziejus ir Strijkovskis Motiejus. Bet įšventintų kunigų atžvilgiu Medininkų kapitula 1579 m. geriau stovėjo negu Vilniaus — 1570 m. Iš 7-nių kapitulos narių Varniuose trys (Kotarskis, Daukša ir Ulickis) buvo kunigai.

Žinomasis kronistas M. Strijkovskis, kuris pastoviai gyveno Varniuose, teturėjo tik akolito šventimus. O A. Beinartas ėjo Kariznos karjeros keliu, ir jis, karaliaus rekomenduojamas, 1579 m. tapo ir Vilniaus kanauninku. Po dvylikos metų, už kokius didelius nusikaltimus, jis turėjo vykti atgailoti į Romą. Apie jį Vilniaus kapitulos aktuose ir toliau yra dar daug žinių. Labai pasižymėjo tačiau A. Beinartas, įsteigdamas 1602

m. mokinių "bursą" (bendrabutį) "Ambrozianą", kuriai, iš jo paliktų sumų, buvo pastatytas atskiras namas — konviktas, išsilaikęs iki pat 19 amžiaus.

Nieko daugiau tačiau negalima pasakyti apie du kunigus, kapitulos kanauninkus, būtent, B. Kotarskį ir B. Ulickį. Pasilieka tik atviras klausimas, kiek iš tų kunigų jau gyveno *nuo seniau*, ir kiek jų buvo nauji, spėję vyskupijoje įsikurti per porą pirmųjų Giedraičio vyskupavimo metų. Mes, tiesa, į tą 19 skaičių neįtraukėme anų keturių nežinomų "slapukų". Gal jie patenka į vienuolikos lenkų sąrašą? Tik apie du to sąrašo kunigus (J. Ponikievskį ir J. Laskovskį) galime pasakyti, kad jiedu į Žemaičius buvo atvykę dar tada, kai Petkūnas tebeklebonavo.

1579 metų vizitacijos aktas, žinoma, tiksliai neparodo, kokį kunigų "palikimą" M. Giedraitis iš Petkūno paveldėjo. Valančius rašo, kad jis iš Vilniaus vysk. Protasevičiaus išprašė keletą *lietuviškai* mokančių kunigų. Reikia neužmiršti, kad 1579 m. išlikusios vizitacijos teksto dalys nepaduoda pilno kunigų skaičiaus Žemaičiuose. Esame tad linkę tarti, kad dingusiuose vertingo šaltinio lapuose buvo sužymėta dar mažiausiai keletas kunigų. Juos galima tačiau "nurašyti" sąskaiton anų kelių klebonų, kuriais vysk. Giedraitis suspėjo per porą metų savo vyskupiją padauginti.

Žinant, kaip vysk. M. Giedraičiui rūpėjo turėti kunigų, mokančių tikinčiųjų kalbą, yra galima išvada, jog anie vienuolika lenkų,—daugumas iš Lietuvai artimesnės Plocko vyskupijos,— buvo į Žemaičius patekę dar *prieš* Giedraitį.

Kiekvienu atveju aną Kojalavičiaus, Rostovskio, Valančiaus ir "Kantičkų" giesmės minimą septintuką reikia ne tik *padvigubinti*, bet iš 7-nių padaryti mažiausiai 17. O gal ir daugiau? Turėsime dar progos, pagal ano meto versmes, kalbėti apie Giedraičio pramokytus ir jo paties įšvęstus kunigus. Tik tariant, jog vysk. Merkelis dar rado bent keliolika, o gal ir visą dvidešimt įšvęstų kunigų, galima tiksliau suvesti "balansą" ir suprasti, kodėl Giedraičio įpėdiniai atiteko 50 veikiančių parapijų.

Medininkų vyskupijos kunigų moralinio lygio įvertinimas M. Giedraičiui atvykstant.

Iš panaudotų versmių yra pasisekę įrodyti, kad M. Giedraitis Žemaičiuose yra aptikęs bent dešimčia kunigų daugiau, negu nuo seno vis yra skelbiama. Tuo faktu tačiau dar nieko nebuvo pasakyta apie patį vyskupijos religinį stovį, lygiai kaip ir apie anų išlikusiųjų kunigų moralinį lygį. Ir šitam klausimui paliesti teturime čia tik tuos pačius du šaltinius, būtent, minėto jėzuito M. Sedkovskio informacijas ir 1579 m. T. Pekulo vizitacijos akto nuotrupas.

Apie juos plačiau kalbėsime atitinkamose vietose. Čia tačiau reikia tiek trumpai pažymėti: praleidęs beveik metus laiko (1576-77) Medininkų vyskupijoje ir sugrįžęs Vilniun, Sedkovskis patvirtino paties Giedraičio pranešimą. Jis pridėjo, jog kunigai drauge su kanauninkais "buvo taip pairusio gyvenimo (dissolutae vitae), kad prastai liaudžiai jie rodė ne pavyzdį, bet papiktinimą". Griežtas vienuolis atkreipė dėmesį, kad kunigams labiau rūpi ne jiems patikėti žmonės, o savi malonumai (voluptates) (Jėz. Arch. Polonia 80f. 18v.).

Giedraitis jau buvo naująja vyskupija gailiai nusiskundęs savo bičiuliui, jėzuitų provincijolui Sunyeriui, o šis savo ruožtu rašė generolui Merkurijonui. Girdi, M. Giedraitis beveik neradęs tokių, kurie sugebėtų tinkamai atlikti savo pareigas.

Šitais autentiškais duomenimis, patvirtintais dviejų jėzuitų laiškuose, atrodo, nėra pagrindo abejoti. Tuos dalykus reikia imti ano meto rėmuose ir vertinti to paties laikotarpio pasiimtu mastu. Pirmiausia, apie ano meto bajoriškąją visuomenę, iš kurios paprastai atsirasdavo kandidatai į kunigus, yra žinoma iš versmių, kad ji morališkai stovėjo žemai. Besaikis girtavimas ir kitokis palaidumas buvo dienos reiškinys. Be to, ir kitur aplinkui moralinis dvasininkų gyvenimas nestovėjo augštai. Pvz., konkubinų turėjimas tada buvo žinomas ir Vakarų žemėse. Vokietijoje apie tai kalbama dar po Tridento konsilijos. Ir kaimynuose, ir net toliau už Vokietijos (pvz., Prancūzijoje), dvasininkų moralinio gyvenimo kėlimo reformos vyko pamažu.

Apie kunigų moralę 16 amž. pusėje yra prirankiota visokių žinių. Jos yra įvairiais atvejais skelbtos, pradedant jau Purickio darbu "Draugijoje" (1913-14) ir J. Šepečio Reformacijos istorija.

Mes čia Purickio duomens papildėme iki šiol nenaudotomis jėzuitų archyvo (Romoje) versmėmis, kurios *tiesiogiai* liečia Žemaičių kunigus. Kaip žinoma, Purickio surankiotieji faktai labiau kalba apie *Lenkijos* bažnytinio ir kunigų gyvenimo negeroves. Kadangi tačiau kunigai Lietuvon veržėsi tik iš Lenkijos, tai tuo pačiu, žinoma, kaimyno kunigų moralinis lygis darė savo įsravos ir Lietuvai. Verta dėmesio yra legato Commendoni pastaba, kad iš Lenkijos į Lietuvą vykstą tokie kunigai, kurie nepasižymį nei išsilavinimu, nei morale ir kurie Lenkijoje vietų negauną.

Apie neišsilavinimą kunigų, kurie pačioje Lietuvoje neturėjo jokios augštesnės mokyklos,

jau nekalbant apie seminariją, yra daug žinių. Su tuo, žinoma, glaudžiai rišosi katechizacijos stoka, silpnai stovinti liturgija. Apie tai vėl tiesioginių žinių iš Medininkų vyskupijos duoda 1579 metų vizitacija. Per porą M. Giedraičio vyskupavimo metų, žinoma, kunigų išlavinimo ir jų moralės pakėlimo srityje negalėjo įvykti didelės pažangos. Pvz., T. Pekulo aktai parodo, kad kan. M. Daukša buvo *vienintelis* Varnių kanauninkas, kuris laikė tonsūrą ir dėvėjo kunigo rūbus. Tapęs kanauninku ir jis savo parapijoje (Krakėse) nebegyveno. Nors pati bažnyčia nebuvo apleista, t. y. jos bažnytinis inventorius buvo tvarkoje, tačiau Krakėse nebuvo pastoviai kito kunigo, ir čia, pvz., parapijiečiai liudijo, kaip iš karto reikėjo krikštyti apie 50 vaikų. Iš tolimesnio apklausinėjimo paaiškėjo, kad dėl klebono nebuvimo daug vaikų miršta be krikšto, o ligoniai — be sakramentų.

Bažnytinių pareigų blogas atlikinėjimas ir moralinis apsmukimas buvo tada žymė daugelio Lenkijos ir Vokietijos vyskupijų. Lietuvos vyskupijos, vadinasi, taip pat nesudarė išimties, pvz., apie Vilniaus diecezijos, ypač jos kapitulos narių santykius, charakteringų smulkmenų atspindi patys kapitulos aktai. Beplintant Vilniuje erezijai, kada pats sufraganas Albinas ne lotyniškai, bet lenkų kalba pamaldas laikė, o vysk. Protasevičių reikėjo raginti, kad gyventų prie katedros, katedros vikarai nešiojo trumpai. Juos reikėjo didelėmis piniginėmis pabaudomis versti dėvėti sutanas ir biretes. Toliau paaiškėja, kad vikarai, altaristos ir kiti beneficijantai negyveno prie katedros. Taip buvo Vilniaus vyskupijoje.

Šitokio dvasininkų gyvenimo rėmuose reikia imti ir vysk. J. Petkūno laikus. Apie jį ano meto versmėse nieko daugiau neišliko kaip pamėgimas medžioti. O medžiojimas tada turėjo daug platesnės reikšmės, ir jis tarnavo ne vien pramogai.

J. Petkūno vyskupavimo laikais visur, kur dar buvo išlikusios katalikų vyskupijos, buvo imta vykdyti Tridento konsilijos nuostatai. Vienas iš pagrindinių buvo diecezinių *seminarijų* įsteigimas. Vilniaus vyskupijoje tuo reikalu nuo 1569 metų, atkviesdamas jėzuitus, rūpinosi Protasevičius. O Žemaičiuose J. Petkūnas buvo pirmasis, kuris norėjo įkurti kunigų seminariją, ir savo testamentu jis jai užrašė pinigų.

M. Valančius, remdamasis Varnių katedros archyvo aktais, yra smulkiai išskaičiavęs Petkūno testamento užrašus, kuriuose dar figūravo aukos pavargėliams (30 kapų skatikų), bernardinams Vilniuje (204 kapos skatikų) ir t.t.

Klaida yra tačiau teigti, kad dar Petkūno laikais buvusi įkurta seminarija. Tad ir žinomą Gamso posakį, kad Petkūnas "Tridentišką seminariją įsteigė", reikia suprasti tik taip, kad jis seminarijos įkurti nebespėjo, o jai užrašė tik pinigus. Tam patvirtinti yra neabejotinų įrodymų. Jau 1575 m. lapkričio 17 d. iš Lenkijos Pultusko provincijolas Pranciškus Sunyer užsiminė savo generolui, kad po Žemaičių vyskupo mirties esą palikę seminarijai pinigų. Esą, norima, kad jos įkūrimu rūpintųsi jėzuitai. "Nors tai yra — rašo Sunyer — geri ir šventi darbai, bet mūsų darbininkai tam dar nėra paruošti". Vadinasi, M. Giedraičiui pradedant vyskupauti, jokios seminarijos dar nebuvo. Kai tik Giedraitis pateko į Žemaičius, ėmė tuoj svarstyti klausimą, kaip įsteigti savo vyskupijoje seminariją, kuriai, kaip rašo M. Sedkovskis, kas nors iš jėzuitų turėtų vadovauti. Šitam sumanymui vyskupas jieškojo provincijolo ir generolo pritarimo. Kunigų seminarija pačiuose Žemaičiuose tebuvo įsteigta tik prie Giedraičio įpėdinių.

Suėmus krūvon viską, kas iki šiol pasakyta, pats J. Petkūno asmuo, lygiai kaip ir jo palikimas, išeina nebe tokis perdėm tamsus, kokis jis paprastai pristatomas. Negalima jam vienam priskirti protestantizmo plitimo, kurio ženklai jau rodėsi prieš tris dešimtmečius anksčiau. Tuo pačiu tad sumažėjo ir atsakomybė tik vienam Petkūnui. Negalima toliau teigti, kad vyskupija nusigyveno tik iki 7 kunigų. Nekritiška yra kokiam Roizijaus posmui priskirti kokią istorišką vertę.

Tad negalima pritarti ir tolimesniam M. Valančiaus teigimui, kai jis darydamas "abžvalgą jau apraszitų dalykų", dar kartą J. Petkūną užsipuolė, kad šis "par wienolika metų (vyskupavo tik 7 m.!) uriedistes sawa: nustoje kunegu, iszklejda (išleido) bažniczes ir mažne wisus žemajtius palajdina į iwajriusi nekataliku tikieimusi".

KERŠTAS

R. SPALIS

Vyras pakabino telefono ragelį ir, perėjęs kambarį, atsidūrė pas žmoną, kuri, žvilgterėjusi į jo pasimetusį veidą, neramiai paklausė:

— Kas atsitiko?

— Jie mus parinko...

Nutviskusi, lyg pirmą kartą pabučiuota, Joneikienė pakilo iš fotelio, žengdama vyro pusėn.

— Tu, žinoma, sutikai?

— Ne, prašiau laiko pagalvoti.

— Gerai padarei. Nekuklu būtų skubėti. Aš apie tai būčiau nepagalvojusi.

— Ak, man nerūpėjo kuklų vaidinti. Dėl savęs aš griežtai ne pasakyčiau, tik tu...

— Ir neprotingai pasielgtum, — priekaištingai žvilgterėjo į vyrą, sėsdama atgal į fotelį, šypteldama savo mintims.

— Tai slegianti pajaciška garbė. Stebiuosi, kuris ir sugalvojo šią neprotingą komediją,— nerimo vyras.

— Nieko neprotingo aš nematau. Visokių iškilmių, minėjimų turime. O dabar, kada modernus gyvenimas drasko šeimas, kada ištvirkavimas nėra blogybė, kada aplink skyrybos ir skandalai — labai gražu ir logiška, kad mūsų kolonija nutarė išskirti, pagerbti pavyzdingiausią, be dėmės šeimą, kaip atsparumo simbolį prieš moderniojo gyvenimo negeroves. Esu tikra, kad ir kitos didesnės lietuvių kolonijos paseks mūsų pavyzdžiu.

— Mielai tą garbę aš kitiems perleisčiau. Tuo labiau, kad žinau šeimų be priekaišto.

— Tikrai? Bet gal nulėmė ir tai, kad ne tik gražiai sugyvenam, bet kad sudarome ir inteligentiškiausią, garbingiausią šeimą.

— Ką tu galėtum prikišti Šatkams?

Panerdama akis, žmona šyptelėjo.

— Eina gandai, kad dar neseniai, prieš keliolika metų, jis su vedusia moterimi labai draugavo, net jos pavardė minima. Gal nori...

— Bakūžiai...

— Jis per bolševikmetį susitepė, o jo žmona turėjo nemalonumų dėl pakietėlių Vokietijoje, net karinė policija buvo įsikišusi. Žinau, tau nepatinka klausyti, o galėčiau ir apie kitas tavo šventenybes šį tą papasakoti. Aš, kuri ypatingai nejieškau žinių.

— Jei tu neklysti, tai menka garbė, jei šitoji visuomenė mus pagerbs, jei jos išrinktieji būsime. Tu mane įtikinai, kad turiu griežtai pasakyti — ne.

Žmona metė darbą ir, pasukusi galvą, šaltai, kiek pabrėždama žodžius, pertraukė.

— Tavo kuklumas yra naivus, ne vietoje ir žalingas. Nesi dabar docentas, negauni algos pagal savo išmokslinimą, o toji, nors ir kukli mums siūloma dovana, labai pravers. Turi pagalvoti apie Aldutę, apie jos muzikos pamokas, apie tą brangią, geriausią miesto mokyklą, kurią ji lanko.

Joneika sunkiai nusileido į fotelį.

— Priimti dovaną, išklausyti eilės pagyrimų — žinai, mane tas purto. Antra vertus, jei sutiksime su komisijos nuomone, užsikrausime didelę moralinę atsakomybę! Ar tave tas negąsdina, neslegia?

— Mes verti to išskyrimo. Tai skatins mane dar su didesniu uolumu atlikti žmonos, motinos pareigas. Ar turi man kurį priekaištą?

— Tau? — docentas patrynė kaktą, — nee, bet jei kartais Aldutė liktų pirmoji paralelėse klasėse, tai jos mokymas jau neberaikalautų išlaidų, galėtumėm atsisakyti ir nuo tos dovanos...

— Susimildamas, palik savo giesmelę. Jei tu toks kuklus — gerai, aš pati dar šį vakarą paskambinsiu pirmininkui ir pranešiu, kad, pasitarę ir apsvarstę, mes priimam tą didelę garbę. Suprask, neturime atstumti tai, ką patys sukūrėme ir užsitarnavome. Įdomu, kas mus pirmas pasiūlė? Neklausei?

Vyras tylėjo. Nenorėdamas tęsti nemalonaus pokalbio, kitur pasuko.

— Aldutė ką daro?

— Mokosi. Jos nereikia raginti, ji tokia protinga, — motinos šiltame tembre suskambėjo išdidūs tonai, — ji bus pirmoji, mes jokio vargo su ja neturime.

— Ne, — patvirtino Joneika, pasilenkdamas prie žmonos, pritildydamas balsą, kad pro atdaras duris neišgirstų duktė, — ji toks dar kūdikis, ir toji nevaikiška ambicija mane stebina, nepasakysiu, kad būčiau labai patenkintas.

— Aš gi atsidžiaugti negaliu — skatinu jos ambiciją, kiek pajėgdama.

— Ir neatsargiai elgiesi. Ji dar kūdikis ir gyvenimo problemos turi lengvai plaukti pro jos

sielos pasaulį. Fizinės ir dvasinės jėgos turi proporcingai vystytis. Kas, pasakyk, jei jos viltys suduš, jei ji nelaimės pirmos premijos? Sukrėtimas gali suduoti žymiai gilesnį smūgį, negu ji gali priimti be žalos sau.

Joneikienės rankos suvirpo, ir ji antrą kartą nekantriai metė darbą, degančiais skruostais pasisukdama į vyrą.

— Nutilk, susimildamas, nutilk. Daugiau negaliu pakęsti tavo juodo kranksėjimo. Aldutė verta augščiausios premijos ir ji ją gaus. Ateinantį sekmadienį mūsų mažasis angeliukas stovės išskirtas iš visų, kaip gabiausias, darbščiausias. Aš naktimis nemiegu apie tai galvodama, svajodama, o tu toks abejingas, tartum tu jai svetimas. Man plaukai kyla, kai išgirstu jos neramesnį atodūsį, o tu... tylėk, tylėk, nenoriu tavo pasiteisinimų. Žinau, žinau, ką pasakysi, jau tu sakei. Tu tik pykinti moki. Per tave vos nepamiršau, kad su Aldute turime skubėti pas siuvėją. Per mokyklos iškilmes ji neturės ko raudonuoti, ir milijonieriaus vaikas nebus tinkamiau pasipuošęs. Beje, dabar ir apie mus abu reikės pagalvoti. Abi iškilmės sekmadienį, kad tik valandos nesutaptų, reiks paskambinti pirmininkui, kad mūsų pasirodymą nukeltų kiek įmanoma vėliau. Ak, — suspaudė širdį, lyg bijotų, kad toji išsprūsianti iš krūtinės, — aš nesusemiu tos visos laimės, ir tik šešios dienos! Sudie, tetuši, — bakstelėjo vyrą į skruostą.

— — —

Tarp darbų, ruošimosi žaibu nubyrėjo trys dienos ir Joneika, baigęs braižykloje darbą, tik išėjo į gatvę, kai susidūrė su Bruzguliu, kolonijos pirmininku. Pastarasis rodėsi nustebęs tuo netikėtu susitikimu, bet jo neįprastas šokinėjimas nuo vienos temos prie kitos, tartum skubėtų įsukti į norimus bėgius, Joneikai pasirodė itartinas, ir jis įsitempė laukdamas, ko siekiama. Tyčiomis lakoniškais žodžiais trumpino sakinius ir pagal pirmininko norą keitė temas. Į kelionės galą, kur turėjo skirtis keliai, Bruzgulis pradėjo skųstis augančiais gandais kolonijoje.

— Iš švento žmonės raguotą padaro. Kur ir kas paleidžia gandą — neįmanoma sugaudyti. Žmonių daug — visų nepažinsi, na, ir naudojasi visokie prašalaičiai. Kaip sakiau, nė vieno švaraus nepalieka.

— Toji liga yra chroniška, — ramiai atsakė Joneika, stabteldamas, — prie to jau esame įpratę ir kasdieniniame gyvenime mažai dėmesio kreipiame, bet, kaip žinote, šį sekmadienį su žmona ir dukra esame pakviesti ypatingoms iškilmėms, esame išrinktoji šeima ir privalome būti švarūs.

— Daktare, kas gi tikėtų, — šokosi Bruzgulis su matomu palengvėjimu, kad pagaliau pasiekė tikslą.

— Aš suprantu jus, pirmininke, — greit pertraukė Joneika, — ar gandas pamatuotas ar ne, vistiek jis drums iškilmes ir skeptiška šypsena nuodys nuotaiką. Mes negalime gandui užkirsti kelio, bet, jei gandas turi pagrindo, aš tuojau jį patvirtinsiu ir čia pat, žinoma, atsisakau iš tos mūsų šeimai skirtos vietos. Jei gandas iš piršto išlaužtas — manęs nebaugins ir visos salės ūžesys. Suprantama, jums neturiu jokių priekaištų, nes jūsų pareiga buvo pasitikrinti, ir tikrai gražiai padarėt, ateidamas pas mane, pas tikrą žinių šaltinį, — šyptelėjo buvęs docentas, ištiesdamas ranką.

Šyptelėjo ir Bruzgulis.

— Tyčiomis telefonu neskambinau, kad ponia nesijaudintų, mat, gandai ją liečia.

— Ją?!

— Pavyduolių darbas, mat, tik tada gandai kilo, kai komisija jus parinko. Anksčiau tos nesąmonės niekas negirdėjo. Būčiau to jums ir nesakęs, bet ponia, kuri pirmoji jus pasiūlė tai garbės vietai, patarė perspėti jus. Anot jos, galit užkirsti gandui kelią, kas mums visiems būtų labai malonu.

— Padarysim, ką galėsim.

— Gandą, atrodo, nelengvai galima paneigti, nes minimos vietovės, vardai ir aš net pradedu galvoti, kad tai paprastas apsirikimas, kad po jūsų žmonos pavarde slepiasi kita žmogysta.

— Sakykit gandą.

— 1944 metų rudenį Rytprūsiuose prie Heinrichsvaldės sugaudyti lietuviai kasė apkasus. Dirbanti virtuvėje moteris tam kasėjų būriui, kur priklausė jos brolis, supildavo į maisto betonus visą mėsą, geriausius turimus produktus, tuo tarpu kiti du lietuvių būriai buvo maitinami vandeniu. Vienas iš jų tiek susilpęs, kad mirė.

— Ir toji virėja, žinoma, Joneikienė?

— Kaip tik.

— Bebėgdami buvome perskirti su žmona ir jinai buvo įkliuvus kažkur prie Tilžės, bet niekad negirdėjau iš jos apie Heinrichsvaldę. Aš sužinosiu ir paskambinsiu jums, kad bent jūsų valdžios, sąžinės būtų švarios.

— Mes, valdžia, ir neabejojam, tik norim, kad jūs žinotumėt ir kad nebūtų staigmena.

— — —

Joneika geriausia nuotaika pavalgė pietus ir pakėlė akis į žmoną.

— Ar tu kada girdėjai apie Heinrichsvaldę?

Toji nustebusi kryptelėjo į vyrą.

— Kas tau parūpo?

PAULIUS AUGIUS

PO SUMOS
Medžio rėžinys, laimėjęs 100 dol. premiją

— Smalsus esu. Girdėjai ar ne?

— Aš ten kurį laiką dirbau virtuvėje.

Vyro šypsnis dingo ir jis kreipėsi į dukrą.

— Aldute, eik į savo kambarį.

Užsidarius durims, negaišdamas papasakojo, ką girdėjęs iš Bruzgulio, taip baigdamas:

— Tu man niekad nepasakojai, kas ten įvyko.

— Aš kitaip negalėjau, aš turėjau padėti broliui, — kiek patylėjusi, nekeldama akių, metė Joneikienė.

— Tokiu būdu padėjai, kaip Bruzgulis papasakojo?! — tyliai, lyg bijodamas patvirtinimo, prašnabždėjo vyras.

— Tai buvo vienintelė galimybė.

— O kitus vandeniu maitinai? — klausė lyg netikėdamas.

— Ten buvo mano brolis, — atkakliai pakartojo žmona.

— Vienas išsekęs mirė...

— Kitiems nieko neatsitiko. Tas miręs, greičiausiai džiovą jau anksčiau buvo turėjęs,—

tai vokiečių nusikaltimas, ne mano. Jei žmona mane kaltino, tai tik todėl, kad vokiečių nedrįso kaltinti. Matyt, ji yra kur nors čia, ji paleido gandą. Girdėjai apie tokią Kristiną Silvienę?

— Kristina Silvienė, — vyro veidas dar labiau aptemo, — pas mane egzaminus laikė, labai inteligentiška moteris. Ji, matyt, turėjo pagrindą tave kaltinti.

— Ji lakstė, skundė mane vokiečiams, bet prisiekiu — mano vietoje ji tą patį būtų dariusi. Maisto visiems nebuvo. Jei visiems lygiai būčiau dalinus, — visi būtų badavę, dabar nors dalis šiaip taip buvo pavalgę.

— O gal ji tavo vietoje taip nebūtų darius, gal jos sąžinė jautresnė ir kitiems, — giliai susikrimtęs, vyras palingavo galva.

— Koks tu baisus, bjaurus savo žmogui. Aš dėl tavęs, dėl dukros į ugnį šokčiau, paskutinį kraujo lašą išsunkčiau, o tau kažkokia merga vertingesnė už mane! Ji man grasė, sakėsi atkeršysianti. Gal pasamdys ką tamsoje, o tu ją dar garbini...

— Jei ta pati Kristina, tai ji nesimuš, nežudys ir šauksmo nekels, bet labai bijau, kad tavo pasielgimą šiokiu ar tokiu būdu paženklins. Ak, tas karas!... Kaip gaila, kad tu man anksčiau to nepapasakojai. Dabar, kai liko vos tos kelios dienos, turiu atsisakyti, rengėjams viską sugriauti.

— Tu neatsisakysi, Jonai.

— Aš privalau tai padaryti.

— Tu prieš visuomenę nori patvirtinti gandą, kad aš esu toji minima baisi moteris, bet tiek to dėl manęs, nesipriešinčiau. Bet tu nori apnuodyti Aldutės vaikystę, apnuodyti jos mokyklos dienas, vaikai ją pirštais badys. Prikergs jai bjauriausius žodžius, tavo dukrai, kuri yra nekalta. Tu to nori, Jonai?

Panarinęs galvą, jis kurį laiką atkakliai tylėjo, kai prabilo, balsas buvo prikimęs.

— Ar tu pagalvojai, kaip mes jausimės vietoje, kurioje netinkam? Kiekvienas pagarbos žodis bus spjovimas į veidą.

— Aš radau išeitį. Niekas netikės, kad tai aš.

— Ak, niekas nepatikės, — pramurmėjo Joneika, bet ji nepastebėjo jo degančių akių ir tęsė.

— Nėščių moterų neėmė prie apkasų net vokiečiai.

— Tu nebuvai tada nėščia.

— Jei Aldutei mes pridėsime vienus metus, tai bus toks nesugriaunamas argumentas, kuris nužudys bet kokį šmeižtą. Mums net aiškinti nereikės. Žmonės moka skaičiuoti mėnesius. Aldutė mokykloje greit paskleis savo metus, o per vaikus visa mūsų kolonija žinos.

— Ji jau anksčiau buvo viską apgalvojusi, — suprato vyras.

Toks gailesys jį pagavo, kad norėjo šaukti: juokauji, mes pradedam nebesuprasti vienas kito! Bet pasijuto nuvargęs, pasijuto bejėgis ką pakeisti. Palikęs universitetą, knygas, mėtomas po lagerius, stumdomas tarp komisijų, plūstamas visokių bernų ir bernelių, jis neteko buvusios energijos, įprato priklausyti nuo žmonos, kuri, gindamasi nuo bado, ir spekuliavo, ir dirbo, ir, kur nepadėjo mandagumas, mokėjo ir balsą pakelti.

— Mes negalim pasinaudoti tuo tavo... tavo...

— Kodėl?

— Mes, suaugę, dažnai slepiam savo silpnybes, pozuodami prieš visuomenę, bet kaip Aldutei paaiškinsi. Ji žino savo metus, yra protinga mergaitė. Kaip išsisuksi?

— Apsirinki, jei manai, kad aš meluosiu jai. Aš papasakosiu viską, kas įvyko. Ji didžiuosis, galėdama padėti tėvams.

— Aš to nedaryčiau, — gyviau pajudėjo vyras, — Aldutės pasąmonėn kris tave juodinanti sėkla, kuri vėliau gali įtempti santykius.

— Tu kalbi tartum etikos klausimais skaitytum paskaitą universitete. Kabinetų, svetimų žmonių teorija netinka ten, kur susiduriam su šeima, kurią tas pats kraujas, meilė valdo. Aš didžiuodamasi jai tai papasakosiu, nes jei broliui viską padariau, ką galėjau, rizikuodama tiek fiziniai, tiek dvasiniai, nėr tos aukos, kuri būtų neįmanoma sudėti Aldutei. Ar vaikas to neįvertins, Jonai?

— Visa širdimi trokštu, kad toje tavo meilėje suklestėtų tiesus ir spindintis Aldutės būdas. Bet ar neperdedi vietomis? Ar nepraratai savo autoriteto, vykdydama kiekvieną jos krustelėjimą, ar neiškreipei jos charakterio įtikindama ją, kad ji visad teisi, ar nepraradai pagarbos, būdama paklusni jos piršto krustelėjimui? Užuot buvusi jai kelrodys ir vairas, ar netapai pigus įrankis? Palauk, palauk dar nepertrauk. Pernai ji buvo pakėlusi prieš tave ranką, aš tada nubaudžiau ją, ir tu man pažadėjai, kad niekad daugiau tai nepasikartos. Vakar aš staiga įėjau į kambarį ir radau jus abi labai sumišusias. Aldutė buvo įraudusi su labai kovingu veidu. Ar kartais nepasikartojo pernykščių metų įvykis?

— Visi blogumai tau ir vaidenasi apie tavo žmoną ir dukrą. Tartum ir lašo sentimento, nekalbant apie gilesnį jausmą, tu joms neturė-

tum. — Ir, virpindama apatinę lūpą, ji staiga apsisuko ir, trenkusi durimis, išbėgo iš kambario.

— — —

Joneikienė dar pataisė antakius, paspaudinėjo puikiai sušukuotus plaukus ir žvilgterėjo į vyrą. Iškilmių eilutė ne vien jo dailų ūgį, darnius judesius ryškino, bet ypač jo inteligentišką, kiek pablyškusį veidą, kurio nežalojo nė vienas grubus bruožas. Neatitraukdama akių, kurį laiką gėrėjosi juo ir, tik vyrui tai pastebėjus, jinai prabilo.

— Gal vyksim, nelaukdami Aldutės telefono?

— Sutarėm, kad ji paskambins.

— Aš tokia nerami, o gal mokytojų taryba nepripažins jos pirmąja?

— Jos pažymiai geriausi. Posėdis yra tik oficialus fakto patvirtinimas. Štai jis jau greit turi baigtis, tikiuosi, laikrodis neskuba.

— Ar ji sugebės tarti padėkos žodį taip, kaip tu ją mokei? Kaip manai?

— Mes pirmoje eilėje sėdėsim, pašnabždėsiu, — pajuokavo vyras ir staiga surimtėjo, — aš neabejoju, ji padarys didelį įspūdį, ji dirbo ruošėsi, kaip senis, lyg gyvenimas nuo to priklausytų. Kartoju, jos ambicija kelia man nerimo.

— Ar suspėsim į antras iškilmes, į mūsų?

— Po Aldutės žodžio oficialioji dalis pasibaigs. Galėsim tuojau išvykti, ji sutinka.

— Ji supranta, kaip suaugusi. Į tave atsigimė, bus profesorė.

Nutilo. Jų žvilgsniai nusekė telefoną. Kiekvieną minutę laukė žinios. Laikrodis krovė sekundes į krūvą, ir pagaliau dunkstelėjo ketvirtis valandos. Abiejų akys susitiko.

— Ten, matyt, ilgiau užtruko. Negalim vėluotis nei čia nei ten. Kaip ant ugnies esame, — nerimo žmona.

Praėjo dar penkios minutės. Šį kartą pakilo Joneika.

— Gal reikia važiuoti? Vos keturiasdešimt minučių mums beliko.

Tačiau nesuspėjo ir žingsnio žengti, kai virto durys ir įpuolė dukra. Lyg nematydama tėvų, ji pasinėrė sofon prapliupdama nesulaikomomis ašaromis. Apmirę tėvai ilgai vargo, negalėdami nieko išgauti. Tik kai išseko begalinio skausmo ašaros iš trukčiojamų, nesurištų pakimusių žodžių, pradėjo viskas aiškėti.

Mokytojų tarybą pasiekė žinia, kad ji metais vyresnė, negu įrašyta knygose. Ji buvo pakviesta į posėdį ir ten paklausta. Kai ji tai patvirtinusi, mokytojai su apgailestavimu pareiškė, kad ji negalėsianti būti apdovanota, nes jos metai perėjo ribą, nustatytą mokyklos statute. Parinktas sekantis po jos...

Motina pakėlė dukrą nuo sofos ir patraukė prie savo krūtinės, bet mergaitė, pajutusi motinos glėbį, su įtūžimu atsiplėšė nuo jos ir, suspaudusi kumštelius, paleido juos į darbą.

Tėvas akimirkai suakmenėjo, bet tuoj staigiu, kietu judesiu rovė mergaitę nuo motinos ir rėžė per nusikaltusią ranką, bet antrą kartą nesuspėjo tai padaryti. Žmona pakibo ant jo peties, draskydama jį visomis jėgomis. Ne jos fizinis užpuolimas nugąsdino jį, bet jos iki nepažinimo iškreiptas veidas, parūkusios, beprotiškos akys.

Joneika nupurtė ją nuo savęs ir dingo savo kabinete, uždarydamas paskui save duris. Kurį laiką stovėjo, nebesusivaldydamas. Buvo neapsakomai tuščias, tartum visos mintys, visi jausmai nugrimzdo, palikdami klaikius plotus be mažiausio ženklo, kur galėtų atsiremti žmogaus dvasia. Susmuko kėdėje ir apdraskytomis rankomis susiėmė galvą, stipriai ją spausdamas. Sėdėjo be judesio ir tik krūptelėjo, kai už sienos suskambo telefonas.

Vyrui neišėjus iš kabineto, Joneikienė pakėlė ragelį ir išgirdo linksmą Bruzgulio balsą.

— Dar jūs namuose! O čia jau salė pilna, laukiam, paskubėkit. Beje, ponia manęs klausėt, kas pasiūlė jus tai garbės vietai. Tai Kristina Silvienė. Vakarienės metu jus kartu pasodinsiu. Ji keistą moteris, pirma siūlė jus, o dabar stebisi, kad jūs sutikot su komisija. Nesupaisysi žmonių. Už dešimties minučių jau turite būti!

— Silvienė... ji sužinos ir kas mokykloje įvyko, — pramurmėjo Joneikienė. Sutemo jos akyse ir vos vos negriuvo. Sukaupusi jėgas, priėjo prie veidrodžio ir valandėlę žiūrėjo į savo apnuogintą sielą. Lyg bijodama, kad kuri svetima akis jon nepažvelgtų, greit atidarė kremą bei kitas dengiančias priemones. Tačiau disonansas vis rėžė akis, ir ji susikaupė. Valios pastangomis skandino sielos išraišką ir veido bruožai vis labiau lyginosi, kaip lyginasi vanduo, įmetus į jį akmenį...

— Dėl jūsų viskas, dėl jūsų, mylimieji, — suvirpo lūpos, pilnos begalinio skundo.

Ji pakilo ir pradarius duris į vyro kabinetą švelniai priminė.

— Mūsų jau laukia. Einu Aldutės aptvarkyti. Po minutės būsim apačioje prie mašinos, nedelsk, mielasis...

DU LIETUVOS GIRIŲ ĄŽUOLAI

VINCAS KUDIRKA IR PETRAS KRIAUČIŪNAS

IŠTRAUKA IŠ SPAUDAI PARUOŠTO VEIKALO "VINCAS KUDIRKA"

A. MERKELIS

Netrukus Petras Arminas susirgo džiova ir 1885 m. kovo 18 d. mirė Marijampolėj. Ant jo kapo draugai pastatė akmens antkapį su šiuo Petro Kriaučiūno įrašu:

Viengenti! Prie šito kapo atėjęs,
Atmink, kad tšia ilsis mūs geradėjas,
Kurs Dievą ir brolius savo mylėjo
Ir meilę viengentšių tarp jų sėjo;
Paliko jis gražu mums atminimą,
Kiekviens už paveikslą jį tegul ima.

Pagaliau Marijampolės gimnazijoje Petrui Kriaučiūnui buvo sudarytos tokios sąlygos, kad jis 1887 m. rugsėjo 1 d. iš jos buvo atleistas savo paties prašymu. Jam buvo siūloma pelningos vietos Rusijoje, bet jis pasiliko Lietuvoje vargti. Už keliolika rublių per mėnesį dirbo Marijampolės taikos teisėjo raštinėje. Kartą pas gydytoją Smolskį svečiuose advokatas E. Zablockis Petrui Kriaučiūnui pašaipiai priekaištavo, kad jis, toks gabus ir mokytas žmogus, Lietuvoje vargstąs už keliolika rublių per mėnesį, o Rusijoje jis galėtų gauti dešimteriopai daugiau. Į tuos jam daromus priekaištus Petras Kriaučiūnas rūsčiai atkirto:

— Tu zdechnę z głodu jak pies, a ne pajadę do cudzych mnie ludzi (čia kaip šuva stipsiu iš bado, bet nevažiuosiu pas svetimuosius).

Po pusės metų Petras Kriaučiūnas buvo paskirtas Marijampolės Apygardos Teismo suvažiavimo raštvedžiu su 25 rublių atlyginimu per mėnesį ir kurį laiką tuo atlyginimu dalinosi pusiau su Jonu Jablonskiu, kuris ten pat, Kriaučiūno patartas, tarnavo. 1889 m. sausio 30 d., buvo paskirtas Naumiesčio apskrities III nuovados Plokščių teisėju. Tų pat metų gegužės 2 d. vedė Petro Armino našlę Sofiją Zalevskaitę, dukterį bajoro Eustafijaus Zalevskio iš Naujastražės. Kalvarijos apskrities, gimusią 1849 m. gruodžio 2 d., buvusią mokytoją. Ji, praktiška, miestiškų manierų, apsukri moteris, padėjo išsiblaškiusiam ir savim nesirūpinančiam Petrui Kriaučiūnui sutvarkyti ūkio reikalus. Savo praktiškais išskaičiavimais ji, be abejo, gerokai prilaikė ir Petrą Kriaučiūną nuo rizikingos ir materialinių gėrybių nežadančios lietuviškos veiklos.

1894 m. per Velykas aplankęs Plokščiuose Petrą Kriaučiūną dr. K. Grinius radęs jį, palyginti su Marijampolės gimnazijos laikais, pasikeitusį, kiek susmukusį, aprimusį: nebebuvę nė senojo entuziazmo, judrumo, darbštumo, imperatyviškumo, rizikavimo, drąsumo, to karšto noro savo idėjas propaguoti. Petras Kriaučiūnas daręsis dėdė. Atitrūkimas nuo jaunuomenės, nuo mylimo darbo, atsiskyrimas nuo inteligentų, beveik vienuoliškas pasidaręs jo gyvenimas — visa tai slėgė to apaštalo milžino dvasią, lakumą, jo karštą temperamentą. Jis ieškojo jaunimo, šviesuomenės, kvietė pas save svečių, ir Plokščiai virto atgyjančios Lietuvos Mekka, kur tautinio atgimimo piligrimai vasaromis vyko aplankytų savo apaštalo.

Vincas Kudirka Petrą Kriaučiūną labiausiai mėgo dėl gero jo lietuvių kalbos mokėjimo, ir kiekvienas jo apsilankymas Plokščiuose duodavęs jam daug naujo ir įdomaus. Didelio įgimto mokytojo talento žmogus niekam savo žinių nešykštėjo. Bendravimas su jaunimu jį darė gyvesnį, įdomesnį. Likęs vienas, jis daugiausia bendravo su knygomis, kurias iš mažens labai mėgo ir gimnazijoje jis buvo knyginink u.

Mokėdamas apie septynias svetimas kalbas, būdamas plačios erudicijos ir puikiai valdydamas plunksną, betgi Petras Kriaučiūnas, kaip ir jo mokytojas Kazimieras Jaunius, nemėgo rašyti ir labai mažai raštų tepaliko. Jis vienas iš tų žmonių, kurie geriausiai gali galvoti, jausti ir kurti ne su plunksna rankoje, bet prieš save turėdamas klausytojus. Tai ne kūrėjas-rašytojas, bet sakytojas, žodininkas, naujų kelių rodytojas, budrus savo skelbiamų idėjų sargas, drąsiai keliąs savo balsą prieš tuos, kurie jo skelbiamai idėjai neklusnūs.

Geru savo gimtosios kalbos mokėjimu, puikiu savo tautos pažinimu ir didžiu paslaugumu padėti visiems, kurie domisi lietuvių tauta ir jos kalba, Petras Kriaučiūnas buvo plačiai žinomas Lietuvoje ir net garsėjo už jos ribų, kaimyninėse tautose. Plokščiuose lietuvių kalbos studijų reikalais viešėjo rusų kalbininkas Aleksandras Aleksandrovas (g. 1861), išleidęs keletą studijų apie lietuvių kalbą vokiečių ir rusų

kalbomis; žymus lenkų kalbininkas akademikas Jonas Ignas Mečislovas Baudouin de Courtenay (1845-1929); danų kalbininkas ir rašytojas Aage Benedictsen-Meyer (1866-1928). Jis Petro Kriaučiūno ir Vinco Kudirkos įtakoje parašė ir 1895 m. išspausdino veikalą apie lietuvių tautos atgimimą "Et volk, der vaagner Kulturbillede der fra Litaven". 1924 m. šis veikalas buvo išleistas ir anglų kalba "Lithuania—The Awakening of a Nation". Mielas svečias Plokščiuose buvo ir latvis Eduardas Volteris (1856-1941), Petrapilio universiteto bibliotekininkas, spaudoje paskelbęs daug medžiagos iš Lietuvos archeologijos, etnografijos ir filologijos.

Betgi mieliausi Plokščių svečiai ir Vinco Kudirkos bičiuliai buvo suomių kalbininkas prof. Mikkola ir jo žmona Maila Talvio, žymi suomių rašytoja. Didvyriškos suomių tautos kultūrininkams geriausiai buvo suprantamos atgimstančios lietuvių tautos pastangos, lūkesčiai, kovos ir kančia. Vėliau jos rado stipraus atgarsio Maila Talvio veikale "Varpe". Kaimynių tautos rinktinių žmonių nuoširdžios simpatijos atgimstančiai lietuvių tautai stiprino jėgas, ir Vincas Kudirka tas simpatijas labai vertino ir jų visur jieškojo.

*

Džiova vis dažniau, tvirčiau ir ilgiau Vincą Kudirką rišo prie lovos ir tik joje gulėdamas galėjo kiek rašyti. 1895 m. jis jautės ypatingai pavargęs ir reikalingas ilgesnio poilsio. Tad kelioms savaitėms vėl išvyko į Plokščius pas Kriaučiūnus. Rūpestinga ponia Kriaučiūnienė jį globojo motiniškai, darydama viską, kad tik Vincas Kudirka galėtų sveikti ir stiprėti. Jam buvo paskirtas erdvus į saulės pusę kambarys. Jame buvo iš miško prinešta pušaičių, net ir lova jomis buvo apkaišyta. Vincui Kudirkai tokia globa nepatiko, ir jis kartą pyktelėjęs pasakė:

— Kodėl jūs mane dar gyvą lyg numirėlį puošiate?

Tą vasarą Plokščiuose pas Kriaučiūnus viešėjo danų kalbininkas Benedictsenas ir suomių prof. Mikkola su žmona Maila Talvio. Jie pas Petrą Kriaučiūną mokėsi lietuvių kalbos ir iš apylinkės gyventojų užrašinėjo tautosaką. Vincas Kudirka su jais draugavo, pasakojo jiems apie savo tautą, jos siekimus, kalbą, papročius.

Literatūra ir muzika Vincą Kudirką ypač sielojo su rašytoja Maila Talvio. Ji buvo sužavėta skaidria kūrybiška Vinco Kudirkos siela, jo tvirta valia, kurios nepajėgė palaužti nei slogi rusų priespauda, nei beviltiška liga. Plokščiuose Maila Talvio buvo artimiausia Vinco Kudirkos bičiulė, daugiausia sielojosi jo sveikata. "Mes praleidom daug smagių valandų, — ji pasakoja savo atsiminimuose, — sėdėdami vasaros kaitroje pavėsy didelio šimtmečio ąžuolo... Mes daug kalbėjome, ginčijomės. Jos mylimas kompozitorius Verdi, Wagneris — nelabai jam patinkąs... Dažnai mes vaikščiojom tryse — Kudirka, mano vyras ir aš vaizdingais Nemuno krantais, klausydami dainų, kurias aš renku, užrašinėju. Kudirka daugiausia tyli, vienok duoda toną visai draugijai. Kalba lėtai, bet rimtai, kai kada aitriai pasijuokdamas. Noroms nenoroms reik sutikti, kad geriau pasakyti nebegalima. Parėjus namon, padėdavo jisai man užrašyti išgirstas tą dieną dainas. Gerai pamenu tą skaistų rytą, kai mes užrašėm:

Eičiau aš ant kalno
Šalia vieškelėlio,
Bene pamatyčiau
Savo bernužėlį...

Kai Vincas Kudirka būdavo tiek silpnas, jog vaikščioti nebegalėdavo, jis ilsėdavos po medžiais sode, šalia jo sėdėdavo Maila Talvio, dainuodama jam suomiškas ir lietuviškas dainas, kurių Lietuvoje buvo pramokusi. Mailos Talvio draugėje Vincas Kudirka pamiršdavo savo ligą, nuotaika skaidrėdavo ir atrodydavo, kad ligonis taisos, jo sveikata gerėja. Likęs vienas rašydavo, ir lovoje gulėdamas su plunksna nesiskyrė.

Tais metais Suomijos sostinėje Helsinkyje buvo įsteigta Suomių Draugija (Suomalainen Seura), kuri buvo pasiryžusi ruošti tautines šventes su liaudies dainomis ir kitokia tautine programa. Tos draugijos vadovybėn buvo išrinkta ir Vinco Kudirkos bičiulė Maila Talvio. Spalių 10 dieną buvo suruošta pirmoji tautinė šventė. Didelės lietuviškų liaudies dainų mėgėjos Mailos Talvio rūpesčiu šešių dainininkių suomiškai buvo padainuotos lietuviškos dainos — "Ant kalno karklai siūbavo", "Siuntė mane motinėlė", "Kad tai buvo" ir "Ant tėvelio dvaro", o lietuviškai — "Sėjau rūtą". Visos dainininkės buvo apsirengusios lietuviškais tautiškais rūbais ir dainavo taip, kaip dainuojama mūsų panemunėse, kur tas dainas Maila Talvio, Vinco Kudirkos padedama, buvo užrašius. Vienas jaunas suomių poetas jas išvertė suomiškai ir, berods, jos buvo išspausdintos laikrašty.

Vincas Kudirka 1895 m. paskutiniajame "Varpo" numeryje, aprašydamas šį lietuviams malonų suomių mostą, savų dainų ir poezijos mėgėjų vardu per "Tėvynės Varpus" sveikina "Suomių Draugiją", dėkoja jos vadovybei ir jaunam poetui už dėmesį lietuviškoms dainoms, o malonioms suomių dainininkėms siunčia daug labų dienų nuo lietuvaičių ir panemunės lakštingalų.

Malonią Vinco Kudirkos viešnagę Plokščiuose sudrumstė žandarai. Vieną liepos mėnesio priešpietį pas Kriaučiūnus iš Šakių atjojo gydytojo J. Staugaičio pasiuntinys ir pranešė, kad galį atvykti Vinco Kudirkos kratyti žandarai. Reikėjo slėpti lietuviškus raštus ir rankraščius.

S. Kriaučiūnienė pasikvietė Vincą Kudirką į gretimą kambarį ir paprašė, kad jis atiduotų visus savo rankraščius ir knygas paslėpti. Vincas, kurį laiką pagalvojęs, paėmė iš lagamino savo rankraščius ir knygas ir sudėjo į atkištą S. Kriaučiūnienės priejuostę.

— Atminkite, kad į tamstos rankas sudedu savo turtą, kuris man brangesnis ir už gyvybę, — pasakė atiduodamas.

Sofija Kriaučiūnienė su seseria Marija Zalevskaite per sodą ir daržą nubėgo į gretimą mišką. Sesers paprašė Vinco Kudirkos turtą paslėpti tarp akmenų ir užkasti į žemę, o pati sugrįžo namo.

Svečius paprašė į sodą. Vincas Kudirka liko kamparyje. S. Kriaučiūnienė atsisėdo sode ant suolo taip, kad matytų kelią, kuriuo atvyks nelaukiami svečiai. Po kelių minučių sugirgždėjo sodo varteliai, ir pro juos įslinko du žandarai. Jų pasirodymas nieko gero nelėmė. Pamatę žandarus, Kriaučiūnų svečiai nustebo.

Žandarai suėjo į vidų. Pasisveikinę su šeimininkais, jie paklausė:

— Daktaras Kudirka namie?

— Kam jo reikia?

— Žandarų viršininkas nori pasimatyti.

— Kur jis?

— Valsčiaus valdyboje.

Pasikėlęs Petras Kriaučiūnas nuėjo į gretimą kambarį pakviesti Vinco Kudirkos, kuris tuomet "Varpui" baigė rašyti straipsnį. Sužinojęs, kad jo laukia žandarai, Vincas Kudirka padavė rankraštį Petrui Kriaučiūnui išsiųsti į Tilžę, pats užsimetė ant pečių apsiaustą, pasiėmė kepurę, lazdą ir įžengė į svečių kambarį, kur jo laukė žandarai.

— Aš areštuotas?

— Tamstą nori matyti viršininkas, — atsakė žandaras. — Galima pavažiuoti, štai brička.

S. Kriaučiūnienė mieląjį daktarą palydėjo su ašaromis akyse. Skaudus šis įvykis buvo ir Petrui Kriaučiūnui, bet jis laikėsi vyriškai ir savo susijaudinimą slėpė. Prof. Mikkola, atsisveikindamas, išreiškė savo užuojautą, o Maila Talvio, nebesuvaldydama savo jausmų, demonstratyviškai pabučiavo Vincą Kudirką, tuo lyg ir pareikšdama savo solidarumą rusų žandarų suimamam sergančiam Lietuvos veikėjui, kuris suimamas dėl to, kad dirba savo tėvynės gerovei. Sujaudintas jam reiškiama meile ir užuojauta, Vincas Kudirka su žandarais išvažiavo.

Sustojo prie vaito Petraičio buto ir vidun įėję rado Naumiesčio apskrities žandarų viršininką Sosnovskį, patį vaitą Peiraitį ir studentą juristą Kazį Samajauską (1869-1937), bepietaujančius ir begeriančius degtinę.

— Ar svarbiai bylai suimtas gydytojas?— klausia K. Samajauskas, pildamas viršininkui stiklelį.

— Mažmožis. Dėl informacijos, — atsako viršininkas.

— Tai galima tikėtis, kad gydytojas nebus ištremtas?

— Anaiptol.

— Nesibijau: aš apsuptas piktesnių profesoriaus Kocho žandarų, kurie neleis manęs toliau už Kalvarijos kapinių ištremti, — pašaipiai atsakė Vincas Kudirka.

— Tikrai, daktare, jums nėra ko bijoti: būsite greit paleisti, — ramino jį Sosnovskis.

Kriaučiūnai ir jų svečiai ilgai stovėjo ant kelio, laukdami grįžtančio daktaro. Po geros valandos pamatė jį atvažiuojant drauge su žandarais. Aišku, nieko gero jam viršininkas nežadėjo: jis suimtas ir atvyksta daiktų pasiimti. Taip iš tikrųjų ir buvo. Jis atvyko atsisveikinti ir pasiimti reikalingų daiktų.

Atsisveikinimas buvo liūdnas ir graudus, tarsi tai būtų paskutinis atsisveikinimas su mylimu žmogumi, kurio tu jau niekados daugiau nebematysi. Ruošiantis Vincui sėsti į vežimą, susirūpinusi S. Kriaučiūnienė paklausė:

— Daktare, ar turite su savim bent kiek pinigų.

— Vieną rublį.

— Te, imkite, pravers jums,—įspaudė jam į delną keliasdešimt rublių.

— Kam jie dabar man? — kratės Vincas ir, tik įkyriai S. Kriaučiūnienės prašomas, sutiko priimti skolinamus pinigus.

Žandarų išvežamą daktarą vėl Kriaučiūnai su savo svečiais palydėjo ligi vieškelio ir stovėjo, kol jis tolumoje pranyko žandarų ir vieškelio dulkių apsuptas. Visi grįžo liūdni ir prislėgti, ypač Mikkolai, kurie tokį šiurpų ir graudų vaizdą gal pirmą sykį savo gyvenime skaudžiai išgyveno. Sugrįžę į namus jautės, lyg ką labai brangaus ir artimo palaidoję.

Saulei lendžiantis žandarai su Vincu Kudirka parvyko į Šakius. Turbūt, nenorėdami varginti sergančio daktaro, tą dieną toliau nebevyko. Vincas Kudirka buvo apnakvydintas burmistro svečių kambary. Kitą dieną apie 7 val. ryto Vincas Kudirka žandarų buvo išvežtas į Naumiestį, o iš čia, atlikus reikalingus formalumus, į Kalvarijos kalėjimą. (Pabaiga)

KŪRYBOS PASAULY

LITERATŪRA

SEMENIŠKIŲ IDILĖS

Jonas Mekas: SEMENIŠKIŲ IDILĖS. Aidų leidinys, Brooklynas, 1955 m. 62 p. Kaina 1 dol.

Mūsų naujojoje poezijoje šioji knyga yra pati originaliausia, su savitiškiausiu veidu ir balsu. Dabartiniai mūsų poetai beveik išimtinai yra lyrikai ir beveik visi jie telpa po plačiai suprasto romantizmo — simbolizmo sparnu. Net ir tie, kurie buvo pakilę į modernistinius laukus, ilgainiui grįžo į išmintą kelią, žinoma, kiekvienas turėdamas savo spalvą, savo žodį ir savo pasaulį.

Jonas Mekas mūsų poetų šeimoje šiandien yra vienintelis: jis pasuka į epinę kūrybą, pasisavina kitų nepuoselėjamą idilės žanrą ir vietoje simbolizmo eina realizmo tradicijos keliu. Dėl buvimo jame esama ir lyrinių vietų, kaip jų pasitaiko ne viename epe, tačiau esmėje jo "Semeniškių Idilės" yra išaugusios iš dviejų mūsų rašytojų, kurie itin giliai buvo įsišakniję mūsų kasdieninėje tikrovėje, būtent — iš Kristijono Donelačio ir Žemaitės. Paties Jono Meko pasisakymu, šie du mūsų klasikai buvo jo mėgstamiausi autoriai ir jų pavaizduotas pasaulis nesiliovė jį žavėjęs.

Šitokis palinkimas turi ir tam tikros teoretinės prasmės. Kai kurie mūsų poetai ir filosofai nori įtikinti, kad poezijos kalba ir paskirtis yra sukurti simbolius, duoti prasmenis, kurie ženklintų tikrovę. Tačiau tai tinka tik vienai poetinei mokyklai — simbolizmui, jeigu griežtai šnekėti. Daugelis poetų gi žmonėms norėjo duoti tiesioginę tikrovę — ar tai būtų jo jausmai, ar gamta, ar apmąstymai. Todėl jeigu jie dainuoja apie gėlę, tai jie ir dainuoja apie gėlę, — kokia ji graži, kokių jausmų poetui sukėlė, kokių susimastymų sužadino ir t.t. Jeigu kas prieina ir prie abstraktesnių tiesų ar simbolių, pragydęs apie gėlę, čia taip pat nėra kokia naujiena. Tačiau netenka apibendrinti ir sakyti: štai Shelley, rašydamas apie vyturėlį, jį padarė poeto simboliu, taigi ir jūs visi, kurie rašysite apie vyturėlį, žinokite, kad čia iš tikrųjų kalba eina apie poetą. Tiesą tarus, daugelį poetų vyturėlis gali sužavėti kaip vyturėlis, tas mūsų gimtųjų laukų giesmininkas, ir daugiau nieko. Pagaliau ir kai kurie simbolistai, kaip Paul Verlaine, yra davę kuo tiesoginiausios poezijos.

Šias kelias pastabas padarėme galvodami, kad ne visados tikslu poezijos prasmę brukti į simbolio plotmę, tuo nustelbiant poezijos tiesioginumą bei tikrovės joje gyvenimą, — grožio, jausmo ir netgi išsisakymo tiesioginumą. Pagaliau tos kelios mintys geriau nušviečia ir savitą Jono Meko poeziją: jis yra tiesioginis poetas, vienas iš tų, kurie eina tiesiai prie daikto, gamtos, žmonių ir įspūdžių. Apie tai gražiai pasako ir patsai autorius savo įžanginiame eilėraštyje:

> Žiūriu aš atgal į jus,
> mėlyni mano vaikystės akiračiai!
> Vartau ir dėlioju
> senas ir begęstančias nuotrupas,
> ilgesio rankomis liesdamas
> kiekvieną veidą, kiekvieną daiktą,
> akiratį ...

Knygos tikrovinį pobūdį mums atskleidžia ir patys dvidešimt keturių idilių vardai: Senas yra lietaus šniokštimas; Pavasaris; Pušys: Sėjos laikas; Daržų vagojimo ir tvankų laikas; Teta Kastūnė; Pirtys; Kūlimai; Ruduo, paskutinieji mėšlavežiai; Rudens galas ir t.t.

Gal kas čia sušuks: Viešpatie, dar to betrūko, kad mūsų poetai šoktųsi dainuoti apie mėšlavežius, ir ką jie čia randa gražaus! Galop — kuo jie galvoja pranoksią mūsų seną Žemaitę su panašiomis dainomis!

Nesigriebdami spręsti amžinų grumtynių, kokie žodžiai ir kokie dalykai dera ir kokie nedera poezijai, tegalime atkreipti dėmesį į tikrovinį Jono Meko idilių ištikimumą, į suaugimą su mūsų žeme, apyvoka, peisažu, žmonėmis ir jų darbais. Tenka pripažinti, kad autorius turi artimumo dovaną: tai, ką jis mums sako, mes juntame čia pat, tai stovi sugestyviais paveikslais prieš mūsų akis, tai žengia į mūsų širdį ir jausmus. Antras dalykas yra šios poezijos vaizdingumas, jos kalbinis sodrumas ir įvairumas, gebėjimas taikliais žodžiais sukelti įspūdžius ir nuotaikas. Tam pavaizduoti galėtų tikti nors ir pirmoji idilė. Štai ištrauka:

> Senas yra lietaus šniokštimas
> krūmų šakomis,
> tetervinų dundėjimas vasaros aušros
> raudonume,
> senas yra mūsų šis kalbėjimas:
>
> apie geltonus miežių, avižų laukus,
> piemenų ugniakurus rudens šlapioj,
> vėjuotoj vienumoj,
> apie bulviakasius, ir apie vasaros
> sunkias tvankas,
> baltų žiemų blizgesį, važių dindėjimą
> begaliniuose keliuos.
>
> — — — — — — — — — — — —
>
> Senas yra mūsų šis gyvenimas —
> ilgom kartom
> nuvaikščioti laukai ir įsispaudę
> dirvos,
> kiekviena žemės pėda kalba ir
> kvėpuoja dar tėvais.

Kaip nesunku pastebėti, nuo Žemaitės prozos šie posmai atsišakoja savo ritminiu įsibangavimu ir erdvumu, savo ilgesinga nuotaika ir tam tikru lyriniu kartais bemaž eleginiu jautrumu. Reikia pastebėti, kad Jonas Mekas šauniai vartoja periodinį sakinį, kuris protarpiais išsilieja į keliasdešimt eilučių.

MENAS

RELIGINIO MENO PARODA ČIKAGOJE

Čikagoje surengta religinio meno paroda kovo 11—30 d.d. šv. Kryžiaus parapijos salėje buvo reikšmingas ir prasmingas įvykis mūsų kultūriniame gyvenime. Reikšmingas, nes čia menininkai buvo susitelkę vienam žanrui. Nūdienos sąlygose sunku menininkams suorganizuoti pavienias parodas, dar sunkiau susiburti krūvon, apjungti visas sritis. Sunkiausia gi susitelkti vienam žanrui, kaip šiuo atveju — religiniam menui. Čikagos parodai pasisekė išjudinti vyresnės kartos įvairių rūšių menininkus. Taip pat ji įtraukė ir pačius jauniausius, neseniai baigusius ar dar tik studijuojančius.

Prasmė šios parodos yra taip pat gili. Nors esame katalikiška tauta, nors ir didžiuojamės savo bažnyčių gražumu bei meniškumu, bet religinio meno tiek nepriklausomybės laikais, tiek ir dabar per daug nepuoselėjome. Juk mūsų bažnyčių daugumą statė ir puošė svetimieji; dėl įvairių priežasčių jų nepatikėjo saviems — lietuviams — menininkams. Savųjų dailininkų religinio meno nepasigesta ir privačiuose butuose.

Čia, Amerikoje, remontuojant senas ar statant naujas bažnyčias, susidarė truputį geresnės sąlygos. Taip kai kur patenka lietuvis dailininkas, taip mūsų religinis menas auga ir stiprėja.

Šiai parodai surengti paskatu buvo ir kun. dr. J. Prunskio skirta 500 dol. premija religiniam menui. Paskatas jau davė savo gerus rezultatus, nes lietuviškojo religinio meno klausimas tiek spaudoje, tiek visuomenėje yra išjudintas.

Religinis menas dažnai buvo ribojamas įvairių faktorių. Jo pažangą bei vystymąsi dažnai stabdė įtakingos visuomenės bei fundatorių neišlavintas skonis, nepažinimas meno istorijos. Šitoji paroda yra didelis šuolis pirmyn. Čia ir yra jos giliausia prasmė: paroda aiškiai rodo, kad lietuvis menininkas nėra atsilikęs nuo kitų tautų ir šitoje srityje, — jis eina su bendra pažanga.

Trumpai aptardami dailininkus, susidariusius įspūdžius, pasinaudosime parodos katalogo tvarka.

Paulius Augius, iš Čikagos, pateikė 12 grafikos darbų. Veik visi anksčiau matyti parodose ar spaudoje. Savo tematika vaizduoja Žemaitiją, Ž. Kalvariją, šventadienio religines nuotaikas. Nugrimzdęs į senovę, dailininkas ryškina jos primityviąją pusę, dvasinį kuklumą, paprastumą. Stambiais bruožais, grubiom linijom, juodom dėmėm jis išgauna tą senovę, mistinį susikaupimą. Taip iš jo medžio raižinių jauti tuos giliai religingus žmones, žemaičius, kurie nešė sunkią baudžiavą, ėjo iš vargo į vargą ir išsaugojo savitumą. Ta pati nuotaika yra perduota ir gamtovaizdžiui. Jo koplytėlės, bažnyčios, namai yra tų žmonių neatskiriama dalis. Jo medžiai iškyla tokie pat sunkūs kaip ir jo žmonės.

Tą vidinę nuotaiką dailininkas stiprina, ryškindamas kompozicijos dekoratyviškumą, ją kruopščiai sutvarkydamas, sintetindamas pačią temą ir ją savitai techniškai išspręsdamas.

Jo grafika "Po sumos" premijuota 100 dol.

Vis dėlto šioji tikrovinė poezija, nors ir kaip ji būtų gaivi ir iš pirminių savo žemės versmių ištryškus, neišvengia tam tikrų slenksčių. Vienas jų — ir gal pats svarbiausias — tai negalėjimas vietomis išvengti ritminės prozos įspūdžio, kaip tai jau ir anksčiau buvo pastebėta šio žurnalo puslapiuose. O antra pastaba liestų tai, kad jaučiamas kai kurių vaizdų ir poetinių priemonių pasikartojimas. Tiesa, tai neišvirsta į kokią manierą ar pozą, nes atliepia patys gražieji išsireiškimai, pavyzdžiui, apie lietaus šniokštimą krūmų šakomis, apie tai, kaip "rytą, burbuliuodami viršum visų šilų, pasikelia tetervinai, ir dunda". Be to, Jonas Mekas išlaiko nuoširdų, natūralų ir artimą jausmą, kuris savaime svetimas bet kokiai pozai.

Baigiant telieka paantrinti, kad Jono Meko "Semeniškių Idilės" yra vienas iš labiausiai subrandintų ir savitiškiausių veikalų, kurių yra mums davusi naujesnioji lietuvių poezija. Ta prasme šioji knyga yra vieninteli — ir gal nepakartojama.

Aug. Raginis

ATSIŲSTA PAMINĖTI

Vyskupas Vincentas Brizgys: MARIJA DANGUJE IR ŽEMĖJE. Lietuviškos Knygos leidinys, Chicago, 1956. 136 p.

Andrius Valuckas: NEMUNO SŪNŪS. Romanas, antra dalis. Autoriaus leidinys. Chicago, 1956, 429 p.

Jieva Simonaitytė: PAVASARIŲ AUDROJ. Mažosios Lietuvos laisvės kovos. Išleido Terra, Chicago, 1956. 228 p.

GRIMŲ PASAKOS. Vertė St. Vainoras ir V. Civinskas. Išleido Terra, Chicago, 1956, 170 p.

JORININKO SINDBABO NUOTYKIAI. Išleido Terra, Chicago, 1956. 108 p.

LITUANUS, Lietuvių Stud. Są-gos 4 kartus metuose leidžiamas anglų kalba žurnalas. Redaguoja L. Sabaliūnas, talkinamas redakcinio kolektyvo. Šiame numeryje rašo: St. Žymantas — Lituania militans, V. Rastenis — Trys metai po Stalino, St. Lozoraitis, jr. — Lietuvos laisvinimo klausimu, W. Lowett — Taikus sugyvenimas — pinklės ir apgaulė; V. Viliamas — Lietuvos geografinė padėtis Europoje, P. Jurkus — Naujoji lietuvių grafika. Žurnalas taikomas svetimtaučiams ir lietuviams, kalbantiems angliškai. Labai naudinga informacija apie Lietuvą bei jos reikalus. Žurnalas daro puikią pažangą. Šis numeris iliustruotas sumaniai parinktais lietuvių dailininkų darbais bei Lietuvos vaizdų nuotraukomis. Žurnalas "Lituanus" spausdinamas prancškonų spaustuvėje Brooklyne. Jo reikšmė Lietuvos laisvinimo kovoje ir mūsų kultūros populiarinime pasaulyje yra didelė. Žurnalas, siutinėjamas Amerikos mokslo įstaigoms, žymiems politinio bei kultūrinio gyvenimo asmenims, pateikia daug naudingos informacinės medžiagos.

MOTERIS, lietuvių moterų žurnalas, leidžiamas kas trys mėnesiai, nr. 2. Leidžia Kanados Lietuvių Katalikių Moterų Draugija. Redaguoja St. Prapuolenytė. 28 pusl. Šiame numeryje įvairiais moteris liečiančiais klausimais rašo: A. Šidlauskaitė, L. Miežinienė, D. Augienė, O. Bačkienė, A. Tamošaitienė, M. Arkštikaitytė. Straipsniai trumpi — informacinio pobūdžio, pritaikyti skubaus gyvenimo tėkmei. Jaučiamas įvairumas ir pastangos žengti pirmyn. Žurnalo metinė prenumerata 3 dol. Administracijos adresas: 46 Delaware Ave., Toronto, Ont.

TORONTO PRISIKĖLIMO PARAPIJA. Išleista statybos šventinimui atminti. 86 p. Leidiny raštu ir nuotraukomis atskleidžiama šios parapijos įsikūrimas, gyvenimas, veikla.

Religinio meno parodos atidarymas (Kalba kun. dr. A. Juška)

Juozas Bakis (iš Toronto, Kanados) — keramikas, gaivališkos emocijos, jautrių pirštų, išstatė du pakabinamus Rūpintojėlius, suprastus gana abstrakčiai. Puikus savo išradingumu, formų žaismu, technika, tik peršasi mintis: ar šių formų lengvumas tinka Rūpintojėlio temai, kuriai būdinga susimąstymas, susitelkimas. Dabar šie Bakio keramikos kūriniai yra per daug dinamiški ir žaismingi. Tokį žaismingą forminį priėjimą reiktų taikyti kuriai kitai religinei temai, kuri duosis šia prasme praskleidžiama.

Albino Bielskio-Elskaus (iš Brooklyno, N. Y., 1 darb.) "Šv. Veido" vitražas — apgalvotas ir darnus. Ypač tai matosi, kai dailininkas jungia abstrakčias ir realistines formas. Įdomus jis ir spalvų deriniuose.

Alfonsas Dargis (iš Rochesterio, N. Y., 2 raiziniai) sunkių formų, primityvios dekoratyvios interpretacijos, tvarkingos kompozicijos. Jo šv. Jurgis kiek per grubus.

Jurgio Daugvilos (iš Čikagos, 3 darb.) vitražas "Kristus tyruose" puikus savo faktūrine medžiaga, tik truputį pergrūstas. Du jo paties austi kilimėliai, priešingai, neperkrauti ir gerai kompoziciškai išdėstyti. Reikia pasidžiaugti subtiliu spalvų pajautimu ir gražiu jų deriniu.

Jadvyga Dobkevičiūtė-Paukštienė (iš Čikagos, 2 al. tapyb. darb.) nesudarė paveikslo įspūdžio. Ji deda brūkšnį prie brūkšnio, sunaikina net užuomina užbrėžtą piešinį, taip tema žiūrovui pasidaro neprieinama. Spalvos per daug monotoniškos, per daug rausvų ir artimų tonų.

Kun. Petras Dzegoraitis (iš Toledo, Ohio) vienoje lentoje sukabino 13 smulkių medžio drožinių. Tai daugiausia Marijos mažos statulėlės, papuoštos kryžiais, liaudies meno ornamentiniais motyvais. Padaryta kruopščiai ir sumaniai stilizuota. Reiktų saugotis perkrovimo įspūdžio.

Vytautas Ignatavičius-Ignas (iš Clevelando, Ohio, 3 tapyb. darb.) turi minčių ir gilumo pažvelgti į savo temą. Visi trys paveikslai — Kryžius, šv. Magdalena, Pieta — įsirėžia žiūrovo atmintin, pagilina temų nusistovėjusią interpretaciją nauju traktavimu. Komponuoja ekspresionistiškai, padidindamas kaikurias detales. Dailininkui reiktų daugiau dėmesio kreipti į didesnį atbaigimą, išlaikymą, pvz., kabanti drobė ant kryžiaus monotoniškai padaryta; du moterų veidai šalia vienas kito nors ir daro įspūdį, bet jie paduoti tame pačiame ritme ir charakteryje ir tuo nepateisinti.

Bronė Jameikienė (iš Cicero, Ill., 3 vitr.) savo vitražuose turi puikią techniką, ypač puikų spalvų pajautimą ir subtilų derinimą, turtingą faktūrą. Du jų pravesti realistiniame stiliuje, vienas — "Trys karaliai", premijuotas 100 dol., — abstraktus, Jis dailininkei pateikė daugiausia uždavinių, kuriuos spręsdama parodė ir daugiausia kūrybos, — iš linijų, spalvinio derinio ji išgavo visumą, kur dominuoja mėlsvai gelsvos žėrinčios spalvos.

Vytauto Kasiulio (iš Paryžiaus) išstatyti 4 darbai. Pirmas — "Pabėgėliai" (aliejinė tapyba) monumentalus ir įspūdingas, bet jis priklauso

ankstesnei Kasiulio kūrybai. Kiti trys — dabartinio Kasiulio pasisakymas. Temos paprastos, nesudėtingos ir kompozicijos, bet išpildyta labai savitai ir pajėgiai. Dažniausiai piešia ant juodo popieriaus ir vietoj juodos spalvos palieka dideles juodas popieriaus dėmes. Taip visi jo žmonės ir daiktai turi ryškų kontūrą, realistinį piešinį, bet kartu savo padavime jis yra lakus ir didžiai skoningas modernistas. Labai taupiai ir saikingai vartoja visas priemones, nepereina į nereikšmingą ornamentiką, o kas pavaizduota — pavaizduota meistriškai. Kiekvienas brūkšnelis ir kiekvienas paveikslo kampelis tikslus, apgalvotas ir išbaigtas.

Kasiulis puikiai jaučia ir savo žmonių tarpusavius santykius ir tai išreiškia paprastu būdu, kartais net vienu brūkšneliu. Jo žmonės turi savotišką giedrumą, kad ir šv. Juozapas, kuris bėga į Egiptą, — truputį šypsosi; arba koks simpatingas šv. Antanas, kurį gundo velnias; pagaliau ir paties velnio šypsena skaidri. Be abejo, jis yra vienas iš pajėgiausių jaunųjų dailininkų.

Jo "Bėgimas į Egiptą" — spalvota litografija — gavo pirmąją premiją — 300 dol.

Zenonas Kolba (iš Čikagos, kataloge įtraukta 5 darb., dar tiek buvo nekataloguota; jo geresni visi darbai spausdinti praeitame Aidų numeryje, kur kartu apibūdinta ir jo kūryba išstatė mozaikų ir vitražų projektus, iš kurių matosi ilgametė praktika. Jis itin išradingas, kompozicijos apgalvotos. Jieškodamas turtingumo įspūdžio, mėgsta kiek perkrauti, gausiai ornamentuoti.

Algirdo Kurausko (iš Čikagos, 6 darb.) darbai įvairūs: vitražų projektai, litografija, exlibrisai. Pirmoje vietoje reikia statyti vitražų projektus, kur ryškus piešinys, gera kompozicija ir skoningas temos padavimas. Šiaip ir kituose darbuose jis turi nemaža gerų privalumų. "Šventosiom moterim" — litografijai — stokoja originalumo.

Sesuo M. Mercedes (iš Čikagos, 1 al. tapyba, 6 tušas) išaugusi iš pritaikomos laikraštinės iliustracijos. Pats darbas švarus ir kruopštus, bet interpretacija per saldi. Reiktų daugiau laisvės, polėkio, išradingumo.

Balio Milkalnio (iš Čikagos) išstatyta tik viena skulptūra — Kristaus galva, bet ir ji verta dėmesio savo supratimu ir kūrybiniu polėkiu. Tą patį galime pasakyti ir apie **Ramojų Modzeliauską** (iš Čikagos), kuris išstatė irgi tik vieną skulptūrą — Kirstaus galvą.

Antano Mončio (iš Paryžiaus) išstatytos tik skulptūrų fotografijos. Patys originalai yra iškalti akmenyje, tai į parodą buvo per sunku atgabenti. Bet ir iš nuotraukų matyti, kaip skulptorius, prastindamas formas, išgauna raiškingumą ir monumentališkumą. Jo "Maldai" paskirta 100 dol. premija.

Angelė Pagalytė (iš Čikagos), kuri, rodos, dar tebestudijuoja Čikagos Meno Institute, išstatė tik vieną aliejinę tapybą, bet ir ji patraukia žiūrovo dėmesį savo sumanumu, sprendžiant du planus — procesijos ir mirties angelo.

Viktoras Petravičius (iš Čikagos) vienas gausiausių ir įvairiausių šios parodos dalyvių. Išstatyta 12 darbų — tempera, aliejus, vitražas, jų projektai, linoleumo raižiniai. Jis nuostabiai impulsyvus ir gaivalinga jėga liejasi per visus savo kūrinius. Iš jo kūrybos spindi primityvus ir gilus pasaulis, su aiškiu idėjiniu turiniu, dideliu jausmu. Modeliuodamas net ir nusistovėjusias temas, pvz., Kryžiaus kelius (stacijas), jis sugeba sukurti savitą mistinę nuotaiką.

Įspūdinga ir jo "Pieta su šv. Kazimieru" — vitražas, kuris dominavo visoje parodoje. Čia dvi skirtingos temos gana įdomiai sujungtos, pajieškota daug forminio žaismo.

Šv. Sebastijono bažnyčios fasado projektas (mozaikai) gavo 100 dol. premiją.

Vytautas Raulinaitis (iš Clevelando, 3 skulptūros) savo formose raiškus. Stovėdamas arčiau realios tikrovės, jis sugeba atrinkti, kas reikalingiausia, ir perduoti paprastom priemonėm.

Jurgis Šapkus (iš Čikagos, 2 darb.) nors turi monumentalumo polėkio, bet dar stokoja susitelkimo ir išbaigimo.

Adomo Šermukšnio (iš Čikagos, 2 al. tapyba, 1 vitr.) geriausias vitražas — "Sūnaus palaidūno" grįžimas, kur gana įdomiai ir tiksliai sukomponuota, gražiai ir prasmingai ornamentuota. Aliejiniuose darbuose stokoja originalumo ir savitesnio kolorito.

Anastazija Mažeikaitė-Tamošaitienė (iš Kingston, Kanada), išstatė du įspūdingus ir gražius kilimus. Dailininkė yra linkusi perkrauti, aukštų aukštais komponuoti (Knygnešiai). Karalienės Mortos krikšte moterų drabužiai nepateisinamai išpūsti.

Telesforas Valius (atsiuntė 11 darbų iš Paryžiaus, kur tuo metu gyvena) dauguma matytas. Savo sunkumu, vidine įtampa, mistine nuotaika jis prakalba giliai į žiūrovą. Jo "Kryžiaus kelių" stotis rodo, kaip dailininkas atsipalaiduoja iš griežtesnės formos, savo įprasto sunkumo ir suka į lengvesnį perdavimą.

Adolfas Valeška (iš Čikagos, 14 darbų, vitražai ir jų projektai) išstatė daugiausia vitražų. Gražiausias jų "Apreiškimas" (bent keliolikos pėdų aukščio), puikiai išspręstas kompoziciniu atžvilgiu, visos vaizduojamos scenos ir simboliai kukliai sumoderninti. "Šv. Kazimieras" (vitražas) suprastas su poetine nuotaika. Pati šventojo figūra išvesta į pirmąjį planą, aplinkuma — neperkrauta, įjungta į bendrą ritmą. "Nukryžiavimo" vitražas daug paprastesnis, su mažesniu polėkiu, padarytas taip, kaip jį užsakė. Visų vitražų techninis išpildymas — be priekaištų.

Visa eilė vitražų projektų sprendžia tradicines Bažnyčios ir šventųjų gyvenimo scenas.

Romas Viesulas (iš Brooklyno, N. Y., 3 litogrf.) kalba giliu turiniu ir prasminga interpretacija, kur, pasigaudamas detalės, per ją perduoda vedamąją mintį. Ypač turtingą jo faktūra, kur niuansavimas suderintas su kompoziciniu ritmu.

Aleksandra Vitkauskaitė-Merker (iš New York, N. Y.) nors išstatė tik vieną darbą, bet ir iš jo matyti geri jos tapybos privalumai: skonis ir taupumas.

Viktoro Vizgirdos (iš Bostono, Mass.) tik vienas vitražas, bet ir jis parodo, kaip dailininkas gerai valdo techniką, tiksliai sprendžia kompoziciją ir kaip giliai jaučia spalvą.

Jono Tričio (iš Čikagos, 1 d.) tapyba išlaikyta tvarkingai realistinėje nuotaikoje, tiksli, bet joje pasigendi kūrybinio polėkio.

Dar savo kūrybos po vieną ar du paveikslus išstatė: **Leonardas Mickas, Danutė Sakalauskaitė, Vytautas Virkau** — (visi iš Čikagos) ir **Kęstutis Bačkus** (iš Paryžiaus). Iš jų didesnio įspūdžio susidaryti dar negalime. L. Mickas yra jau trečios kartos lietuvis, ir šia prasme gera, kad ir jį įtraukė į lietuvių dailininkų judėjimą.

Porą grafikos darbelių išstatė **Ed. Krasauskas**, bet jie daryti seniau ir matyti spaudoje.

Architektūrą atstovauja: **Jonas Kovas-Kovalskis, Stasys Kudokas, Bronė Lukštaitė, Vytautas Virpštas.** Išstatyti bažnyčių projektai. Vieni jų eina ramiu tradiciniu keliu, kiti truputį laisvesni ar su didesniu polėkiu, bando architektūrai suteikti lietuviškų bruožų.

Parodoje dalyvavo net 37 dailininkai bei architektai. Tai didelis ir įspūdingas skaičius. Jie išstatė apie 160 eksponatų. Iš jų nevisi tinka bažnyčiai ir viešajam kultui. Jei drąsiai galėtume sukelti visus vitražus į bažnyčias, tai to negalėtume pasakyti apie kitus kūrinius. Vieni jų per daug abstraktūs, kiti nesiderintų

į bažnyčios nuotaiką. Bet šalia bažnyčios religinio meno reikia ir gyvenimui. Šios parodos ir abstrakčiau ar kiek laisviau suprastas piešinys, grafika, skulptūra gali puikiai papuošti mūsų butus ir prakalbėti kur kas prasmingiau, nei iki šiol vartojami nudėvėti oleodrukai.

Kai Lietuvoje visas menas yra sukaustytas socialistinio realizmo, kur paneigta bet kokia kūrybinė laisvė, kur, pagaliau, religinis menas yra visiškai išbrauktas iš gyvenimo, tai ši paroda yra kūrybinis prasiveržimas. Ji parodo, kad mūsų dailininkas duoda savo tautai tai, ko negali menininkas pavergtoje Lietuvoje.

Parodą rengė Liet. Bendruomenės Čikagos apygardos Kultūros Taryba ir ji buvo skirta Lietuvos Bažnytinės provincijos įsteigimo 30 metų sukakčiai paminėti. Atidarant atskiromis kalbomis ši sukaktis ir buvo išryškinta. Rengiant buvo sudarytas didelis garbės komitetas, o visą darbą nudirbo organizacinis komitetas, kuriam vadovavo dail. Adolfas Valeška; vicepirmininkais buvo: kun. Dr. Viktoras Rimšelis — Kunigų Vienybės atstovas ir kun. dr. Antanas Juška — LRK Federacijos atstovas; komiteto narys — architektas Vytautas Peldavičius ir sekretorius dail. Paulius Augius.

Kūrinius parodai atrinko jury komisija: archit. Vytautas Peldavičius — pirm., kun. Kazys Barauskas, skulpt. Antanas Marčiulionis, dail. Jonas Pilipaitis ir dail. Povilas Kaupas. Premijų mecenatai buvo: kun. dr. J. Prunskis — 500 dol., kun. Anicetas Linkus, šv. Kryžiaus liet. parapijos klebonas — 100 dol., Lietuvių Dailės Institutas — 100 dol.

P. Jurkus

VILNIUS SOVIETINIAME ALBUME

Vilniaus architektūra, išaugusi Vakarų Europos kultūroje, jau nuo seno domino meno istorikus ir keliautojus. Taip susidarė nemaža literatūra įvairiomis kalbomis (lenkiška ir vokiška). Senokai pradėti leisti Vilniaus meno albumai, kurie vaizdavo jo istoriją bei architektūrą. Iš 19 a. žinomas Vilčinsko albumas su retomis spalvotomis litografijomis, su romantiškais Vilniaus kampeliais.

Lietuviškai pirmas platesnis leidinys pasirodė tik 1923 m., švenčiant Vilniaus 600 metų (1323 — 1923) sukaktį. Tada "Švyturio" bendrovė Berlyne išspausdino didelį albumą su K. Binkio ir P. Tarulio istorine įžanga. Albumo charakteris — istorinis. Įdėta nemaža iliustracijų, graviūrų iš senojo Vilniaus, kuris didžia dalimi jau sunaikintas. Išlikę architektūros paminklai nebuvo tinkamai suklasifikuoti, išdėstyti pagal stilių ir istorijos periodus. Užgrobus lenkams Vilnių, šis albumas buvo vienintelis, iš kurio ilgą laiką Lietuva pažino savo sostinę.

Atgavus Vilnių, 1939 m. rudenį šv. Kazimiero draugija tuoj išleido dr. Jono Griniaus "Vilniaus meno paminklus", o 1940 m. Spaudos Fondas — dr. Mikalojaus Vorobjovo "Vilniaus meną". Abi knygos pristato Vilnių jo architektūros raidoje, abi jo spausdintos giliaspaudėje, pateikia gražias ir įspūdingas nuotraukas.

1948 m. architektas T. J. Vizgirda Muenchene išleido angliškai — "Vilnius the Capital of Lithuania". Knyga skiriama kitoms tautoms. Įdėta plati miesto istorija su istoriniais vaizdais. Architektūros iliustracijos paimtos iš dr. M. Vorobjovo leidinio.

Pirmaisiais trimis leidiniais iki šiol vertėsi ir okupuota Lietuva. Bet jie neatitiko dabarties reikalavimus, nes daug kas Vilniuje pasikeitė. Be to, pačiuose leidiniuose ne viskas parašyta taip, kaip sovietai nori. Tad ir reikėjo naujo Vilniaus sovietinio albumo, kurį galėtų parodyti ar įteikti tariamiems ar tikriems turistams iš įvairių sovietinių kraštų; pagaliau jis turėjo patarnauti ir patiems lietuviams.

Taip praeitais metais (1955) Architektūros Reikalų Valdyba prie Liet. TSR Ministrų Tarybos ir išleido didelį Vilniaus albumą, į kurį sudėta arti 200 didelio formato nuotraukų, spausdintų giliaspaudėje. Įžangą parašė J. Jurginis. Viskas dar pritaikyta rusams ateiviams ir turistams, — visi parašai, paaiškinimai ir įžanga išversta į rusų kalbą.

Šį albumą kaip reprezentacinį leidinį atvežė į Ameriką, kur galėjom su juo susipažinti ir pamatyti, kaip dabar atrodo pavergtas Vilnius.

Albumui leidėjai pasirinko tik XV — XIX amžių architektūrą, kuri išliko iki šių dienų. Pasirinko statinį Vilniaus vaizdą, kad būtų lengviau praplaukti pro visus sunkumus. Prisiminę ir pavaizdavę seniai sugriautus pastatus, neišvengiamai būtų turėję aiškinti, kodėl pradingo. Pvz., 1923 metų Vilniaus albume yra įdėta žemoji pilis, buvusi prie pat katedros. Nors tai griuvėsių piešinys, bet ir iš jų matėsi, kokie puikūs buvo Didžiojo Lietuvos kunigaikščio rūmai. Bet šitos praeities nenori sovietai. Ir dar daugiau. Tuos sudegusius rūmus 19 a. pradžioje rusai sugriovė. Tokių pavyzdžių yra begalės. Tad redaktoriai, norėdami būti saugesni, senojo Vilniaus praeities nebelietė.

Tačiau norom nenorom kai kur reikėjo prisiminti, kalbant apie albume vaizduojamą architektūrą. Ir čia pro istoriją praeita, lyg baudžiauninkui nusilenkus pono lazdai.

Albumo įžangoje sakoma, kad Vilnius buvo naikinamas gaisrų ir karų. Didelės skriaudos padarė hitleriniai grobikai.

Tai tiesa, — jie nemaža sunaikino. Bet taip pat tiesa, kad dar daugiau sunaikino patys rusai. Albumo išnašose dažnai suminimas 1655 metų karas, palietęs nevieną Vilniaus pastatą, bet niekur nepasakyta, kas tada Vilnių užpuolė. Lietuvos sostinė, niekada ligi tol nemačiusi priešų, per šimtmečius buvo sukūrusi nuostabią savo architektūrą, įsirengusi rūmus, sutelkusi turtus ir meną. Rusai, 1655 m. pirmą kartą įsiveržę į Vilnių, išsigando miesto puošnumo ir prabangos. Barbariškų nirtuliu jie siautė ir degino, plėšė ir naikino. Ką tik galėjo pakelti, gabeno į Rusiją. Išvežė net Radvilų baldus ir jais apsistatė Kremlių. Išlupo grindis, krosnis ir išpardavinėjo Maskvoje. Tai buvo dar trumpa okupacija, bet ir ji sunaikino daugybę istorinių vertybių ir meno paminklų.

1795 m. užėmė Lietuvą, jie sistemingai griovė ir naikino Vilniaus meno paminklus. Pirmiausia pašalino visa tai, kas priminė senąją Lietuvą. Liko tik bažnyčios ir vienuolynai, kurie turėjo savo globą. Bet vėliau ir prie jų prieita. Šv. Kazimiero bažnyčia paversta cerkve, prie jos fasado prilipytas naujas priestatas, kuris nieko bendro neturėjo su bažnyčios stiliumi.

Per 125 okupacijos metus jie darkyte darkė Vilniaus architektūrinę panoramą, pristatė neskoningų pastatų, cerkvių, kurios neturi savo meniškos vertės, užrioglino milžiniškus geležinkelių valdybos namus. Savo valdymo metu rusai sugebėjo Vilnių tiesiog nususinti.

Žinoma, nei įžangoje, nei paaiškinimuose redaktoriai to negalėjo iškelti, nes tai būtų bilietas į Sibirą. Prisimenama tik lenkų okupacija ir ji charakterizuojama teisingai, nes Vilnius buvo paverstas provincijos miestu.

Kai praverčiame dabartinio albumo puslapius, pamatome tuos bažnyčių bokštus, tuos gražiuosius fasadus. Beveik ištisai bažnyčios ir liudija Vilniaus architektūros kelią. Kaip ironiška — visasąjunginės reikšmės pastatai yra tik bažnyčios.

Norėdami sumažinti šį krikščionišką Vilniaus įspūdį, jie griebiasi visokių priemonių. Tik dviejose nuotraukose parodytas bažnyčios vidus su didžiuoju altoriumi. Aušros Vartai, pro kuriuos negali praeiti nė vienas meno istorikas, pavadinti tik Medininkų vartais. Jie parodyti tik iš antros (nuo geležinkelio stoties) pusės. Visai nėra vaizdo to puikaus ansamblio, kurį matome pro šv. Teresės bažnyčią, žiūrėdami į Aušros Vartų koplyčią su stebuklinguoju Marijos paveikslu. Tiesa, paaiškinimuose prisiminta, kad čia įrengta koplyčia ir kad dar vadinasi Aušros Vartais.

Bet dar ne visa. Prie bažnyčių jie praleidžia žodelį "šventas". Taip šv. Jono bažnyčia vadinama tik Jono bažnyčia, šv. Kotrynos tik Kotrynos.

Šitoje vietoje pravartu pacituoti ištrauką iš "Pergalės", bolševikiško žurnalo, leidžiamo okupuotoje Lietuvoje. Ten architektai A. Mikėnas ir J. Judelevičius išspausdino to paties albumo recenziją. Štai "Pergalės" 10 nr. 119 psl., rašoma: "Pasitaiko netikslumo ir albumo tekste. Pavyzdžiui, Visų šventųjų bažnyčia kažkodėl pavadinta "bažnyčia Rudininkų gatvėje", Šventosios dvasios cerkvė vadinama tiesiog "cerkve Gorkio gatvėje". Argi verta slėpti tikruosius paminklų pavadinimus vien dėl to, kad tenai yra žodis "šventas"? Juk tarybinėje spaudoje nerasime, kad šv. Sofijos soboras Novgorode būtų vadinamas tiesiog Sofijos soboru arba Vasilijaus Palaimintojo soboras Maskvoje — tik Vasilijaus soboru".

Būdinga pastaba, kuri rodo redaktorių vergišką suklupimą prieš komunistinę partiją. Pagaliau ir patys recenzentai čia remiasi Tarybų Sąjunga, jos laisvėmis, ne laisve, esančia Lietuvoje. Gal ten daugiau ir leidžiama, kai čia, katalikiškame krašte, norima viskas nuslopinti ir krikščionybės žymes nutrinti.

Taip pat užčiauptomis lūpomis jie parodo ir gražiausį baroko pavyzdį — šv. Petro ir Povilo bažnyčią. Čia niekur nerasime tikslesnių pavadinimų, ką tos skulptūros vaizduoja, nes čia būtų reikėję vartoti žodelį "šventas". Pavadinta tik bendru vardu — interjero fragmentas. Šiose šv. Petro ir Povilo bažnyčios nuotraukose yra vienas įdomus faktas.

Bažnyčioje yra Šventųjų Karių koplyčia, jos vienoje sienoje — reljefas, kuriame vaizduojama, kaip šv. Kazimieras vadovauja Lietuvos karuomenei prieš Maskvą.

Šis fragmentas dėl figūrų plastiškumo yra patekęs į visus Vilniaus meno leidinius. Bet reljefas yra gana augštai ir sunku jį nufotografuoti. Ir šiam albumui motyvą paėmė iš archyvų (viso albume yra 35 nuotraukos, paimtos iš įvairių fondų). Padidinę nuotraukoje jie pamatė baisų įrašą. Nes ten lotyniškai parašyta, bet vistiek perskaitė.

Šį įrašą galime išskaityti Zenono Ivinskio išleistoje "Švento Kazmiero" knygoje. Tarp 96 ir 97 psl. įdėtame nuotraukų lanke yra tas pats reljefas, nufotografuotas iš priekio (į Z. Ivinskio knygą tas vaizdas pateko todėl, kad 1953 m. gegužės mėn. į šv. Petro ir Povilo bažnyčią perkeltas Kazimiero karstas. Greičiausiai jis ten ir padėtas, kur bareljefas vaizduoja šv. Kazimiero stebuklą).

Ten aiškiai išskaitomas toks įrašas: "C. Casimiro apparente in aere quasi duce exercitus M(agnus) D(ucatus) L(ituaniae) vicit Muscos".

Nors bolševikiniame leidinyje motyvas parodytas iš šono, bet raidės vistiek išskaitomos. Paskutinius žodžius iš nuotraukos jie išretušavo, bijodami viešai parodyti, kad kitados lietuviai buvo supliekę maskviečius.

Iš albumo išrašų ir iš recenzijos "Pergalėje" galime nustatyti, kurios bažnyčios Vilniuje uždarytos. Prie jų vardų pridėtas žodelis "buvusi". Šituo žodeliu yra atžymėtos: šv. Jono, šv. Kazimiero, šv. Kotrynos, Trinitorių, Bernardinų, Vizitiečių, Misionierių, šv. Mykolo (šioje bažnyčioje įrengiamas architektūros muzėjus). Taip pat uždaryta ir katedra. Ilgą laiką ji buvo be globos, dabar perduota kultūros ministerijai.

Apie šv. Kazimiero bažnyčią toje pačioje "Pergalėje" rašo: "Architektūros reikalų valdybai pritariant, čia buvo numatyta įrengti planetariumą. Tik ryžtingai protestuojant visuomeninėms organizacijoms, įrodžiusioms sudaryto projekto netikslingumą ir absurdiškumą, planetariumo idėjos buvo atsisakyta" (118 psl.).

Iš albumo paaiškinimų galime nustatyti ir kai kuriuos gatvių pakeitimus. Buvusi Pilies gatvė dabar vadinasi Gorkio; jos tąsa (Didžioji) — Liudo Giros. Katedros aikštė pavadinta Gedimino aikšte, Gedimino prospektas — Stalino prospektu; Dominikonų — Garelio; Benediktinų — Giedrio, šv. Jono — Balio Sruogos.

Sužinome apie padarytus nuostolius karo metu. 1944 m. buvo sužalotas Gedimino pilies bokštas, restauruotas 1948 m. pagal 1937 m. restauracijos planą. Šv. Kazimiero bažnyčios nukentėjo fasadas ir bokštai, šv. Kotrynos — bokštai ir apsida.

Visi pastatai daugiau ar mažiau restauruojami, atstatomi. Bet kaip atliekami tie darbai? "Pergalės" recenzijoje karčiai nusiskundžiama:

"Dažnai pas mus restauracijos darbai pasižymi ne seno atkūrimu, bet griovimu. Pvz., buv. šv. Mykolo bažnyčioje Architektūros Reikalų Valdybos iniciatyva buvo nugriauta keletas vertingų altorių. Tuo tarpu šis pastatas yra visasąjunginės reikšmės paminklas ir, sutinkamai su TSRS Ministrų Tarybos nutarimu, jokie pakeitimai neleidžiami be Ministrų Tarybos" (118 psl.).

Besistengiant nuslėpti karo žaizdas, albume sudėta ir tokių nuotraukų, kurios nebeatitinka tikrenybę (nuotraukos paimtos iš archyvo). Vienoje vietoje recenzentai prikiša, kad tokios gatvės jau nebėra Geto rajone, ji visai sugriauta.

Benediktinų, dabar Giedrio gatvėje, kadaise buvo seni žibintai; jie ir nuotraukoje matomi, nes nuotrauka sena. Recenzijoje rašoma: "Deja, dabar čia nebeliko nė vieno tokio žibinto. Panašus žibintas dar neseniai buvo užsilikęs ant vieno Universiteto pastatų kampo prie Kutuzovo aikštės. Bet dažant fasadus ir šis žibintas (tur būt, paskutinis visame Vilniuje) kažkodėl išnyko.

Kyla klausimas, kodėl, pavyzdžiui, Rygoje ir Taline žibintai ne tik neišnyko, bet ir naudojami apšvietimui, kas padeda atkurti savotišką senojo miesto romantiką. Pagaliau tai svarbu. Reikalas tas, kad dažnai restauraciniai darbai Vilniaus senamiestyje dar vykdomi paviršutiniškai. Štai neseniai buvo nugriauta labai būdinga senamiesčio arba Stiklių gatvė. Kodėl gi nepasimokyti iš Varšuvos restauruotojų, kurie senąjį miestą atstato lygiai taip, kaip jis atrodė prieš kelis šimtmečius... Senamiestyje kelis metus po karo dar stovėjo senoji Vilniaus sinagoga. Nors pastatas stipriai nukentėjo, jį dar galima buvo restauruoti. Deja, šis vertingas paminklas buvo nugriautas" (118 psl.).

Toliau abu architektai kritikuoja būsimąjį miesto planą, pertvarkymus ir neskoningus namų dažymus.

Iš to ir galime susidaryti vaizdą, kaip atrodo pavergtas Vilnius. Sunkiai jis keliasi iš karo griuvėsių, sovietiniai okupantai žaloja jo senovišką veidą, slopina jo religinius ir tautinius motyvus.

Kaip skelbiama įžangoje, bus išleista ir antroji knyga, kuri apims architektūrą XX amžiuje. Čia ypatingas dėmesys bus skiriamas sovietinei architektūrai. Kokia ji bus, ar ji prisiderins prie Vilniaus savito veido? Sunku būtų tikėti, nes praeitis liudija priešingai — rusai okupantai mokėjo Vilnių tik griauti ir skurdinti.

A. Žemaitis

MOKSLAS

LAISVĖS PROBLEMA

1. Pagrindinis mūsų dienų klausimas

Kalbant apie laisvę, šiandien mums iškyla pagrindinis klausimas: kaip galėjo iš to didžiojo laisvės sąjūdžio, vadinamo liberalizmu, prasidėjusiu renesansu, apšvieta ir išsiskleidusiu prancūzų revoliucija ir įvairiais išlaisvinimais, būdingais visiems naujiesiems amžiams, išsivystyti toji tironija, kuri komunizmu ir jam giminingomis srovėmis grasina visai pavergti žmogų ir sunaikinti visas jo laisves.

Pas mus šį klausimą yra sprendęs prof. A. Maceina savo straipsnio "Liberalizmo kelias į bolševizmą", nurodydamas, kad pačiame liberalizme buvo pradų, kurie, nuosekliai vystydamiesi, privedė prie laisvės paneigimo — bolševizmo (Aidai, 1948 nr. 13). Netiesiogiai šį klausimą yra lietęs dr. J. Girnius straipsnyje "Šiandieninė demokratijos krizės prasmė". Kadangi demokratija yra liberalizmo apraiška politiniame gyvenime, tai dr. J. Girnius, ieškodamas demokratijos krizės priežasčių, netiesiogiai iškelia ir pačią liberalizmo krizę (Aidai, 1948 15 nr.). Plačiai ir vispusiškai šį klausimą nagrinėja prof. Stasys Yla savo naujoje knygoje LAISVĖS PROBLEMA.

2. Stasio Ylos laisvės problemos sprendimas

Nors autorius pasisako, kad jam "rūpėjo laisvės problemos sprendimas ne visoje jos apimtyje, bet daugiau autonominės savivaldinės laisvės ribose" (175 psl.), tačiau jis gana plačiai kalba apie laisvės esmę, jos iškrypimus ir duoda šių iškrypimų kritiką. Iš to matyti, kad autorius yra gerai supratęs pagrindinį ir esminį laisvės problemos atžvilgį: **paneigimą normą, laisvės siekiant,** arba, autoriaus terminais kalbant, **siekti tik formalinės laisvės, paneigiant laisvės turinį.** Autorius pabrėžia, jog jei "kitų tautų dvasinės raidos stebėtojai baiminasi, kad vienos sistemos atėmusios laisvei **vertybių charakterį,** o kitos — **iškėlusios laisvę virš visų vertybių,** tai mums šis pavojus dar didesnis, nes mes, laisvindamiesi iš vergijos, buvome dar labiau linkę pervertinti laisvę ir iškreipti jos turinį: "Sekant bendrąja visuomenės nuotaika, pajautrinta laisvei, darosi lengva politiškai žaisti su laisvės šūkiais, nesvarstant, kas yra pati laisvė, kokios jos ribos, tikslai bei prasmė (8 psl.)". Šiais trumpais žodžiais yra suminėti patys pagridiniai laisvės problemos momentai mūsų lietuviškoje tikrovėje.

Pagal savo planą autorius pirmoje knygos dalyje susitelkia prie laisvės turinio. Trumpais ir preciziškais žodžiais jis nusako laisvės esmę, iškeldamas įvairius jos atžvilgius bei padalinimus, nors šie gausūs padalinimai kartais apsunkina minčių eigą. Tarp šių padalinimų mums atrodo svarbūs tik du: **neveiksmingoji laisvė,** liečianti laisvę nuo išvidinės ir išorinės prievartos, ir **veiksmingoji laisvė,** liečianti patį laisvės turinį. Labai vertingas čia autoriaus pabrėžimas, kad laisvė, atsieta nuo turinio, yra akla jėga, kad ji būtinai turi būti saistoma **protingumo, tikslingumo ir garbingumo** (20 psl.).

Iš laisvės turinio savaime iškyla reikalas savo valią nukreipti šiam turiniui įvykdyti. Tam reikalingas savęs tvardymas arba, kaip autorius sako, savivalda. Ji, pagal autorių, yra "savaimingas žmogaus veiksmas bei pasireiškimas, savitos tvarkos rėmuose, siekiant norėto, žmogiško tikslo (28 psl.)". Šioje vietoje autorius paliečia svarbiausią laisvės problemos dalį, jos **etinį — dorinį atžvilgį.** Laisvės problema savo esme yra **etinė problema,** ji yra žmogaus problema. Todėl autorius, nors ir schematiškai, paliečia šios etinės problemos pagrindinius bruožus, teigdamas, kad savivaldai vykdyti "reikia trijų dalykų — **tvarkos, traukos ir pagalbos.** Tvarka išplaukia iš prigimties, trauka iš vertybių, pagalba — iš Dievo (37-38 psl.)". Suvokęs laisvės problemą kaip etinę problemą, išryškinęs laisvės ribas ir iškėlęs priemones laisvės tvarkai išlaikyti bei jai atbaigti, autorius ir baigia šį skyrių, pereidamas prie laisvės iškrypimo raidos analizės.

3. Laisvės iškrypimų raida

Autorius gerai supranta, kad didelėms permainoms žmonių gyvenime reikia jieškoti priežasčių istoriniame vyksme, besitęsiančiame šimtais ir kartais tūkstančiais metų. Nėra abejonės, kad tie laisvės iškrypimai ir piktnaudojimai, nuo kurių šiandien kenčiame, yra ilgo istorinio vyksmo išdava. Todėl autorius ir paskiria didžiausią knygos dalį autonomistinių laisvės pažiūrų kilmei ir raidai išryškinti.

Šiame skyriuje jis ne tik aptaria autonomizmą kaip savivaldos priešingybę, bet ir vaizdžiai parodo, kaip laisvės vardan žingsnis po žingsnio buvo sugriautos tradicinės pažiūros ir principai: "Laisvės vardan laipsniškai atsisakyta vieno dalyko po kito — autoritetų, apreiškimo, krikščioniškosios moralės, paskui bet kokios moralės, apreikštosios ir protinės tiesos, pagaliau iš viso tiesos — ligi galutinai **visko.** Taip laisvė nuo kai kurių dalykų priėjo prie **laisvės nuo visko** (129 psl.)". Iš čia matome, kad buvo sugriauti ne tik tokie principai, kurie to buvo nusipelnę, bet ir tokie, kurie to nebuvo nusipelnę. **Žmogus buvo išlaisvintas ne tik nuo tokių varžtų, kurie kliudė jo asmenybės vystymąsi ir kultūrinę pažangą, bet ir nuo tokių, be kurių jis negali gyventi, kurie sudaro jo asmenybės esmę ir kultūros pagrindus, būtent, iš religijos ir moralės principų.** Iš šio išlaisvinimo ir susidarė tas žmonių suirimas į su nieku tarp savęs nesusirištas grupes, toji masifikacija, kurioje neįmanoma jokia laisvė ir joks žmogiškas gyvenimas.

Tačiau ne visi filosofai, autoriaus įtraukti į autonomistų eilę, buvo autonomistai šia neigiama prasme: daugelis jų kovojo prieš tokį autonomizmą ir jieškojo iš jo išeities. Senovėje tokie buvo stoikai, o naujaisiais laikais vokiečių idealistai, o ypač Dekartas ir Kantas. Dekartas jieškojo tokio principo, kuris būtų visiems priimtinas, į kurį galėtų atremti objektyvią tiesą ir objektyvią filosofiją. O Kantas stengėsi įrodyti, kad tikrai laisvas yra tas, **kuris pats be išorinės prievartos laikosi savo pripažintų principų,** stipriai pabrėždamas, kad šie principai priklauso nuo antindividualinės tikrovės ir nepriklauso nuo kintamų gyvenimo sąlygų ar individo užgaidų. Ne visi panteistai taip pat vedė į materializmą. Jie buvo dvejopi: **vieni paskandino pasaulį Dievuje, kiti Dievą pasaulyje.** Tik iš šių paskutiniųjų išsivystė materializ-

mas, o pirmieji, tarp kurių yra ir Spinoza, vedė į spiritualizmą ir idealizmą. Ir Jaspersas šia prasme nėra nei nihilistas, nei ateistas, nors ir ieško naujų kelių būties paslapčiai nušviesti.

Autonomizmas, pripažįstąs individui neribotą laisvę apie viską spręsti ir viską daryti, nesivaržant jokiomis formomis, yra naujųjų laikų padaras: senovė ir viduramžiai tvirtai tikėjo, kad individo laisvė turi būti atremta į **antindividualinę tikrovę.** Graikams tokia tikrovė buvo kosmas su savo nekintamais dėsniais, o viduramžiams Dievas su prigimtuoju ir amžinuoju įstatymu. Tik individualistas Nietzsche ir kolektyvistas Marksas paneigė antindividualinę tikrovę, vienas pripažindamas neribotą laisvę individui, antras — kolektyvui. Šių dviejų srovių susikryžiavime, atsistojusių anapus gėrio ir blogio, išsivystė mūsų dienų anarchinis liberalizmas ir kolektyvinė priespauda.

4. Laisvės problema — etinė problema

Aptaręs laisvę apskritai, iškėlęs jos turinį ir to turinio iškrypimus — autonominę laisvę — paskutiniame skyriuje autorius dar grįžta prie laisvės sampratos, iškeldamas laisvės ribas įvairiose mokslo, meno, religinio ir etinio gyvenimo srityse, parodydamas autonominės laisvės sampratos klaidingumą ir dar labiau pabrėždamas tikrosios laisvės esmę ir kelius į ją. Pirmoji knygos dalis daugiau teoretinė, antroji — istorinė ir trečioji — praktinė.

Savo praktine dalimi, kaip jau minėta, laisvės problema virsta etine problema. Žinojimas laisvės ribų ir klystkelių, laisvės siekiant, šios problemos dar neišsprendžia. Ji savo pagrindais susiliečia su žmogaus asmenybe, virsdama žmogaus problema, geriau sakant, **žmogaus tobulumo problema.** Šį dalyką gerai žinojo senovės filosofai, todėl visos jų pastangos buvo nukreiptos į "žvėries" suvaldymą žmoguje. Platonas ir stoikai buvo išdirbę ištisas metodų sistemas žmogui išlaisvinti iš jo instinktų vergijos ir apsaugoti jo laisvei. Tuo pat keliu ėjo ir krikščionybė, visą dėmesį sutelkusi į **vidujinį žmogaus tobulinimą,** jo blogų įpročių slopinimą ir geryjų ugdymą. Liberalizmo likiminė klaida, kaip matyti iš prof. Ylos knygos, ir buvo toji, kad jis paneigė šią senąją išmintį ir, atsirėmęs į naiviąją Rousseau ir kitų šviečiamojo laikotarpio filosofų filosofiją, laikė žmogų visiškai geru ir tikėjo, kad, pašalinus išorinius varžtus, žmogaus laisve savaime išsiskleis ir ves žmogų į tobulumą. Mūsų dienų patyrimai rodo, kad toks tikėjimas visai nepasitvirtino. Šiandie matome, kad, duodant laisvę visiems instinktams ir aistroms, galima sugriauti šimtmečiais ugdytą kultūrą ir jos vietoje palikti tik griuvėsius. Šia prasme negalime pritarti ir autoriaus minčiai, kad krikščionybė nekurianti laisvės ir iš savęs jos neapribojanti (176 psl.). Ugdydama žmogaus tobulybę ir nukreipdama jo žvilgsnį į dvasios vertybę, ji tuo pačiu kuria laisvę ir ją apriboja religinėmis normomis, kurios viršija prigimtinę tvarką.

Spręsdamas laisvės problemą, autorius nesiekia stiliaus elegantiškumo ir vaizdumo, bet remiasi faktais ir dalykiškais įrodymais. Todėl jo kalba gali atrodyti sausoka, ypač tiems skaitytojams, kurie pripratę prie beletristikos ar prie ankstybesnių autoriaus kitokio pobūdžio kūrinių. Dalyko supratimą kartais apsunkina autoriaus pamėgimas vartoti naujadarus ten, kur yra jau nusistovėję terminai. Kalba neturi autoriaus, nes ji yra gimusi priešistorinėje nežinioje iš tautos pasąmonės gelmių, o nauji terminai kyla kartu su kultūros lygiu, bet negali būti dirbtinai įvedami Jie turi atitikti tautos dvasią ne tik etimologine, bet ir estetine ir psichologine savo puse.

Nežiūrint dalykų, dėl kurių galima būti kitokios nuomonės, prof. St. Yla parašė labai rimtą knygą, liečiančią laisvės problemą dabartinėje mūsų padėtyje ir nurodančią gaires teisingam šios problemos sprendimui. Galima su St. Yla vietomis nesutikti, tačiau turime pripažinti, kad jis yra rimtas mąstytojas ir vertintojas. Ilgą laiką stebėjęs lietuviškąjį gyvenimą ir įvairias jame besireiškiančias sroves, kaip matyti iš knygos priede pridėto sąrašo ir jo trumpo paaiškinimo. Caila, kad autorius, kalbėdamas apie autonomistines laisves, nepanagrinėjo jų reiškimosi lietuviškame gyvenime, nes čia be propagandiškai politinių straipsnių mūsų spaudoje nieko rimtesnio neturime.

Tikimės, kad autorius kruopščiai surinktą medžiagą panaudos ateityje, nes šią knygą jis laiko tik įvadu mūsų laisvės problemai spręsti. Sistematiškai palietęs laisvės problemos racionaliai teoretinę pusę, iškeldamas daug išganingų minčių ir pasakydamas daug nesugriaunamų tiesų, kurių mes iki šiol nesame pastebėję, autorius ne tik mus įveda į laisvės problemos svarstymą, bet ir šią problemą išsprendžia jo pasirinktos savivaldinės laisvės srityje.

Dr. A. Baltinis

"AIDAI" SKIRIA PREMIJĄ UŽ MOKSLO VEIKALĄ

1. Kultūros žurnalas "Aidai", leidžiami TT. Pranciškonų, skiria premiją už lietuvių mokslo veikalą, išspausdintą atskira knyga ar periodinėje spaudoje 1955 ir 1956 metais.

2. Premija, $500 sumoje, skiriama už humanistinių mokslų veikalą (teologijos, filosofijos, literatūros mokslų ir meno mokslo, istorijos, kalbotyros, geografijos, archeologijos, folkloro, visuomeninių mokslų ir k.).

3. Premija nebus skaldoma tarp atskirų autorių.

4. Autoriai arba leidėjai veikalus, paskelbtus arba rankraščiuose, komisijai atsiunčia ligi 1957 metų vasario 1 dienos "Aidų" redakcijos adresu: A. Vaičiulaitis, 304 Anacostia Rd., S.E., Washington 19, D. C. Pažymėti, kad tai siunčiama premijos komisijai.

5. Premijos komisija bus paskelbta vėliau.

*

• Lietuvių Enciklopedijos aštuntas tomas jau pasiekė prenumeratorius. Jį suredagavo dr. J. Girnius ir P. Čepėnas. Tomas apima žodžius Guadalajara — Instrumentacija. Turi 544 pusl. Redaktoriams padėjo 176 bendradarbiai, kai kurie jų parašydami ilgus ir išsamius straipsnius iš savo sričių. Iliustracijos aiškios ir švarios, kalba sklandi. Skaitant šį tomą, kaip ir ankstesnius, susidaro įspūdis, jog savo moksliniu pobūdžiu, tiksliu ir visiems prieinamu sunkių dalykų aptarimu, apsiribojimu esminiais dalykais ir kitomis savybėmis, mūsiškė enciklopedija prilygsta geriausioms enciklopelijoms, o kai kuriais atžvilgiais jas net pralenkia. Ypatingai brangūs širdžiai lituanistiniai dalykai. Jų ir šiame tome apstu. Enciklopedijos leidimo darbas eina sklandžiai. Per trumpą laiką jau beveik įpusėta. Įsidėmėtina, jog nuo šio tomo LE spausdinama tik prenumeratoriams. Dabar užsisakę, dar galės gauti visus tomus. O užsisakymo sąlygos yra labai lengvos: įmokėjusiems bent už vieną tomą visi išėjusieji tomai siunčiami iš karto. Likusios sumos mokėjimas išdėstomas užsisakiusiam priimtinomis dalimis. Vieno tomo kaina JAV 7.75 dol., visur kitur 8 dol. Užsakymai siunčiami šiuo adresu: J. Kapočius, Lietuvių Enciklopedija, 265 C st., So. Boston 27, Mass.

• Atgaivintos Lietuvių Katalikų Mokslo Akademijos, kurios centras yra Romoje, valdybon išrinkta vysk. V. Padolskis, prel. V. Tulaba, dr. Z. Ivinskis, kun. A. Liuima, S. J. ir kun. dr. J. Vaišnora, M.I.C. Dabar pradeda kurtis Akademijos skyriai. Pirmasis įsikūrė Bostone.

VISUOMENINIS GYVENIMAS

AR BETIKIME ŽODŽIO ŠVENTUMU?

Skaitant arba klausant mūsų politikų kalbų, net ir dabar dar tenka dažnai susimąstyti, net nusiminti dėl skelbiamų kerštо arba neapykantos šūkių. Gal tie šūkiai skelbiami nesąmoningai, nepagalvojus, iš seno papratimo ir be noro pakenkti?

Taip, pvz., tautos švenčių progomis ir vėl tenka girdėti su patosu kalbant apie koriką Muravjovą, apie rusų žandarą su bizūnais, apie mūsų tautos engėjus plėšikiškuosius kryžiuočius ir pagaliau apie klastingąjį lenką. "Atmink, lietuvi, kad klastingas lenkas..." Tie žodžiai net buvo akmenin įkalti. Tai keli šūkiai arba posakiai, kurie giliai yra įsmigę į žmonių sąmonę ir, turbūt, dėl to jie dabar vis dar kartojami kaip kokia malda. Ir negalima sakyti, kad tie posakiai būtų visiškai neteisingi. Bet tiek yra tikra, kad jie visiškai neatitinka lietuvių tautos būdą, be to, yra atgyvenę ir norom nenorom žadina neapykantą tarp mūsų ir mūsų didžiųjų kaimynų...

Muravjovas buvo žiaurus valdininkas ir didelis mūsų tautos priešas, bet jis veikė caro vardu, o ne rusų tautos nei jos dalies. Jis tik atstovavo rusų imperialistam, o žandarai buvo jo ir to imperializmo įrankiai.

Tas pat su lenkais. Posakis — atmink lietuvi, kad klastingas lenkas... — viešai tvirtina, kad kas lenkas, tas ir klastingas bei grobuonis. Tai žiaurus vienos tautos pasmerkimas, niekuo nepagrįstas subendrinimas. Tikrumoje tik tam tikra lenkų klika, pasiglemžusi valdžią, pasiuntė Želigovskį į Vilnių, ir tiek. Lietuva ir lietuviai lenkų tautoje turėjo daug simpatijų, kas pasirodo ir praeities istorijoje, nes šios dvi tautos nekariavo savo tarpe. Tačiau kai mes per kelis dešimtmečius "klastingą lenką" įtraukėme į kasdienę maldą, praradome daug simpatijų ne tik lenkų tarpe.

Panašiai galima pasakyti ir apie vokiečius. Ar šių laikų vokiečius galima kaltinti už tai, kad anais laikais kryžiuočiai puolė ir naikino mūsų tėvynę? Ar nebus laikas įžiūrėti, kad senais šūkiais, žadinančiais neapykantą, nukrypstame nuo krikščioniškojo mūsų tautos kelio. Ar ne laikas kratytis tokių negerovių, kurios mūsų garbei kenkia?

Mes tuo tarpu ir vėl patyrėme, kad mūsų šalis tebėra tramplinas ir mainų objektas didžiųjų ginčuose. Iš to aišku, kad mes negalime nei likti neutralūs, nei su visais didžiaisiais kaimynais gyventi neapykantos nuotaikoje. To nenori mūsų tauta, nes aiškiai parodė, kad ji neturi neapykantos jausmų nei lenkams, nei rusams ir nei vokiečiams, o tik nekenčia bolševikų, nacių ir besočių lenkų klikos. Tauta neapkenčia tų, kurie įvarė tas tautas ir mus į tokią baisią nelaimę.

Subendrinimais negalima apsieiti santykiuose su kaimynais, nes jie negali būti absoliučiai geri arba blogi. Užuot sėjus neapykantą bei nepasitikėjimą, vertėtų daugiau kalbėti apie sugyvenimo galimybes, apie bendrus reikalus, ir tai konkrečiai, o ne nedorų žmonių išgalvotais bendrais šūkiais.

Esmėje vertėtų įsisąmoninti, kad mūsų svarbiausias ginklas laisvei išsikovoti ir išlaikyti yra teisė ir teisingumas. Mes neturime armijų nei tvirtovių, už kurių galėtume pasislėpti. O jei ir turėtume, elgdamiesi neteisingai, mes nusikalstume mūsų tėvų palikimui. Mūsų istorija garbinga, bet istorija yra praeitis. Ji mums gali derėti tik kaip argumentas mūsų teisei ginti.

Kartu su tuo reikia išsižadėti dvejopos teisės — vienos mums, o kitos kitiems, nors tai mums ir nebūtų paranku. Teisybė gali būti tik viena.

Taip, pvz., dar ir dabar kasmet tvirtinama, kad 1923 metais Klaipėdos krašto gyventojai sukilo prieš savo pavergėjus ir susijungė su tėvyne Lietuva. Tai vis kalbama ir kartojama, kadangi tokią pasaką savo laiku kai kas išgalvojo, ir ji patinka. Bet tai pasakai niekas kitas netiki ir visas pasaulis žino, kad, progai pasitaikius, Lietuvos partizanai ir kariuomenė, pasivadinę sukilėlių būriais, kurie po susikirtimo su prancūzais, užėmė Klaipėdą. Pasaulis pripažino tą žygį ir Klaipėdos Kraštas tapo Lietuvos dalim.

Visiems buvo aišku, kad laisvai Lietuvos valstybei uostas buvo reikalingas, nes vos atsikūrusi Lietuva nepajėgė savo uosto pasistatyti, o gal ir nenorėjo? Bet dabar nereikia skelbti pasakų. Jei nenorim sakyti teisybės, verčiau tylėti, o ne juokinti pasaulį. Sunku bus pasaulį įtikinti, kad Klaipėdos krašto žmonės po prūsų ir vokiečių valdžia būtų jautęsi skriaudžiami ar net pavergti, kaip kad nuolat kalbama. Jie po vokiečių valdžia gyveno laisviau, kaip po Lietuvos valdžia, nes ten jų joks karo komendantas nesodino už grotų. Skaitmenų neturime, bet tiek aišku, kad karo komendantas daugiau lietuvininkų už kokį prieš valdžią nukreiptą veiksmą sukišo už grotų, negu tariamų engėjų vokiečių laikais. Dar verta priminti, kad po vokiečiais nė vienas pilietis be teismo nebuvo sodinamas kalėjiman. Tai yra faktai, kurių niekas negali nuginčyti. Dėl to, kalbėdami apie krašto išlaisvinimą iš vergijos, pasaulio akyse netenkame rimtumo. Tai reikia nors kartą aiškiai pasakyti.

Arba paimkime ir kalbas apie Lietuvos seimą. Jis buvo negarbingai išvaikytas dėl tariamo bolševikinio pavojaus, bet tada pamiršo rinkti naują, nes jis kai kam nebuvo pageidautinas. Taip be seimo valdant ir prarado Lietuvą bolševikams. Panašiai su karo stoviu. Neva dėl lenkų pavojaus jis buvo paskelbtas ir paskui pamiršo jį nuimti. Kam jis buvo reikalingas? Kai buvo ramu, gyvenome karo stovyj, o kai bolševikai žygiavo, karo stovio nebuvo. Kodėl?

Anais laikais buvo kalbama ir aiškinama taip, kaip buvo paranku politikos vairuotojams. Tad ar mes galime tas kalbas kartoti, nors jos prieštarauja faktams? Turėkime pagaliau drąsos pakoreguoti savo klaidas, geriau sakant, išmesti iš apyvartos visokias pasakas, kurios kursuoja kaip netikra valiuta. Jei mes patys nepasitaisysime, kiti mus pataisys, ir tada bus labai nemalonu. Pagaliau, ar norime į istoriją įeiti kaip rimti žmonės, ar kaip juokdariai?

Kam nežinomi Šv. Rašto žodžiai apie Sodomos sunaikinimą? Dievas žadėjęs nepanaikinti miesto, jei ras nors penkis teisius. Penkių neradęs, liepė miestą sunaikinti. O mes dabar norime pasmerkti ištisas tautas dėl penkių neteisių. Ir dar svarbiausius kaimynus. Dažnai mes patys save pervertiname. Toks persivertinimas taip pat sukelia norą į kitus pažiūrėti per petį, su panieka. Tad kyla klausimas, ar būtina kitus niekinti, norint pastatyti save geron šviesón? Ar nebūtų geriau savo laimėjimus vertinti, lyginant su kitų laimėjimais?

Būdingas šioks dalykas. Tremtyje, Vokietijoje, viena gimnazijos mokytoja ir didelio veikėjo žmona per diskusijas visai rimtai mėgino įrodinėti, kad anglai kultūros srityje negali lygintis su mumis. Jųjų kultūra, esą, daug žemesnė už mūsąją.

Nereikia aiškinti, kad tokia pažiūra perdaug subjektyvi. Gal anglų kultūra jai nepatiko. Bet tvirtinti, kad anglai esą be kultūros, visgi labai drąsu ir nerimta. Ką turėtų pasakyti anglas, tai išgirdęs? Ką pasakysime mes?

Tai verčia susimąstyti ir gal persvarstyti kai kurias mūsų pažiūras. Gal mes į pasaulį žiūrėjome perdaug iš šliužo padėties, ir dėl to mums atrodė visi kiti blogi, nevertingi, o tik mes geri. Ar tik ne mūsų akiratis per siauras taip kalbant? Kai kas aiškino, kad ne mes galime iš Vakarų mokytis, bet Vakarai iš mūsų. Kyla klausimas, ar taip kalbantieji pažįsta Vakarus. Jei pažintų, tikrai taip nekalbėtų.

Taip mąstant atrodo, jog būtų naudinga mėginti į aplinką pažiūrėti iš gandro padėties, o gal net iš erelio. Gal tada ir pas kitus pamatytume gerų dalykų, net pasektinų. O gal tada ir pastebėtume kai kurias savo klaidas bei silpnybes. Mūsų perdėtas patriotiškumas dažnai užtemdė akis pastebėti dalykus taip, kaip jie yra. O jei mes nesugebame dalykų matyti taip, kaip jie yra, kaip mes galime tikėtis sukurti suvienytą Europą, arba nors Baltijos federaciją, jei mes tik matome mus skiriančius faktorius, o jungiančiųjų ne? Kaip mes, kaimynų nevertindami, galime su jais gerai sugyventi?

Atrodo, kad mūsuose dar yra meilės tiesai ir drąsos meilei. Tik reikia jos ieškoti ir ją stiprinti. Mūsų pirmatakai ištartą žodį vertino kaip realybę. Kas buvo kalbama ir tvirtinama, tas buvo laikoma tiesa. Atrodo, kad ta pažiūra pradeda nykti, nes žodis perdaug piktnaudojamas. Tik atsiminkime laisvės laikus. Per kiekvieną kariuomenės šventę matėme parašytus šūkius ir girdėjome augštus pareigūnus tvirtinant: — "Tauta gali būti rami. Mūsų šaunioji kariuomenė budi tautos sargyboje". Tauta pasitikėjo ir buvo rami. Kas atsitiko, mes visi žinome. Šūkius bei tvirtinimus girdėjom, tikėjome jais ir buvome apvilti. Dėl to ar nevertėtų elgtis santūriau savo "žygdarbiais"? Ne kiekvienas, save laikąs Vytautu, turi didžiojo kunigaikščio dorybes. Verčiau parodytų savo didybę darbais. Istorija vertina tik darbus, ne kalbas.

Pažvelkime dabar į valdančiųjų sluogsnių gincus. Kiek piktumo išliejama, kiek nepamatuotų kaltinimų. Ar mes betikime tokioms kalboms? Jei mes netikime, kaip galima laukti, kad kiti joms tikėtų? Nerimtos kalbos yra gyvas nuostolis, nes kaip pasaulis galės mūsų reprezentantų kalbas vertinti rimtai, jei mes patys jų nevertiname rimtai? Dėl to reiktų siekti atitaisyti prarastą rimtumą. Negalima prileisti, kad tokios nerimtos kalbos reikštų mūsų tautos nykstančią sąžinę.

Kaip ir bebūtų, viena aišku, kad nukrypome nuo tiesiojo kelio. Neištęsėti pažadai ir nepagrįsti tvirtinimai sunaikina žodžio šventumą, žodžio kaip realybės ir teisybės išraišką. Reiktų daryti visa, kad žodžiui būtų sugrąžinta jo žavinčioji galia, tikėjimas jo šventumu. Be žodžio šventumo mūsų laisvės kova nebus sėkminga ir mūsų santykiai su kaimynais nebus nuoširdūs.

J. Grigolaitis

ĮVYKIAI

• Spausdinant šį numerį, iki Lietuvių Kultūros Kongreso Čikagoje liko tik kelios dienos. Visa mūsų spauda vienbalsiai iškėlė kongreso idėją, palankiai nuteikdama visuomenę šiam reikšmingam įvykiui. Nuotaika susidarė gera. Kongreso rengimo komitetas parodė daug energijos, organizuodamas programą, priėmimus ir populiarindamas patį kongresą. Šioje iškilmėje pakviesta dalyvauti visi kultūrininkai, LB apylinkių ir įvairių organizacijų bei draugijų nariai ir visi lietuviai, kurie sielojasi lietuviškos kultūros išlaikymu. Kongresas atidaromas birželio 30 d. Sherman viešbutyje. Programoje du plenumo posėdžiai su dr. Juozo Girniaus ir Iz. Matusevičiūtės paskaitomis ir visa eilė įvairių kultūros sekcijų posėdžių taip pat su paskaitomis. Suorganizuota šių sekcijų posėdžiai: mokslo, švietimo, muzikos, literatūros, istorijos, lietuvių kalbos, akademinio jaunimo, teatro, dailės. Kultūros žurnalas "Aidai" yra pasiryžęs išleisti šiam kongresui atminti specialų numerį, atspausdindamas paskaitas bei nutarimus. Su kongresu ruošiama Dainų šventė įvyksta liepos 1 d. Coliseum patalpose. Kongresą ir Dainų šventę rengia ALB Čikagos apygardos valdyba.

• Taip pat, jau spausdinant šį numerį, Vašingtone įvyko Liet. Tautinės Sąjungos suruoštas sąskrydis. Jo programa pasižymėjo labiau kultūriniu, kaip politiniu pobūdžiu. Buvo gražios pamaldos už Lietuvą šv. Mato katedroje su pamokslu, koncertinė dalis, kurią išpildė Čiurlionio ansamblis ir Vašingtono simfoninis orchestras. Dainavo sol. V. Verikaitis. Buvo lietuvių liaudies meno paroda, nežinomojo kareivio kapo pagerbimas Arlingtono kapinėse, iškilmingas posėdis, vaišės. Sąskrydyje dalyvavo dipl. šefas min. St. Lozoraitis, daug Amerikos senatorių, Kongreso atstovų ir lietuvių iš visos Amerikos. Viso buvo apie 800 žmonių. Sąskrydis buvo rengtas, norint geriau supažindinti svetimtaučius, ypačiai Amerikos valdžios atstovus Vašingtone, su Lietuva, jos kultūra, kova dėl nepriklausomybės. Lietuvos gelbėjimas visose kalbose buvo pirmoje vietoje. Sąskrydis laikytinas pasisekusiu.

• Birželio 14 d. viceprez. R. Nixonas Vašingtone priėmė Amerikos lietuvių jaunimo delegaciją, kuri jam įteikė peticiją su 36,000 parašų. Peticijoje prašoma JAV rūpintis Lietuvos nepriklausomybės atstatymu bei gražinimu lietuvių iš tremties į išlaisvintą tėvynę. Parašai užpildo 6 knygas. Uolaus jaunimo pastangomis surinkta 11,000 parašų daugiau, kaip pradžioje buvo pramatyta. Peticijos įteikimo delegacija sudaryta iš šių jaunimo organizacijų atstovų: skautų, ateitininkų, "Varpo", "Šviesos", "Santaros", Studentų Sąjungos, Tautinių Korporacijų Sambūrio, "Gajos" korporacijos, Akademikų Skautų Sąjūdžio. Jaunimo delegaciją lydėjo Alto pirm. L. Šimutis, sekr. dr. P. Grigaitis ir M. Kižytė, Alto informacijos biuro direktorė.

Viceprez. R. Nixonas, JAV prezidento vardu priėmęs parašų knygas, pasakė šią kalbą:

"Manau, kad visiems šios šalies gyventojams yra žinoma prezidento Eisenhowerio ir Amerikos vyriausybės politika šiuo metu. Prezidentas keliomis progomis yra pareiškęs, kad JAV gyventojų siekimas buvo ir pasiliks taikingas pavergtųjų tautų išlaisvinimas.

Įvykiai, kuriuos Jūs taip vaizdžiai papasakojote, įteikdami šią peticiją, tik paliudija šią Amerikos gyventojų ir vyriausybės politiką esant išmintinga ir teisinga.

Faktas, kad 1941 metais 40,000 lietuvių buvo išvežta į Sibirą, yra daugeliui iš mūsų žinomas ir tikrai yra vertas priminti.

Mes taip pat žinome, kad Lietuva yra tik dalis, atsižvelgiant į gyventojų skaičių, tik maža dalelė visoje pavergtųjų tautų problemoje. Tuose kraštuose gyvena milijonai žmonių ir šimtai tūkstančių iš jų buvo išgabenta į Sibirą ir net dabar tebėra darbo stovyklose. Jūs minėjote faktą, kad naujieji Sov. Sąjungos valdovai, paskutiniuoju metu yra kalbėję apie

pakeitimą savo laikysenos. Kaip mūsų vyriausybės atstovai yra pažymėję, mes sutiksime atmainas ir nagrinėsime jų daromus žygius. O ypatingai mes tyrinėsime jų veiksmus, kurių buvo imtasi tiems pasikeitimams pateisinti.

Savo nuomonę aš galiu sutraukti į vieną sakinį: jokios žodžių srovės, nors ir kažinkaip jos gausiai sravėtų, negalės nutildyti tų milijonų žmonių skundo, kurie nukentėjo nuo sovietų tironijos pavergtuose kraštuose. O priemonės toms skriaudoms atitaisyti glūdi sovietų valdovų rankose. Kelias toms skriaudoms atitaisyti — paleisti iš darbo vergų stovyklų Sibire tokius asmenis, kaip tie, apie kuriuos kalba ši peticija. O taip pat duoti pavergtiems kraštams galimybės vėl tapti nepriklausomais nariais valstybių šeimoje".

• Gegužės 25 d. New Yorke įvyko susirinkimas, kurį suruošė Pavergtųjų tautų amerikiečiai b i č i u l i a i (Friends of the Captive Nations). Susirinkimas buvo labai gausus. Prisirinko pilna Town Hall salė. Apie Sovietų vergijoje esančių tautų išlaisvinimą kalbėjo sen. W. Knowland, generolai W. J. Donovan bei W. Anders ir prel. J. Balkūnas. Susirinkimą, kuriame nuoširdžiai prisiminta 10 pavergtų tautų, sveikino raštu prez. Eisenhoweris, viceprez. R. Nixonas, New Yorko gubernatorius A. W. Harrimanas ir kiti žymūs asmenys.

• Birželio 2 d. dipl. šefas min. St. Lozoraitis su žmona laivu "Saturnia" atvyko į New Yorką ir uoste Associated Press atstovui padarė pareiškimą, kuriame pažymėjo, kad "geriausia priemonė prieš bolševizmo pavojų yra priešpastatymas jam žmogaus ir tautų laisvės idėjos. Tam tikslui yra būtina, kad rytų ir vidurio Europos valstybių laisvės bei nepriklausomybės atstatymas būtų pripažintas pagrindiniu tarptautinės politikos principu santykiuose su Sovietų Sąjunga". Dabar svečias įvairiuose miestuose lanko lietuvius bei jų įstaigas. Birželio 15 d. Lietuvos Pasiuntinybėje Vašingtone įvyko diplomatinių pareigūnų pasitarimas. Min. St. Lozoraitis jau lankėsi Valstybės Departamente ir dalyvavo Liet. Tautinės Sąjungos suruoštame sąskrydyje, po kurio išvyko į Čikagą.

• Birželio 3 d. Toronte pašventinta didžiulis Prisikėlimo parapijos pastatas. Jame įrengta bažnyčia ir salė. Statyba kainavo apie pusę milijono dolerių. Šventinimo apeigas atliko Toronto kard. J. McGuigan. Jis, įkūręs šią parapiją, ją pavedė lietuviams pranciškonams. Jiems vadovaujant, baigta laikinoji statyba. Didžiosios bažnyčios statymas atidėtas tolesniam laikui. Dabar Toronte yra dvi lietuvių parapijos — Prisikėlimo ir šv. Jono.

• Vliko Vykdomosios Tarybos pirm. Elena Devenienė grįžo iš Europos ir pareiškė, kad Lietuvos laisvinimui nuotaikos yra palankesnės Amerikoje, kaip Europoje. Tuo pačiu iškėlė būtinybę Vykdomajai Tarybai pasilikti tenai, nors čia ir yra perkeltas prezidiumas. Ruošiamasi antrajai Vliko sesijai, kurioje, tarp kitų klausimų, bus svarstomas ir bendradarbiavimas su diplomatais. Sesija numatyta birželio 22 d. New Yorke.

• Šiemet Vasario 16 gimnaziją baigė 9 abiturientai. Dabar gimnazijoje yra 153 mokiniai. Naujieji mokslo metai prasidėjo tuoj po Velykų. Gimnaziją remia 180 būrelių. Vasaros atostogų metu dalis mokinių vyksta į Švediją, Šveicariją ir Italiją bei kitur.

• Jokūbas Stukas, "Lietuvos prisiminimų" radijo valandėlės vedėjas, New Yorke suorganizavo lietuvišką televizijos programą. Jau trečią kartą per didelę televizijos stotį New Yorke duota kultūringa lietuviška programa su kalbomis, dainomis ir šokiais. Jokūbo Stuko televizijos programą dosniai aukomis remia New Yorko bei New Jersey apylinkių lietuviai.

• Tarptautinėje pašto ženklų parodoje New Yorbe, įvykusioje gegužės pradžioje, dr. J. A. Bučnys gavo aukso medalį už Lietuvos oro pašto ženklus.

• Toronte kun. J. Ažubalio iniciatyva sukeltas fondas sol. St. Baranausko dainavimo studijoms remti. Jau tiek sudėta aukų, kad solistas šį rudenį gali vykti į Italiją.

• Šį rudenį iš Europos grįžta kan. Juozas Končius, Balfo pirm. Jis dalyvaus Balfo metiniame seime, kuris šiemet įvyks lapkričio 23—24 d.d. Detroite.

• Birželio 2 — 10 d.d. Toronto Prisikėlimo parapijos pastatų šventinimo proga muzikos salėje Telesforo Valiaus pastangomis suruošta dailės paroda. Buvo išstatyta 41 darbas šių dailininkų: Augiaus, Dargio, Dumšaičio, Dagio, Rato, Petravičiaus, Kasiulio (11 darbų), Tamošaičio, Galdiko, Račkaus, Bakio, Vilimo, Valeškos, Vizgirdos ir Valiaus. Parodą atidarant, provincijolas T. J. Gailiušis pasakė pritaikytą kalbą. Paroda gerai pasisekė — ją aplankė apie 800 žmonių, jų tarpe Toronto kard. J. McGuigan. Jis pasigėrėjo ir pagyrė lietuvių dailininkų kūrybą. Parodoje kūriniai buvo: aliejinė tapyba, tempera, akvarelė, guaša, litografija, medžio rėžiniai, lino rėžiniai ir skulptūra.

• "Draugo" romano konkurso komisija sudaryta Clevelande. Į ją įeina Aldona Augustinavičienė, Petras Balčiūnas, Viktoras Mariūnas, kun. Alfonsas Sušinskas, Mykolas Venclauskas. Romanų rankraščiai priimami iki lapkričio 1 d. Jie siunčiami "Draugo" adresu: 2334 So. Oakley Ave., Chicago 8, Ill.

• Jeronimas Kačinskas baigė 6 dalių simfoninį kūrinį "Velykų apmąstymai". Kompozitorius šiuo metu rašo kitą muzikos kūrinį orkestrui.

• Dail. V. Ratas šį pavasarį Sydnėjuje Bissietta galerijoje suruošė savo grafikos darbų parodą, susilaukdamas palankių vietinės spaudos atsiliepimų. Ši jo paroda jau yra trečioji Australijoje.

• Čikagoje atgaivintos Architektų ir Dailininkų Sąjungos pirmininku išrinktas Z. Kolba.

• Adomas Galdikas, surengęs šiemet Feigl galerijoje New Yorke savo kūrinių parodą ir dalyvavęs Amerikos Meno Whitney muziejaus pavasarinėje parodoje, daug dirba, vis ieškodamas naujų atžvilgių kūryboje.

• Lietuvių Studentų Sąjungos centro valdybon išrinkti: R. Kliorytė, O. Tallat-Kelpšaitė, T. Remeikis, K. Jekius, J. Karklys, J. Liubinskas ir V. Valaitis. Revizijos komisijon: V. Kamantas, A. Vedeckas, R. Kantrimas. Garbės teisman: A. Avižienis, A. Sužiedėlis, R. Šilbajoris.

• Dail. Povilas Puzinas, kuris iš Los Angeles persikėlė į New Yorką, laimėjo Winsor Newton premiją už paveikslą "Buriniai laivai", iškabintą Long Island Art League metinėje parodoje.

• Pranės Lapienės vasarvietėje Stony Brook prie New Yorko lietuviai dailininkai: Č. Janušas, H. Vyžiūtė-Kulber, S. Plechavičienė, P. Puzinas, A. Varnas ir W. Witkus surengė bendrą savo darbų parodą. Iškabinti 38 paveikslai. Paroda atidaryta birželio 9 d. ir bus per visą vasarą. Pranė Lapienė kiekvieną metą savo vasarvietėje, parodoms sudaro sąlygas, prisidėdama prie kultūrinio gyvenimo ugdymo šioje apylinkėje.

• Europos ateitininkų, studentų ir moksleivių stovykla šią vasarą ruošiama Italijoje.

• Argentinon emigravę pabaltiečiai prez. Aramburui įteikė memorandumą, prašydami pripažinti lietuvių, estų ir latvių diplomatiniams bei konsuliniams atstovams teises. Gautas palankus prezidento atsakymas.

• Jaunimo stovykla, kurią prie Detroito nupirko ALRK Federacija, jau baigiama įrengti. Skolų išmokėjimui aukos siunčiamos šiuo adresu: Cleveland Superior Savings Bank. Sąskaitos nr. 14833. New Yorke surinkta 5,500 dol.

JAUNIMO DĖMESIUI

Lietuvai pranciškonai šį rudenį Kennebunkporte, Maine, atidaro savo gimnaziją (High School) ir kviečia į ją stoti pradžios mokyklą baigusius moksleivius.

Mokyklai ir bendrabučiui vadovaus patys lietuviai pranciškonai.

Bus išeinamas visas valdžios augštesniosioms mokykloms nustatytas kursas su lotynų kalba ir lituanistika.

Mokslui ir bendrabučiui atlyginimas — 300 dol. metams. Neturtingi, bet gabūs mokiniai galės būti dalinai arba visai nuo mokesčio atleisti.

Baigus šią keturių metų mokyklą, jaunuoliai bus priimami į lietuvių pranciškonų vienuolyną ir vienuolyno lėšomis galės siekti kunigystės.

Norint smulkesnių informacijų, prašoma rašyti pranciškonų provincijolui šiuo adresu:

FRANCISCAN FATHERS,
KENNEBUNKPORT, MAINE

"AIDŲ" GARBĖS PRENUMERATORIAI:

Dr. St. Petrauskas, Elizabeth, N. J.
P. Balzaras, Chicago, Ill.;
Juozas Bradūnas, Baltimore, Md.

"AIDŲ" RĖMĖJAI:

Pranė Lapienė, Stony Brook, N. Y.;
Vladas Braziulis, Cleveland, Ohio.

LIEPOS IR RUGPJŪČIO MĖNESIAIS "AIDAI" NEIŠEINA.

Redaguoja — Antanas Vaičiulaitis

Redakcijos nariai — T. Leonardas Andriekus, O. F. M., Juozas Girnius, Alfonsas Nyka-Niliūnas

Meninė priežiūra — Telesforas Valius

Leidžia — Tėvai Pranciškonai

Administracijos adresas — **Aidai**
680 Bushwick Ave., Brooklyn 21, N. Y.

Dailininko adresas — **Telesforas Valius,**
84 Pine Crest Rd., Toronto, Ont., Canada

Redakcijos adresas — **Antanas Vaičiulaitis,**
304 Anacostia Rd. S. E., Washington 19, D. C.

BJ